

N. HORVÁTH MARGIT – DR. NAGY FERENC

LATIN

NYELVKÖNYV

II.

NAT
2020

OKTATÁSI
HIVATAL

A RÓMAI BIRODALOM A KORAI CSÁSZÁRKORBAN

N. Horváth Margit – dr. Nagy Ferenc

Latin nyelvkönyv II.

A kiadvány 2021. 03. 04-től tankönyvvé nyilvánítási engedélyt kapott
a TKV/89-10/2021. számú határozattal.

A tankönyv megfelel a módosított NAT 2020 (5/2020. (I. 31.) kormányrendelet
és a hozzá illeszkedő tartalmi szabályozók előírásainak:
Második idegen nyelv tantárgy kerettanterve, Latin, 9–12. évfolyam és
Második idegen nyelv tantárgy kerettanterve, Latin, 7–12. évfolyam.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők:
Szedenik Enikő, Nagy Károly

Bíráló:
Szöke Ágnes

A fedéltervet készítette:
Szabó Rózsa

Felelős szerkesztő:
Tóth Tímea

Rajzok:
Nagy László Ervin, dr. Bécsy László

Fotók:
© Bridgeman Images, © Shutterstock, Museo della civiltà romana, Wikimedia,
Museo Archeologico Nazionale di Napoli, Musei Vaticani, Museo regionale interdisciplinare
di Messina, Aree archeologiche di Pompei, Ercolano e Torre, Annunziata Aquincumi Múzeum,
Kovács Margit Múzeum, Varga Imre Gyűjtemény

© N. Horváth Margit, dr. Nagy Ferenc jogutódja, Oktatási Hivatal
(Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zrt.), 2013

ISBN 978-615-6256-97-3

Oktatási Hivatal • 1055 Budapest, Szalay utca 10–14.
Telefon: (+36-1) 374-2100 • E-mail: tankonyv@oh.gov.hu

A kiadásért felel: Brassói Sándor elnök • Raktári szám: OH-LAT10T
Utánnomásra előkészítette: Hajas Attila • Tankönyvkiadási osztályvezető: Horváth Zoltán Ákos
Műszaki szerkesztő: Orlai Márton, Marcsek Ildikó
Grafikai szerkesztő: Megyeriné Kovács Katalin, Téglásy György
Nyomdai előkészítés: HEXACO GNH Kft. Hontvári Judit, Pattantyus Gergely
Terjedelem: 10,01 (A/5) ív + 8 oldal színes melléklet
A könyv tömege: 220 gramm • 1. kiadás, 2025

Gyártás: Könyvtárellátó Nonprofit Kft.
Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató
A nyomdai megrendelés törzsszáma:

Tartalom

Bevezetés – Introductio	5
Phaedrus	7
De vulpe et uva	8
Canis per fluvium carnem ferens	10
Lupus et agnus	12
Rana rupta et bos	14
Formica et musca	16
Ranae ad Solem	17
Petronius Arbiter	18
Publius Ovidius Naso (Kr. e. 43 – Kr. u. 17)	23
Fasti	24
Ianus	24
Róma alapítása	25
Arión	28
Metamorphoses	31
A vízözön	31
Daidalosz és Ikarosz	36
Philémón és Baukisz	42
Caius Iulius Caesar (Kr. e. 100–44)	46
De Gallis	46
Titus Livius (Kr. e. 59 – Kr. u. 17)	50
Ab urbe condita	50
Coriolanus	50
Hannibál	55
Caius Valerius Catullus (Kr. e. 87?–54?)	61
Vivamus, mea Lesbia... ..	62
Lugete, o Veneres... ..	66
Iucundum, mea vita... ..	69
Cenabis bene... ..	70
Hymenaeus	71
Aelia Sabina sírfelirata	73
Gyakorlószövegek	75
Latin–magyar szótár	89
Képjegyzék	112

Bevezetés – Introductio

A latin nyelvtan alapjainak és az ókori kultúra legfontosabb területeinek megismerésén túljutva latintanulásunk új, minőségileg magasabb szintjére érkezünk: ez a tankönyv már római szerzők (auctorok) eredeti szövegeit tartalmazza. Igyekszünk az egyszerűbbektől a nehezebbek felé haladni: az állatmeseíró Phaedrus nyitja a sort, utána viszont már belekóstolhatunk Caesar és Livius történetírói munkáiba. Közben fokozatosan megszerezzenek a szövegek megértéséhez szükséges nyelvtani tudást s a verses szövegek olvasásához kívánatos metrikai ismereteket.

Elég bőséges és változatos a tankönyv: ki-ki annyit dolgozzon fel a szövegekből, amennyi a tanórákba, illetve saját szorgalmába belefér; akik ki akarják próbálni tudásukat (vagy éppen versenyre készülnek), a tankönyv végén találnak önálló feldolgozásra szánt gyakorlószövegeket, többnyire az órákon megismert szerzőktől.

Tolle, lege!

Eredményes tanulást, jó munkát kívánunk mindenkinek!

Ezúton mondok köszönetet szakmai lektoromnak, Szőke Ágnesnek, és kollégáim közül név szerint Szilágyi Ilonának és Gaál Gabriellának az átdolgozásban nyújtott segítségükért. Megköszönöm annak a több mint ötven latintanárnak sok hasznos észrevételét is, akik vállalták az országos reprezentatív felmérés kérdőíveinek kitöltését.

N. Horváth Margit

Az állatmese

A tanító állatmese műfajának első híres mestere, Aiszóposz (latinul *Aesopus*, magyaros névváltozata Ezópus) a Kr. e. VI. században élt, meséit görögül, prózában írta. Népszerűségét mutatja a következő vázakép is a Kr. e. V. századból.

Phaedrus

I. sz. első fele

Eredeti neve Phaidrosz, görögül ragyogót jelent, ez nyilván eszességére utal. Az, hogy csak egy neve volt, rabszolga voltával függ össze. Macedóniából rabszolgaként került Rómába, *Augustus* császár udvarába. Aiszóposzt utánzó állatmeséket írt, de latin nyelven, verses formában. Ragyogó tehetsége miatt a császár felszabadította, ettől kezdve *Phaedrus Augusti libertus* néven emlegetik. Felszabadított rabszolgaként viselhette felszabadítójának, *Caius Iulius Octavianus Caesar Augustus* császárnak *nomenjét* és *praenomenjét*, ezért *Caius Iulius Phaedrusként* is említik.

Phaedrus meséi miatt a császári udvarban sokan találva érezték magukat, ezért a meseköltőnek távoznia kellett Rómából. Csak Augustus utódjának, *Tiberius* császárnak halála után térhetett vissza Rómába.

Aiszóposz és a róka (A hagyomány szerint Aiszóposz testi hibás, púpos volt.)

Fabellae Phaedri

Phaedrus meséi

Phaedrus görög elődjét tekinti mesterének: Aiszóposz prózában írt meséit dolgozza fel verses formában, de új meséket is költ. Ő maga így mutatja be az allegorikus állatmese műfaját:

Hadd mondjam el, e műfaj hogy' keletkezett:
Az elnyomott rabszolga nem mondhatta el
Őszinte szóval azt, ami szíven feküdt,
Érzelmait mesékbe öltöztette hát,
S a vád elől a tréfa víg mezébe bújtt.

(3. prológus 33–37. Terényi I. fordítása)

Meséinek gyűjteménye öt könyvből áll. „Elég sok bajt hozott fejemre némelyik” – írja az első két könyv meséire célozva; valóban magukra értették az udvari kegyencek a kormányzás hibáira utaló példákat.

Phaedrus meséi nem mind állatmesék, hanem növényekről, emberekről is szó van bennük. Ma mintegy száz meséjét ismerjük. Jellemzőjük, hogy a tanulságot Phaedrus a mese elején vagy végén meg is fogalmazza. Versmértékük a *iambicus senarius* (hat jambus) vagy a *iambicus trimeter* (jambusokból álló három egység, mert két lábban van egy *ictus* /nyomaték/).

Egy sor képlete:

$\underbrace{\cup - | \cup - | \cup || - | \cup || - | \cup - | \cup - |}_{\text{A leggyakrabban előforduló verslábak:}}$

A leggyakrabban előforduló verslábak:

$\cup -$ jambus
 $- \cup \cup$ daktilus
 $\cup \cup -$ anapesztus
 $- -$ spondeus

a ritkábbak:

$\cup \cup \cup$
 $\cup \cup \cup \cup$

A verssorok *ictusait* a szótag fölé tett vessző vagy vastagon nyomtatott magánhangzó szokta jelezni.

Phaedrus hatása

Phaedrus meséi úgyszólván minden nép körében követőkre találtak. Versben vagy prózában írta át vagy fordította visszájára meséit a franciáknál a XVII. században *La Fontaine*, a németeknél a XVIII. században *Lessing*, az oroszoknál a XVIII. században *Krilov*, a XIX. században *Lev Tolsztoj*, Magyarországon pedig a XVI. században *Heltai Gáspár*, a XIX. században *Fáy András*, a XX. században *Ady Endre*, *Nagy Lajos* és *Romhányi József*.

De vulpe et uva

Fame coacta¹ vulpes alta in vinea
 uvam² appetebat summis saliens viribus.
 Quam tangere ut³ non potuit, discedens ait:
 „nondum matura est; nolo acerbam⁴ sumere”.
 Qui, facere quae non possunt, verbis elevant,⁵
 ascribere hoc debebunt⁶ exemplum sibi.
 (Fab. IV. 3.)

¹ coacta ld. cogo

² uva alta in vinea „a magas szőlőlugasban (lévő) fürt”

³ Quam... ut relatív mondatfűzés, tehát nem „amelyet minthogy”, hanem „minthogy azt”

⁴ acerbam „savanyút”, „savanyúan”

⁵ verbis elevare „szavakkal kisebbiteni”, „leszólni”

⁶ debebunt a futurum felszólítást fejezhet ki

GRAMMATICA

1. A participium

A participium melléknévi igenév, a tövét az igétől, végződését a declinációs rendszer szerint kapja.

2. A participium imperfectum (activi) (rövidítése: part. impf.)

Folyamatos melléknévi igenév (cselekvő)

Képzése: tő + végződés (képző)

az ige impf.-töve +	az 1–2. coniugatióban -ns
	a 3–4. coniugatióban -ēns

Pl. saliens.

Ragozása: -ntis genitivusú, III. declinációs, erősen i- tövű típus szerint.

Jelentése: -ó, -ő végű melléknévi igenév, pl. ugráló.

Fordítása mondatban: -va, -ve végű határozói igenév, *miközben* kezdetű alárendelő mellékmondat stb.

A latin mondatban úgy viselkedik, mint egy melléknév: a főnévhez igazodik nemben, számban és esetben.

Némelyik part. impf. igazi melléknévvé, sőt főnévvé válhat.

Pl. *sapiēns* (-entis) melléknév

sapiēns, -entis *m* főnév

3. A participium perfectum (passivi) (rövidítése: part. perf.)

Befejezett melléknévi igenév (szenvédő)

Képzése: tő + végződés

az ige sup.-töve + -us, -a, -um
--

Pl. coactus, -a, -um

Ragozása: mint az I–II. declinációs -us, -a, -um végű mellékneveké.

Jelentése: a mi -t, -tt végű melléknévi igenevünkkel azonos, pl. az űzött.

Fordítása: sokszor *akit/amit* kezdetű alárendelő mellékmondatokkal történik (rendszerint múlt idővel).

Fordítása egyes esetekben nem melléknévi igenevvel, hanem főnévvel történik.

Pl. *ab urbe condita*

szó szerint: „az alapított várostól”

helyesen: „a város alapításától”

A part. perf. sokszor melléknévvé vagy főnévvé vált a latinban.

Pl. *doctus* 3; *perfectus* 3; *factum*, -i *n*

1. Keresd ki a *participium imperfectum*okat a meséből! Melyik igéből vannak? Milyen tőhöz milyen végződés járult?
2. Képezz part. impf. alakokat a *laboro* és *doceo* igékből! Mit jelentenek ezek szó szerint, és mit jelentenek a mai magyar nyelvben?
3. Fordítsd le a következő kifejezéseket, szólásokat!
homo sapiens; volens, nolens; Amantes–amentes; Sapienti sat. (a komédiák utolsó mondata szokott lenni); *Nil difficile amanti.* (Cicero); *Sero venientibus ossa.*
4. A *De vulpe et uva* c. mese tanulságát magyarul így szoktuk mondani: savanyú a szőlő. Hogyan van ez latinul?
5. Mit jelent ez a rókáról szóló kifejezés, illetve mondás? *Vulpes iungit* (Vergilius), ill. *Vulpes pilum mutat, non mores.*
6. Gyakorold az ictusokat Weöres Sándor formahű magyar fordításán!
*A bortermő lugasban éhes róka járt,
ugrált magasba egy szép szőlőfürt felé.
S hogy el nem érte, elkullogva így beszélt:
Éretlen ez még, savanyut enni nem fogok.
Akik ócsárolják, mit megtenni nincs erejük,
Azokra írtam ezt a példabeszédemet.*
7. Milyen lényeges eltérések vannak az eredeti mese és a francia változata között?

Canis per fluvium carnem ferens

Amittit merito proprium, qui alienum appetit.
Canis per flumen carnem dum ferret natans,
lympharum in speculo vidit simulacrum suum,
aliamque praedam ab altero ferri putans⁷
eripere voluit: verum decepta aviditas⁸
et, quem tenebat ore, dimisit cibum,
nec, quem petebat, potuit adeo⁹ attingere.

(Fab. I. 4.)

Rajz La Fontaine A róka és a szőlő című meséjéhez

⁷ *aliam praedam ab altero ferri putans* „másik zsákmányt egy másik által vitetni gondolva”, „azt gondolva, hogy egy másik más zsákmányt visz”

⁸ *decepta (est) aviditas* „rászedett lett a mohóság”

⁹ *nec... adeo* „és még annyira sem”

Megjegyzések a skandáláshoz

proprium, simulacrum: latin szavak skandálásában a cr, pr, tr nem nyújt szótagot
...re volu... (5. sor): 3 rövid szótagból álló versláb
...it āde... (7. sor): 3 rövid szótagból álló versláb

PENSA – EXERCITATIONES

1. Keresd ki a *participiumokat* a meséből! Melyik igéből vannak? Milyen tőhöz milyen végződés járult?
2. Melyik igéből származik, és hogyan fordítható a következő Cicero-mondás part. perf.-a?
lucundi (sunt) acti labores.
3. A *canis* és a *caro, carnis* szerinted mássalhangzós vagy i- tövű? Nézd meg a szótárban is!
4. Mi a különbség a *fluvius* és a *flumen* között? Nézd meg a szótárban!
5. A *speculum* (tükör) szó e-je rövid vagy hosszú? Állapítsd meg a skandálás segítségével! Mit jelent a másik hosszúsággal? Nézz utána, hogy az ókorban mit és hogyan használtak tükörnek! Mire utal a Bibliában az a kifejezés, hogy „tükör által, homályosan” látunk?
6. Fordítsd le!
Piscem natare doces. (szólás) Mi a magyar megfelelője?
In idem flumen bis non descendimus. (A folytonos változásokra utaló filozofikus mondás.)
7. Nevezd meg (lehetőleg egy szóval) azt az emberi tulajdonságot, amit a *canis* és a *vulpes* a Phaedrus-mesékben megjelenít!
8. A következő szavak közül melyik jövevényszó, melyik latin eredetű idegen szó és melyik internacionalizmus? Milyen latin szavakból származnak?
konferencia, differencia, petíció, préda, voluntarista, tangens, verbális

Lupus et agnus

A farkas meg a bárány (illusztráció)

Ad rivum eundem lupus et agnus venerant siti¹⁰ compulsi¹¹; superior¹² stabat lupus longeque inferior agnus. Tunc fauce improba latro incitatus¹³ iurgii causam intulit. „Cur”, inquit, „turbulentam fecisti mihi aquam bibenti?”¹⁴ Laniger contra¹⁵ timens: „Qui¹⁶ possum, quaeso, facere, quod quereris,¹⁷ lupe? A te decurrit ad meos haustus¹⁸ liquor.” Repulsus¹⁹ ille veritatis viribus: „Ante hos sex menses male” ait, „dixisti²⁰ mihi”. Respondit agnus: „Equidem²¹ natus non eram.”²² „Pater hercle²³ tuus ibi” inquit, „male dixit mihi”. Atque ita correptum lacerat²⁴ iniusta nece. Haec propter illos scripta est²⁵ homines fabula, qui fictis causis²⁶ innocentes opprimunt.

(Fab. I. 1.)

Megjegyzések a skandáláshoz

Ad rīv... (1. sor) és *lātr...* (4. sor): a dr, tr most sem nyújt szótagot
...māl(e) āūt... (10. sor)
...pātēr (h)ērcl... (12. sor)

¹⁰ *siti* a *sitis* abl.-a (erősen i- tövűként viselkedik)

¹¹ *compulsus* 3 (participium perfectum passivi a compello 3 -puli, -pulsum igéből) „az űzött”

¹² *superior* itt: „fentebb” (a 4. sor: inferior ellentéte)

¹³ *incitatus* 3 (participium perfectum passivi az incito 1 igéből) „hajtott”

¹⁴ *bibenti* a *mihi*vel egyeztetett alak

¹⁵ *contra* adv.

¹⁶ *qui* itt: „hogyan?”

¹⁷ ld. *queror*

¹⁸ *haustus* itt: „ivóhely”

¹⁹ *repulsus* 3 (participium perfectum passivi a repello 3 -puli, -pulsum igéből) „a visszavert”

²⁰ *male dixisti* (vagy *maledixisti*) „rosszat mondtál”

²¹ *equidem* (= *ego quidem*) „én bizony”

²² *natus eram* „megszülettem”

²³ *hercle!* „Herkulesre!”, „Istenemre!”

²⁴ *correptum lacerat* „a megragadottat széttépi”

²⁵ *scripta est* „íródott”

²⁶ *ficta causa* „ürügy”

GRAMMATICA

1. A passzív perfectum

Két szóból áll:

part. perf. + a létige (azonos nevű) impf.-a

Pl. praes. perf. pass: *laudatus* 3 + a létige praes. impf. alakja: *sum*

A participiumi rész megegyezik a mondat alanyával nemben és számban.

Fordítása:

Szó szerint: az ige tövéhez tett -tat, -tet képzővel,

pl. *laudatus sum* „megdicsértettem”.

Mondatban: általános alany és a cselekvést elszenvedő személyre utaló személyes névmás,

pl. *laudatus sum* „megdicsérték engem”.

Ha nem a cselekvést, hanem az állapotot akarjuk kifejezni, fordíthatjuk így is: *laudatus sum* „meg vagyok dicsérve”.

2. Az attributum praedicativum (állítmányi jelző) (rövidítve: attr. praed.)

Olyan melléknév, amely az állítmányhoz tartozik, az alannal van egyeztetve és határozóval fordítjuk.

Pl. *superior stabat lupus*

szó szerint: „a feljebbi farkas állt”

helyesen: „feljebb állt a farkas”

Felismerése: A melléknév nem tulajdonságot, hanem állapotot fejez ki (esetleg helyzetet, sorrendiséget, helyet).

3. Az *īdem*, *eadem*, *īdem* névmás

Az *is*, *ea*, *id* (az) névmásból és a *-dem* (ugyan-) alkotóelemből áll össze, jelentése: ugyanaz, az említett.

Ragozása:

<i>sing. nom.</i>	i(s)dem	→ īdem	eadem		i(d)dem	→ īdem
<i>acc.</i>	eumdem	→ eundem	eamdem	→ eandem	i(d)dem	→ īdem
<i>gen.</i>	ēiusdem		ēiusdem		ēiusdem	
<i>dat.</i>	eīdem		eīdem		eīdem	
<i>abl.</i>	eōdem		eādem		eōdem	
<i>plur. nom.</i>	īidem		eaedem		eadem	
<i>acc.</i>	eōsdem		eāsdem		eadem	
<i>gen.</i>	eōrumdem	→ eōrundem	eārumdem	→ eārundem	eōrumdem	→ eōrundem
<i>dat.</i>	īisdem		īisdem		īisdem	
<i>abl.</i>	īisdem		īisdem		īisdem	

1. Milyen igékből milyen alakok a következők, és szó szerint mit jelentenek?
venerant, stabat, intulit, fecisti, natus eram, lacerat, scripta est
2. Fordítsd le szó szerint az alábbi szavakat, illetve kifejezéseket!
superior, longe, bibenti, lupe, ad meos haustus, ante hos sex menses, correptum, propter illos homines, innocentes
3. Próbáld egy-egy szóval megfogalmazni, hogy a farkas és a bárány párbeszédében milyen emberi tulajdonságok jelennek meg!
4. Milyen állandó jelzőkkel él tovább a köztudatban a farkas és a bárány alakja?
5. Nézz utána, ki az a Herkules, akire a farkas esküszik! Mi a görög és latin neve? Vajon miért éppen rá esküszik?
6. Hány olyan állatnevet ismersz, ahol -us végű alak használatos a hímnemre és -a végű a nőnemre? Hány egyalakú kettős neműt? Hány olyat, amelyiknek csak egy neme van? Mi lehet ennek az oka?

*A jó pásztor báránnyal
(ókeresztény szobor)*

Rana rupta²⁷ et bos

Inops, potentem dum vult²⁸ imitari,²⁹ perit.
In prato quondam rana conspexit bovem
et tacta³⁰ invidia³¹ tantae³² magnitudinis
rugosam inflavit pellem. Tum natos suos
interrogavit, an bove esset latior.
Illi negarunt.³³ Rursus intendit cutem
maiore nisu et simili quaesivit modo,
quis maior esset. Illi dixerunt bovem.
Novissime³⁴ indignata,³⁵ dum vult validius
inflare sese, rupto iacuit corpore.

(Fab. I. 24.)

²⁷ *rumpo pass.* „szétpukkad”

²⁸ *vult* ld. *volo, velle*

²⁹ *imitari* „utánozni”

³⁰ *tacta* ld. *tango*

³¹ *invidia* itt: „irigység”

³² *tantus* itt: „ekkorá”

³³ *negarunt* = *negaverunt*

³⁴ *novissime* „utoljára”

³⁵ *indignata* „aki méltatlankodott”, „méltatlankodva”

GRAMMATICA

1. Deponens igék

Álszenvedő igék, azaz aktív ragozásukat letevő (=elvesztő) igék. Ragozásuk szenvedő, jelentésük cselekvő.

Pl. *experiamur!* „próbáljuk ki!”

Felismerésük: a szótári alakból

pl. *indignor 1. (=indignāri) indignatus sum*

3. és 4. alak helyett (praes. perf. sing. 1.)

Ha *-atus sum* a szótári alak, nem is szoktuk kiírni.

Deponens igék szótári alakjában

1. = *ārī* (az *-or* helyére)

2. = *ērī* (az *-eor* helyére)

3. = *ī* (az *-or* vagy *-ior* helyére)

4. = *īrī* (az *-ior* helyére)

Példák a négy coniugatióra:

imitor 1. indignor 1. hortor 1. arbitror 1.

mereor 2. meritus sum

nascor 3. natus sum

experior 4. expertus sum

Megjegyzések

1. A coni. praet. impf.-ban az aktív alakú infinitivushoz tesszük a ragokat, pl. *imitarer*.
2. A deponens igéknek van part. impf.-uk, pedig az az activumhoz tartozna.
3. A deponens igék averbójának a 3. alakjából képezhető -us, -a, -um végű melléknévi igenév *cselekvő* jelentésű, csak korábbiságot fejez ki, pl. *indignatus 3* „aki méltatlankodott”.

PENSA – EXERCITATIONES

1. Milyen *deponens* igealakok, és mit jelentenek? *imitemur, indignantes, arbitror, sequeris – sequēris – sequaris*
2. Fordítsd le a következő (*deponens* igéket tartalmazó) mondásokat! *Nascimur, morimur. Facta loquuntur. Nemo nascitur doctus. Non omnis moriar. Non nobis solum nati sumus. Dulce et decorum est pro patria mori.*
3. Keresd ki a szótárból a *novissime* alapszavát! Mit mond a szótár a fokozásáról?
4. Keresd ki a szótárból a *nascor 3. natus sum* szó származékait! Mi a különbség a *natus, -us* és *natus, -i* között?
5. Hogyan tudnád egyetlen szóval kifejezni azt a tulajdonságot, amelyet a *Rana rupa et bos* című mesében a béka képvisel?

Formica et musca

Formica et musca contendebant acriter,
quae³⁶ pluris esset.³⁷ Musca sic coepit prior³⁸:
„Conferre nostris tu potes te laudibus?
Ubi immolatur, exta praegusto deum³⁹,
moror inter aras, templa perlustro omnia,
in capite regis sedeo, cum visum est⁴⁰ mihi,
et matronarum casta delibo oscula.
Laboro nihil atque omnibus rebus fruor.
Quid horum simile tibi contingit, rustica⁴¹?
„Est gloriosus sane convictus deum,
sed illi⁴², qui invitatur, non qui invisus est.
Aras frequentas: nempe abigeris⁴³, cum venis.
Reges commemoras et matronarum oscula:
super⁴⁴ etiam iactas, tegere quod debet⁴⁵ pudor.
nihil laboras, ideo cum opus est, nil habes...”
(Fab. IV. 24.)

PENSA – EXERCITATIONES

1. Gyűjtsd össze a szövegből a névmásokat és csoportosítsd őket fajtájuk szerint! (személyes, mutató, vonatkozó, kérdő)
2. Változtasd meg az alábbi passzív igealakokat úgy, hogy az imperfectumban állók perfectumba, a perfectumban lévők pedig imperfectumba kerüljenek! (Pl. *immolatur* – *immolatus* 3 est) *visum est*, *invitatur*, *invisus est*, *abigeris*, *commemoratur*, *iacti* 3 sunt.
3. Adjátok elő (párbeszédben vagy megjelenítve) a légy és a hangya beszélgetését! Milyen emberi tulajdonságokat testesítenek meg ezek az állatok?

³⁶ *quae*: melyikük? (függő kérdés)

³⁷ *pluris esse*: „többet érni”

³⁸ *prior*: attr. praed.

³⁹ *deum* = *deorum*

⁴⁰ *visum est*: „(jónak) látszik”

⁴¹ *rustica* (becsmérlő megszólítás) kb. „te paraszt!”

⁴² *illi* sing. dat.

⁴³ *abigeris* szenvedő alak (sing. 2.)

⁴⁴ *super* (adv.) „ráadásul”

⁴⁵ *debet* „kellene”

Ranae ad Solem

Uxorem quondam Sol cum⁴⁶ vellet⁴⁷ ducere,⁴⁸
clamorem⁴⁹ ranae sustulere⁵⁰ ad sidera.⁵¹
Convicio permotus⁵² quaerit Iuppiter
causam querelae. Quaedam tum stagni incola:
„Nunc” inquit „omnes unus⁵³ exurit lacus
cogitque miseras arida sede emori.
Quidnam futurum est,⁵⁴ si crearit⁵⁵ liberos?”
(Fab. I. 6., 3–9.)

PENSA – EXERCITATIONES

1. A római társadalom melyik rétegét jelképezi itt a békák sokasága?
2. A hagyomány szerint Phaedruss ezért a meséjéért száműzték, mert mikor Tiberius császár testőrparancsnoka, Seianus Tiberius lányát készült feleségül venni, magára értette ezt a mesét. Vajon miért?
3. Fordítsd le a következő szentenciát! Hogyan hozható kapcsolatba Phaedruss életével?
Numquam est fidelis cum potente societas. (Phaedrus)
4. Nézz utána, ki az a Sol! Hogy hívták a görögök? Milyen attribútumokkal ábrázolták?
5. Nézd meg a térképen, hogy milyen tónak a latin neve lehet a *lacus Pelso* és a *lacus Benacus*!
6. Milyen igekötős igét találsz a *Ranae ad Solem* c. mesében? Milyen többletjelentést ad hozzá az igekötő ezekhez az igékhez?

⁴⁶ cum itt: „amikor”

⁴⁷ vellet a volo, velle coni. praet. impf.-a

⁴⁸ uxorem ducere „nősülni”

⁴⁹ clamorem tollo „lármát csapok”

⁵⁰ sustulere = sustulerunt ld. tollo

⁵¹ clamor ad sidera (nem egyeztetett jelző) „éget verő láрма”

⁵² permotus 3 (participium perfectum passivi a permoveo 2 -movi, -motum igéből) „a felfingerelt”

⁵³ unus attr. praed.

⁵⁴ futurum est itt: erit

⁵⁵ crearit = creaverit

Petronius Arbiter

Sem teljes nevét, sem születési dátumát nem ismerjük. Nevében az *arbiter* (mester) szó általában az *elegantiae* vagy *elegantiarum* szavak kíséretében szokott előfordulni, ami arra utal, hogy a választékos ízlés mestere volt. Ennek tekintette őt Nero császár is, aki kezdetben minden téren hallgatott rá. *Proconsul*ként *Bithyniába* küldte, aztán *consullá* tette, de később, valószínűleg Petronius szókimondása miatt megharagudott és öngyilkosságra kényszerítette Kr. u. 66-ban. Petronius neve alatt epigrammák, egy regény és sok szellemes mondás maradt fenn, pl. *Qualis dominus, talis et servus*.

Satyricon (Szatirikus írás)

Az egyik legnagyobb és leghatásosabb ókori regény, melyben Petronius útirajz, utazási regény formájában a korabeli társadalomnak, elsősorban az előkelők és úrgazdagok világának szatirikus leírását adja. A regénynek csak tizednyi része maradt fenn.

Cena Trimalchionis (Trimalchio lakomája)

Petronius *Satyricon*jának egyetlen összefüggő epizódja maradt fenn, melyet a fenti címen szokás említeni. *Trimalchio* rabszolgaságból felkapaszkodott úrgazdag, aki gazdagságát mutogatja, de közben lépten-nyomon elárulja ízléstelenségét. A következő részletben egy csavargó (*Encolpios*) meséli el, mit tapasztalt, amikor két társával együtt bejutott *Trimalchio* házába és lakomájára.

A *Satyricon* felhasználásával a XX. században Fellini készített azonos című, korszerű mondanivalójú filmet. A *Trimalchio lakomáját* az Európa Könyvkiadó 1977-ben kétnyelvű kiadásban jelentette meg.

Házőrző kutya ábrázolása
pompeji ház bejáratánál

...Super limen autem cavea pendebat aurea, in qua pica varia intrantes salutabat. Ceterum ego dum omnia stupeo, paene resupinatus crura mea fregi. Ad sinistram enim intrantibus non longe ab ostiarii cella canis ingens, catena vinctus, in pariete erat pictus superque⁵⁶ quadrata littera⁵⁷ scriptum

„CAVE CANEM”.

Et collegae quidem mei riserunt, ego autem collecto spiritu⁵⁸ non destiti totum parietem persequi. Erat autem

⁵⁶ *super* adv.

⁵⁷ *quadrata littera* szó szerint „szögletes betűvel”

⁵⁸ *collecto spiritu* itt: „összeszedve magamat”

venalicium cum titulis pictum, et ipse Trimalchio capillatus⁵⁹ caduceum tenebat Minervaque ducente Romam intrabat...

...Tandem⁶⁰ ergo discubuimus pueris⁶¹ Alexandrinis aquam in manus nivatam infundentibus aliisque insequentibus ad pedes ac paronychia cum ingenti subtilitate tollentibus. Ac ne in hoc quidem⁶² tam molesto tacebant officio, sed obiter cantabant.

(Petronius: Cena Trimalchionis: 28. 8.; 29. 1–4.; 31. 4–5.)

STILISTICA

Rövid szemelvényünkből is kitűnik, hogy a Satyricon nyelve távol esik a klasszikus nyelvi normáktól, s jóval közelebb áll a beszélt köznyelvhez. Például: *Ceterum ego dum omnia stupeo, paene resupinatus crura mea fregi*. Petronius stílusa nemcsak a műfajjal, hanem a jellemekkel is tökéletes harmóniában van: a szereplőkre tettük és beszédük egyformán jellemző. A több száz figura műveltségének és társadalmi helyzetének megfelelő stílusban beszél: pl. a szemelvény szereplői, ezek a félművelt csavargók *collegának* („kartárs”) titulálják egymást. Trimalchio lakásának, életvitelének leírásában az író érzékelteti, mennyire ízléstelen, magamutogató pompa ez: szarkát taníttat be a vendégek üdvözlésére, akiket azután nyomban „élethűen” festett kutyával ijesztget; a fal tele van drága képekkel, de mindegyiknek a ház ura a központi figurája, havas vízzel kérkedik vendégei előtt (gondoljuk csak el, honnan kellett hozatni a havat Dél-Itáliába!), s a szerencsétlen szolgáltnak nemcsak a test felüdítéséről, de a „műélvezetről” is gondoskodniuk kell.

Az ebédlő (rajz képzelet után)

⁵⁹ *capillatus* 3 „hajás” ti. kisgyermek, akinek a haját még nem nyírták le

⁶⁰ *tandem* „végül is” ti. a házon végighaladva, az ebédlőteremben

⁶¹ *puer* itt: „rabszolgafiú”

⁶² *ne... quidem* „még... sem”

1. Ablativus absolutus (független ablativus) (rövidítve: abl. abs.)

Neve arra utal, hogy a főmondattól „független”, alárendelő mellékmondatot helyettesítő, ablativusban álló szerkezet. Általában időhatározói, néha okhatározói, módhatározói, feltételes vagy megengedő mellékmondat helyett áll. Két típusa van:

2. egyidejűséget kifejező abl. abs.

A főmondat igei állítmányával egy időben történő cselekvést, amit *cum* kezdetű mellékmondat is kifejezhet, abl. abs. szokta kifejezni.

Pl. <i>Cum Romulus regnabat,</i>	}	<i>Romani multa bella gerebant.</i>
↓abl. ↓part. impf. abl.		
<i>Romulo regnante</i>		

Az abl. abs.-ban a part. impf. nem viselkedik i- tövűként.

Fordítása:

szó szerint: az uralkodó Romulusszal
 magyarosan: miközben Romulus uralkodott
 Romulus uralkodásakor
 Romulus uralkodása idején

Tehát a latinban az alárendelt mellékmondat alanyából *abl.* lesz, állítmányából *part. impf. abl.*, megegyeztetve az alanyból lett *abl.*-szal.

A magyarban szinte mindig jó megoldása a *miközben* kötőszóval kezdett mellékmondat, amelyben ugyanolyan igeidőt használunk, mint a főmondatban, hiszen a part. impf. a főmondat állítmányával egyidejű cselekvést fejez ki.

3. előidejűséget kifejező abl. abs.

A főmondat igei állítmányához képest előbb történő cselekvést, amelyet *postquam* kezdetű mellékmondat is kifejezhet, abl. abs. szokta kifejezni.

pl. <i>Postquam pax facta est,</i>	}	<i>Romani reges regnabant.</i>
↓abl. ↓part. perf. abl.		
<i>Pace facta</i>		

Fordítása:

szó szerint: a megkötött békével
 magyarosan: miután a béke megkötöttet
 miután a békét megkötötték
 a béke megkötése után
 a békekötést követően

Tehát a latinban az alárendelő mellékmondat alanyából *abl.* lesz, állítmányából *part. perf. abl.*, ami egyeztetve van az alanyból lett *abl.*-szal.

A magyarban szinte mindig jó megoldása a *miután* kötőszóval kezdődő mellékmondat és a múlt idő.

ablativus absolutus		
a)	névszói ablativus + part. <i>impf.</i> abl.	
	↓ ↓	
	ford.: közben mellékmondat alanya + mellékmondat állítmánya	
b)	névszói ablativus + part. <i>perf.</i> abl.	
	↓ ↓	
	ford.: miután mellékmondat alanya + mellékmondat állítmánya (<i>pass.</i>)	
	mellékmondat tárgya + mellékmondat állítmánya (<i>act.</i>)	

Az **abl. abs. felismerése**: Általában a mondat elején áll, ahol az időhatározó szokott állni. Általában sem előtte, sem utána nincs vessző, hiszen a latin mondatban csak mondatrésznek számít. Ha a mondatban van *abl.*-ban álló főnév (névmás, főnévként használt melléknév) és vele egyeztetett *part. impf.* vagy *part. perf.*, nagy a valószínűsége, hogy *abl. abs.*-t találtunk. Ha a *part. impf. sing. abl.*-a *e*-re végződik, ez szinte biztos jele az *abl. abs.*-nak.

PENSA – EXERCITATIONES

1. Fordítsd le magyarosan!

Sole oriente lux (est).

Mutato nomine de te fabula narratur. (Horatius)

2. Mi a különbség a két *abl. abs.* között az alábbi mondatokban?

Hostibus vincentibus Graeci redierunt.

Hostibus victis Graeci redierunt.

3. Fordítsuk le!

Regibus acerrime regnantibus regnum perit.

Castris retro motis exercitus abiit.

Nave ad mare directa redimus.

4. a) Gyakoroljuk az *ablativus absolutus*-szerkezetek fordítását az alábbi példamondatokon!

Crescente periculo crescunt vires.

Troia capta Graeci redierunt.

Regibus expulsis Romae consules creabantur.

Hostes urbe capta incolas occiderunt.

Romulo regnante bellum cum Sabinis fuit.

Utroque consule occiso dictator nominatus est.

Cognito Caesaris adventu Ariovistus legatos ad eum misit.

His rebus cognitis legati redierunt.

Hoc puero loquente omnes rident.

b) Az első mondást tanuld meg kívülről!

c) Hogyan változik az utolsó mondat tartalma, ha *hoc puero* helyett *puero hoc* vagy *puero haec* szerepel?

5. Nézz utána, hogy nevezték a rómaiak a macskát!
6. Amint a szövegrészletből kiderül, a kalitkában való madártartás szokása már az ókorban is megvolt. De miért éppen *pica* van a kalitkában? Ma milyen madárról tartja a közvélemény, hogy beszédre tanítható? Nézd meg a szótárban, hogy mit jelent a *picus*! Mi lehet az oka, hogy ugyanabból a töből a hímnemű és a nőnemű állatnév más-más fajt jelöl? (A madarak alakjára gondolj!)
7. A császárkor legnagyobb történetírója, Tacitus *Annales* című művében Petroniusról is ír egy rövid jellemzést (Ann. XVI. 18–19.) Olvassuk el ezt magyarul!
8. Tájékozódjunk a *Római élet* vagy Ürögdy György *A régi Róma* című könyve alapján a római étkezési szokásokról! Milyen ételek, italok szerepeltek a gazdagok lakomáin? Milyen volt egy lakoma *Nero* korában? Olvasd el a *Quo vadis?* című könyvben!
9. Szerinted milyen képzőművészeti alkotás látható a CAVE CANEM képen: freskó, mozaik vagy dombormű? Ma milyen formában és milyen felirattal szoktuk ugyanezt közölni egy ház bejáratánál?
10. Mi a neve és nemzetisége a Petroniust is szerepeltető *Quo vadis?* című regény írójának? Mi jelent a regény címe? Ki kérdezi kitől ezt a regényben? Milyen keresztény legendára utal ez a cím?
11. Hogy nevezik a római háznak azt a részét, ahol a vendégek *Trimalchio* házába beléptek?
Mi a rómaiaknál az ebédlőterem neve? Milyen volt a berendezése? Általában hányan foglaltak helyet egy heverőn? Mennyi volt az ideális asztaltársaság létszáma?
Mi volt a feladata rendes körülmények között az ételhordó rabszolgának?
A szövegrészletben miből derül ki *Trimalchio* ízléstelensége?
12. Minek az istennője *Minerva*? Miért nagyképűség *Trimalchiótól*, hogy együtt ábrázoltatja magát vele?
Melyik istennek az attribútuma a *caduceus*? Mire utalhat rajta a nyolcas alakban tekeredő két kígyó?

Freskó Pompejiből

Publius Ovidius Naso

(Kr. e. 43 – Kr. u. 17)

Publius Ovidius Naso a közép-itáliai *Sulmó*ban született Kr. e. 43-ban (*Cicero* halálának évében) lovagrendi családból. Apja közpályára szánta, s nagy gondot fordított nevelésére. Rómában, majd *Athén*ben tanult, járt *Kis-Ázsiában* is, de a közéleti szereplésnél sokkal jobban vonzotta a költői hivatás. Már gyermekkorában megmutatkozó költői hajlamáról ő maga így ír:

Sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos,
et quod temptabam scribere, versus erat.
(*Tristia* IV. 10.)

A művészetek jelentőségét felismerő *Augustus* körében hamarosan megtalálja helyét, s fiatalon népszerűvé válik.

Kezdetben főleg szerelmi tárgyú műveket ír: *Amores* (Szerelmek), *Heroides* (Hősnők; hagyományos fordítása: Hősnők levelei), *Ars amatoria* (A szerelem művészete), *Remedia amoris* (A szerelem orvosságai; hagyományosan: A szerelem orvoslása).

Következő korszakában születik két legjelentősebb alkotása: a *Fasti* (Naptár; hagyományosan: Római naptár) és a *Metamorphoses* (Átváltozások).

Váratlan fordulat a költő életében *Augustus* császár száműzetési parancsa Kr. u. 8 végén. Ennek oka – mint *Ovidius* írja – *carmen et error* (költemény és tévedés) lehetett. Száműzetésének városa: a Fekete-tenger partján fekvő *Tomisz* (latin neve: *Tomi*; ma *Constanța*), barbár szkíta, szarmata, géta lakosaival, a római ember számára vad klímájával kiáltó ellentéte a fényes nagyvárosnak, Rómának. A családjától, barátaitól elszakított költő kétségbeesését, hazavágyódását *Tristia* (Késervesek) és *Epistulae ex Ponto* (Levelek a Fekete-tenger mellől; hagyományos fordításban: Pontusi levelek) című műveiben fogalmazza meg.

Ovidius-szobor Constanțăban (1886)

Donec eris felix, multos numerabis amicos;
Tempora si fuerint nubila, solus eris.
(Tristia I. 9.)

De sem *Augustus*, sem utódja, *Tiberius* nem kegyelmez meg Ovidiusnak: *Tomisz-*
ban hal meg Kr. u. 17-ben.

Ovidius: Fasti

Ianus

A szerző ebben a művében a római ünnepek eredetének mondáit meséli el naptári sorrendben. Felsorakoznak előttünk a római nép számára emlékezetes történetek: Ovidius költői ihletében a naptár valósággal megelevenedik, és ünnepnapjai révén bepillantást nyújt e nép mondavilágába. Az év egy-egy hónapjának egy-egy könyvet szánt, de csak az első hat hónap költői kalendáriuma készült el. A *Fasti* versmértéke *disztichon*.

Az ünnepek sorát az első hónap névadójának, *Ianus* istennek az ünnepe nyitja meg. *Ianus* ősi itáliai istenség, a világosság és a Nap, majd minden kezdet és eredet istene. Kr. e. 153-tól kezdve rendszeresen mézeskalács-áldozattal ülték meg ünnepét: az emberek kölcsönösen kinyilvánították jókívánságaikat, s apró ajándékokat is adtak egymásnak kedvező előjelként az új esztendőre.

A legkorábbi római as,
Ianus isten képmásával

*Ianus bezárt temploma Augustus-kori aranyérmén.
Felirata: Pace p(opuli) R(omani) terra mariq(ue) parta Ianum clusit*

Iane biceps, anni tacite⁶³ labentis origo,
solus de superis qui tua terga vides!...
Quem tamen esse deum⁶⁴ te dicam⁶⁵, Iane biformis?
Nam tibi par nullum Graecia numen habet...
„Disce metu posito, vates operose dierum⁶⁶,
quod petis, et voces percipe mente meas.
Me Chaos antiqui – nam sum res prisca – vocabant:
aspice, quam longi temporis acta canam.
Lucidus hic aër et quae tria corpora restant,
ignis, aquae, tellus unus acervus erat.
Cum libuit Pacem placidis emittere tectis,
libera perpetuas ambulat illa vias.
Sanguine letifero totus miscebitur orbis,
ni teneant rigidae condita⁶⁷ bella serae.”
(Fasti I. 65–66.; 89–90.; 101–106.; 121–124.)

⁶³ *tacite* (adv.) „hallgatagon”, itt: „észrevétlenül”

⁶⁴ *deum* = *deorum*

⁶⁵ *Quem tamen esse deum te dicam?* „Mégis, kinek mondjalak téged az istenek közül?”

⁶⁶ *vates operose dierum* „(ünnep)napok szorgalmas megénekklője”

⁶⁷ *condita*: elrejtve, itt: „lezárva”

1. Tedd a perfectum megfelelő módjába, idejébe (ugyanabban a számban és személyben) olvasmányunk alábbi, imperfectumban álló igealakjait! *vides, dicam, habet, petit, vocabant, canam, restant, erat, ambulat, miscebitur, teneant*
2. A *biceps*, *-cipitis* szóban a *caput*, *-itis n* (fej, fő) szó rejlik. Ennek mintájára magyarázd meg a *praeceps*, *-cipitis* szó jelentését, s ellenőrizd magad a szótár segítségével! Szintén magyarázd meg a *letiferus* 3 szóösszetételt!
3. Gyűjtsd össze a régi római és a mai újévi szokások közötti hasonlóságokat!

Róma alapítása

A monda szerint Róma alapítása Kr. e. 753-ban történt, a hagyomány szerint április 21-én, a *Pales*-ünnephez kapcsolódva. *Pales* a pásztorokat és nyájakat védő isten vagy istennő volt. Ünnepe a *Parilia* vagy *Palilia* (*Pales*-ünnep), amikor az istállókat kitisztították, zöld lombbal díszítették. *Romulus* és *Remus* a pásztornéppel együtt ezen az ünnepen alapította Rómát. Ehhez az ünnephez köti a város alapítását Ovidius is.

Iam luerat poenas⁶⁸ frater Numitoris,⁶⁹ et omne
pastorum gemino sub duce⁷⁰ vulgus erat.
Contrahere agrestes et moenia ponere utrique⁷¹
convenit.⁷² Ambigitur,⁷³ moenia ponat uter.
„Nil⁷⁴ opus est”⁷⁵ dixit „certamine” Romulus „ullo:
magna fides avium est, experiamur aves”.
Res placet. Alter adit nemorosi saxa Palati,⁷⁶
alter Aventinum mane cacumen init.
Sex Remus, hic⁷⁷ volucres bis sex videt ordine. Pacto
statur,⁷⁸ et arbitrium Romulus urbis habet.
Apta dies legitur, qua⁷⁹ moenia signet aratro.
Sacra Palis suberant:⁸⁰ inde movetur opus.
(Fasti IV. 809–820.)

⁶⁸ *poenas luere* szó szerint: „a büntetéseket kitölteni”, magyarosan: „(meg)bűnhődni”

⁶⁹ *frater Numitoris* Amulius, a trónbitorló

⁷⁰ *gemino sub duce* „kettős vezetés alatt” (ti. Romulus és Remus vezetése alatt)

⁷¹ *utrique*: *uterque* sing. dat.

⁷² *utrique convenit* „mindkettőjüknek megfelel”

⁷³ *ambigitur* „vita tárgya”

⁷⁴ *nil* „egy kicsit sem”, „egyáltalán nem”

⁷⁵ *opus est* „szükség van”, amire: abl.

⁷⁶ *Palati* = *Palatii*

⁷⁷ *hic* „emez”

⁷⁸ *statur* személytelenül használt pass. alak, *pacto statur* szó szerint: „állják az egyezséget”, azaz „ahogy megegyeztek, úgy lesz”

⁷⁹ *qua* abl., „amely napon”

⁸⁰ *suberant* ld. *subsum*

STILISTICA

A *perfectum*- és *imperfectum* alakok alkalmazása lehetőséget ad arra, hogy a régebben történt dolgot a későbbitől megkülönböztessük: Amulius már korábban megbűnhődött (*iam luerat*), az ikrek vezérlete alatt volt (*erat*) az egész pásztortömeg. A várost alapító nép egyszerű pásztornép volt: *pastorum vulgus, agrestes*. A madárjóslatra vonatkozó javaslatot azonban már úgy fogadja el az ikerpár, ahogyan a római szenátus jóváhagy valamit: *res placet*.

Ovidius a szavak művészi elrendezésével is megerősíti mondandóját: pl.

... et moenia ponere utrique
convenit. Ambigitur, moenia ponat uter.

Abban, hogy falat kell emelni, megegyeznek. Csak az a vitás, melyikük tegye: ezt a tartalmat húzza alá a két ellentétes jelentésű ige egymás mellé helyezése: *convenit* – *ambigitur* (még hozzá úgy, hogy a *convenit* átkerül az új verssorba, ez a stilisztikai jelenség az *enjambement*), miközben a sorok második fele alig módosul. Alább a *moenia signet* ugyanolyan helyzetbe kerül, mint a *moenia ponere* és *moenia ponat*, így emeli ki a költő a városalapítás legfontosabb aktusát.

GRAMMATICA

Névmások, melyek háromvégű melléktneveknek látszanak, de névmási genitívusuk és datívusuk van:

uter? utra? utrum? melyik a kettő közül?

neuter, neutra, neutrum egyik sem a kettő közül

uterque, utraque, utrumque mindkettő

ullus 3 valamely

nullus 3 semmilyen, egy sem

alter, altera, alterum a másik

alius, alia, aliud más

unus 3 egy(etlen)

solus 3 egyedüli

totus 3 teljes

Ezek	sing. gen.-a	- ius	}	végződésűek.
	sing. dat.-a	- i		

Megjegyzés

a) A *totus* sing. genitívusa, a *totius* nem *-ci*-nek ejtendő, hiszen az *i* hosszú.

b) Az *alius* ragozási tövéhez (*ali-*) sing. genitívusban nem jön még egy *-i*: csak *alius* lesz.

PENSA – EXERCITATIONES

1. Ragozd el írásban a következő szókapcsolatokat:
altera avis, quae
ullum opus, quod
alius dux, qui
2. A 815–816. sorban lévő *alter ... alter* melyike utal Romulusra és melyike Remusra?
3. Változtassuk meg olvasmányunk alábbi igealakjainak a *módját* (indicativus helyett tegyük coniunctivusba és fordítva), s fordítsuk le a megváltoztatott igealakokat! *convenit, ponat, est, placet, habet, experiamur, signet, movetur*.
4. A szemelvényben szereplő szavak melyikével függhet össze, és mit jelent ma?
pönálé (kötbér), konvenció, geminálódik, avizál, motiváció
5. Mit jelentenek a következő mondások?
homo unius libri
(Aquinoi Szent Tamás még dicsérőleg mondta, ma már pejoratív értelemben használják.)
Totus mundus agit histrionem.
(Shakespeare jelmondata Petronius alapján) Mi a magyar megfelelője?
6. Mit jelentenek a következő Ovidius-szállóigék?
Laudamus veteres, sed nostris utimur annis.
Fas est et ab hoste doceri.
Romae spatium est urbis et orbis idem.
7. Fordítsd le Ovidius maga alkotta sírversét!
Hic ego, qui iaceo, tenerorum lusor amorum
ingenio perii Naso poeta meo.
At tibi, qui transis, ne sit grave, quisquis amasti,
dicere: Nasonis molliter ossa cubent!
(Tristia III. 3.)
8. Olvassuk el a *Tristia* IV. 10. darabját, Ovidius „önéletrajzát”. Írjuk ki belőle azokat az adatokat, amelyek a tankönyvi életrajzban nem szerepelnek!

Arión

Ovidius *Fasti* című művében leírja a mondabeli görög költőnek, Ariónnak csodás megmenekülését. *Arión*, a nagy tehetségű költő az újabb kutatások szerint valóban élt Kr. e. 600 körül, hosszú ideig *Korinthos*ban, ahonnan a görögök lakta *Dél-Itáliába* ment. Ott költeményeit lantkísérettel dalolva nagy sikereket ért el, és a költői versenyek díjazottjaként nagy vagyonra tett szert. Ám sikerei és kincsei ellenére hazavágyott, és a tengeren át a hazájának érzett *Korinthosz*ba indult.

Arión történetét Ovidius a Delfin csillagzat lenyugvásával kapcsolatban írja meg. *Arión* – akárcsak *Orpheusz* – dalával a természetet is elbűvöli, megszelídíti az állatokat és a vizeket. Érthető, hogy rokonszenv fűzte Ovidiust a mitikus költőhöz, ezt a vers hangvételén mindvégig érezzük.

Arión (rajz vázákép után)

Inde⁸¹ domum repetens puppem conscendit Arion,
atque ita quaesitas arte ferebat⁸² opes.
Forsitan, infelix, ventos undasque timebas:
at tibi nave tua tutius aequor erat.
Namque gubernator destricto constitit ense
ceteraque armata conscia turba manu.
Quid tibi⁸³ cum gladio? Dubiam rege, navita, puppem!
Non haec sunt digitis arma tenenda⁸⁴ tuis.
Ille metu pavidus „mortem non deprecor”⁸⁵ inquit,
„sed liceat sumpta pauca referre⁸⁶ lyra”.
Dant veniam, ridentque moram. Caput ille coronam,
quae possit crines, Phoebe, decere tuos:
induerat Tyrio bis tinctam murice pallam:
reddidit icta suos pollice chorda sonos...
Protinus in medias ornatus desilit undas,
spargitur impulsa caerula puppis aqua.
Inde – fide maius⁸⁷ – tergo delphina⁸⁸ recurvo
se memorant oneri subposuisse⁸⁹ novo.
Ille sedens citharamque tenens pretiumque vehendi⁹⁰
cantat et aequareas carmine mulcet aquas.

(*Fasti*: II. 95–106., 111–116.)

⁸¹ *inde* ti. Dél-Itáliából

⁸² *ferebat* „igyekezett vinni” (a praet. impf. itt le nem zárult, sikertelen cselekményt fejez ki)

⁸³ *quid tibi?* „mi (dolgod) neked?”

⁸⁴ *tenenda sunt* „tartandók” ti. arma

⁸⁵ *mortem non deprecor* „nem félek a haláltól”

⁸⁶ *pauca referre* „egy keveset (ti. dalt) felidézni”

⁸⁷ *fide maius* „hihetőnél több (ez)”, „alig hihető”

⁸⁸ *delphina* sing. acc. (eredeti görög ragozása szerint)

⁸⁹ *delphina subposuisse* „hogyan egy delfin aláhelyezte” *sub-* igekötő, utána: ami alá: dat.

⁹⁰ *pretium vehendi* „a szállítás fejében”, „a szállításért viszonzásul”

GRAMMATICA

Igevonzatok

Az ige melletti kötelező esethasználatot általában lehet tudni vagy az ige jelentéséből, vagy az ige kötőből.

Minden félést, óvakodást jelentő ige vonzata a latinban acc.:

pl. *timeo ventos*

cave canem

Az ige kötők közül a sub-, az in-, az ante- mellett hová? kérdésre dat. várható.

Pl. *subpono* aláteszek

Minek, mihez, hová? *oneri*

PENSA – EXERCITATIONES

1. Gyűjtsük ki a szövegrészlet minden participiumát! Adjuk meg ezek egyszavas fordítását!
2. Tegyük át többes számba a következő igéket!
conscendit, ferebat, possit, spargitur, rege!
3. Keress a szövegből példát arra, hogy az -a végű szavak nyelvtani meghatározásához mennyire segít a versmérték!
4. Keress példát arra, hogy már *Ovidius*nál is volt rím! (Ne a sorvégeken keresd!)
5. A *pollex* (hüvelykujj) megnevezés mellett melyik ujjnak a neve lehet az *index, minimus, medius, anularis*?
Mit jelenthetett: *pollicem premere, pollicem vertere*? (Gondolj a gladiátorjátékokra!)
6. Nézz utána a mitológiában, hogyan jutalmazták az istenek a költőt megmentő delfint!
7. Melyik hónap ünnepeinek leírása során említi *Ovidius* Arión történetét?
8. Mi lesz Arión és a kalózok további sorsa? Nézz utána *Hérodotosz*nál! (I. 23–24.)
9. Ki a *türannosz* Korinthoszban Arión idejében?
10. A monda szerint Ariónt a delfin a Peloponnészoszon, a *Tainaron* hegyfoknál tette partra. Miért éppen ott? Nézd meg a térképen!
11. *Hérodotosz*, a görög történetíró azt írja, hogy ő látta a *Tainaron*-fokon Arión szobrát. Mit gondolsz, miről ismerte fel? (Gondolj arra, hogy milyen zenészerszámmal kísérte dalait, és milyen állat utal a történetre!)

12. Melyik isten mellékneve *Phoebus*? Mire utalhat vele kapcsolatban a *corona*, és miből készülhetett? (Mi volt a kedvenc fája?)
13. Milyen máig élő szokásra utal az, hogy Arión halála előtt kéressel fordul a kaló-zokhoz, és hogy ünnepi öltözékben indul a halálba?
14. A szöveg melyik szavához kapcsolódhat a *gladiólusz* és a *digitalis* növénynév, a *tinktúra* szó, a *konzisztencia*, *armatúra*, *gubernátor*, *impulzus* szavunk?
15. Hol szól ki a szövegből a költő Ovidius? Miből lehet ezt észrevenni? Hogy feje-zi ez ki Arión iránti szimpátiáját?

Ovidius: Metamorphoses

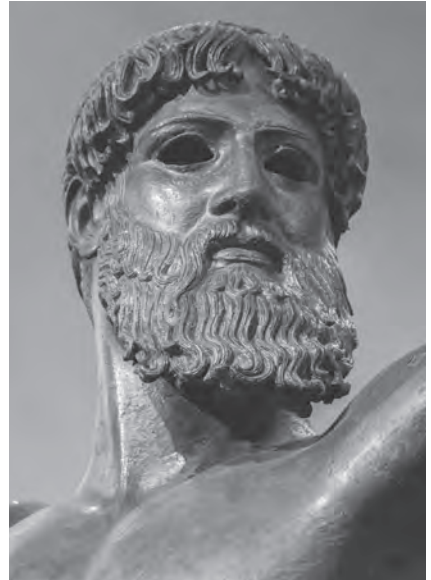
Ovidiust az utókor leginkább a *Metamorphoses* című műve miatt kedveli. A majdnem 12 000 soros, 15 énekbe rendezett alkotást eposzi igénnyel írta, erre utal a *hexameteres* forma is. De nem valamely közérdekű eseményt és mindenki előtt ismert hőst énekel meg, hanem a görög–római mitológia átváltozással végződő történeteit gyűjti egybe a világ keletkezésétől addig a pontig, míg *Iulius Caesar* eltávozik a földről, hogy az égen üstökösként jelenjen meg. A világ négy korszakától kezdve szinte valamennyi görög mítosz megvan a *Metamorphoses*ben: többek között az *Apollón* szerelme elől menekülő *Daphné* babérfává változása, a saját képmása iránt szerelemre lobbant *Narkisszosz* és *Ekhó* nimfa története, a fájdalmában kővé meredt *Niobé*, *Iaszón* és *Médeia*, *Orpheusz* és *Eurüdiké*, *Pügmalión* szerelmének története, hogy csak a legismertebbeket említsük.

A *Metamorphoses*hez *Pablo Picasso* készített modern illusztrációkat: nálunk is ezek díszítik *Devecseri Gábor* műfordításának szép Helikon-kiadását. Érdekes, modern feldolgozás *Christoph Ransmayr* osztrák író *Az utolsó világ* című regénye.

A vízözön

A *Bibliában* is olvashatunk a vízözönről, ahol Isten büntetésül bocsátja ezt az emberiségre. Ott *Noé* és családja egy bárkába menekíti az élőlényeket, és a vízözön elmúltával belőlük népesedik be újra a föld. A görög–római mitológiában a főisten, *Zeusz* (*Iuppiter*) testvérének, *Poszeidón*nak (*Neptunus*nak) segítségével szintén büntetésül bocsátja a földre a vízözönt, amelyből csak egy férfi, *Deukalión* (*Deucalion*) és egy nő, *Pürrha* (*Pyrrha*) menekül meg. Ők teremtik újjá az emberiséget az isteni parancsnak megfelelően köveket, a „földanya csontjait” hajlítva maguk mögé.

Iuppiter ut liquidis stagnare paludibus orbem
et superesse virum de tot modo milibus unum
et superesse videt de tot modo milibus unam,
innocuos ambo,⁹¹ cultores numinis ambo,
nubila disiecit...

Kr. e. 460 körül készített Zeusz-szobor (bronz, 2 m), amely a II. században Görögországból való elszállítása közben a tengerbe süllyedt. Ma az athéni Nemzeti Múzeumban látható, másolata pedig a washingtoni ENSZ-palotában. Jobb kezében valószínűleg villámot tartott. (részlet)

⁹¹ ambo acc.

Neptunus, háromágú szigonyát félretéve, parancsot ad *Tritón*nak (a bíborcsigával benőtt vállú, kék testű, halfarkú istennek), hogy fújjon bele kürtjébe. A kürt hangjára elcsitulnak a habok.

Iam mare litus habet, plenos capit alveus amnes,
flumina subsidunt, collesque exire videntur,
surgit humus, crescunt loca decrescentibus undis,
postque diem⁹² longam nudata cacumina silvae
ostendunt limumque tenent in fronde relictum.
Redditus orbis erat; quem⁹³ postquam vidit⁹⁴ inanem⁹⁵
et desolatas agere alta silentia terras,
Deucalion lacrimis ita Pyrrham adfatur⁹⁶ obortis⁹⁷...

„Most, ha a végzet elől, te szegény, egyedül menekülsz meg,
mondd, hogyan éreznél? Hogyan is tudnád riadalmad
túrní magányodban? Ki csitítana akkor a kínban?
Én – feleségem, hidd! – ha fölébed a víz magasodnék,
most nyomodon halnék, fölibém is a víz magasodnék.”
(Devecseri Gábor ford.)

„O utinam possim populos reparare paternis⁹⁸
artibus atque animas formatae infundere terrae!
Nunc genus in nobis restat mortale duobus
(sic visum⁹⁹ superis) hominumque exempla manemus.”
(*Metamorphoses*: I. 324–27., 343–50., 363–66.)

STILISTICA

Ovidius stílusának egy-két finoman alkalmazott eszközét itt is megfigyelhetjük. *Iuppiter* névvel kezdődik az új egység, tőle függ, megelégette-e már a büntetést; a *videt* ige messzire került tőle, egységbe fogván, amit *Iuppiter* lát: a pusztulást és a két ártatlan embert. A 325–6. sor csaknem teljesen azonos, mindössze annyi a különbség, hogy a *virum* helyébe a *videt* került (Pyrrha női voltáról a számnév neme tájékoztat). Az ismétlés még nyomatékosabban érzékelteti az elhagyatottságot, a következő sor közepének és végének összecsengése (*ambo*) viszont az emberpár összetartozását hangsúlyozza.

⁹² *dies* itt: „időszak”

⁹³ *quem* visszamutat az *orbisra*

⁹⁴ *vidit* ti. Deukalión

⁹⁵ *inanem* odaértendő mellé: *esse*

⁹⁶ *adfatur* ld. *adfor*

⁹⁷ *obortis* ld. *oborior*

⁹⁸ *paternis*: utalás arra, hogy Deukalión apja Prométheusz volt, az ember teremtetője a görög–római mitológia szerint

⁹⁹ *visum est* + dat. „jónak látszik” vki számára

Az előbukkanó földnek ürességét (*inanem, desolatas*) és csöndjét (*alta silentia*) hangsúlyozza a költő, aztán hangzik fel Deucalion ajkán a szép emberi szó. A képmény *p*-alliterációt (*possim populos reparare paternis*) a lágyabb *a*-k és *f*-ek követik; *artibus atqu(e) animas – formatae infundere*.

GRAMMATICA

1. Az **accusativus cum infinitivo** (Accusativus infinitivusszal)

(rövidítve: acc. cum inf.)

Általában alárendelt tárgyi mellékmondatot helyettesítő **szervezet**.

Van ilyen a magyarban is.

Pl. *Anyját látja jőni a korlátok felől.* (Arany: Toldi)

A latin szervezet három részből áll:

ragozott ige + acc. + inf.

„vezérige”
 „verbum regens”
 pl. *Videt* *matrem* *venire.*
 ↓ ↓ ↓

Fordítása: Látja, hogy az anya jön.

A szervezet előfordulása: a „fej-igék” mellett, vagyis a fejhez kapcsolódó, észlelést és reagálást jelentő igék mellett: látom, hallom, gondolom, hiszem, tagadom, mesélem, parancsolom, megtiltom stb.

Megjegyzés: Előfordulhat a magyartól eltérően egyes kifejezések mellett:

személytelen igék után

pl. *constat* (tény)

oportet (kell)

licet (szabad)

elvont főnév + létige mellett, ha ezek közlést jelentenek

pl. *fama est* (az a hír járja)

fas est (szabad)

semleges melléknév + létige mellett

pl. *pulchrum est* (szép dolog)

turpe est (csúf dolog)

notum est (ismeretes)

2. A **nominativus cum infinitivo** (Nominativus infinitivusszal)

(rövidítve: nom. cum inf.)

Általában alárendelt alanyi mondatot helyettesítő **szervezet**.

Van ilyen a magyarban is.

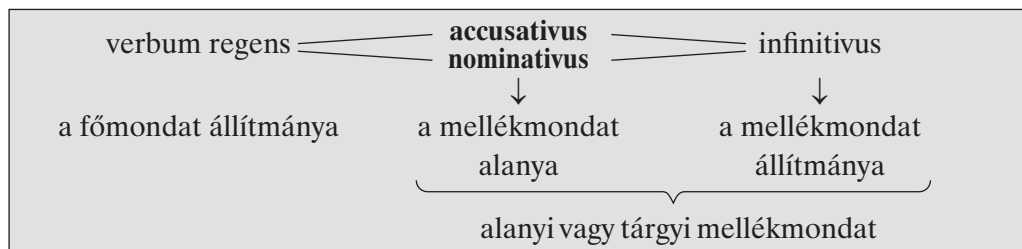
Pl. *Állni látszék az idő.* (Petőfi)

A latin szerkezet három részből áll:

passzívige + nom. + inf.

pl. „vezérige”
 „verbum regens”
Videtur mater stare.
 ↓ ↓ ↓
Fordítása: (Úgy) látszik, hogy az anya áll.

Acc. cum inf. és nom. cum inf.

PENSA – EXERCITATIONES

- Írjuk ki az olvasmány szövegéből a *participiumokat* jelzett szavakkal együtt! Esetük meghagyásával tegyük egyes számból többesbe és fordítva!
 Pl. *descrescentibus undis – descrescente unda...*
- Gyakoroljuk az *accusativus cum infinitivót* az alábbi példákon! *Putavi te Romae esse. Nego hoc verum esse. Veto vos hoc facere. Constat malos bonis invidere* (akit: dat.). *Pater iussit me scribere. Sino te abire. Pater meus gaudet libros mihi placere. Dux noluit legatos diu in castris esse. Rex vetuit viros urbem relinquere. Decet caram esse patriam nobis. Magistri volunt discipulos diligentes esse. Non sino vos hunc librum legere. Puto fratrem dormire.*
 - Tanuld meg kívülről a negyedik és a tizedik mondatot!
 - Ha két acc. is van a mondatban, honnan tudod, hogy melyik az acc. cum inf. acc.-a? Pl. *Rex vetuit...* (Csináld meg a próbáját! A *hogy* kezdetű mondatban melyik lehet az alany?)
- Fordítsd le a következő mondásokat!
Amicitias immortales esse oportet. (Livius)
Hominem te esse memento!
Extremum semper diem adesse putes. (Martialis)
Homo sum, nihil humanum a me alienum esse puto. (Milyen nyelvtani jelenség, ha Terentiusnál a *nihil humanum* helyett *nil humani* szerepel?)
Oportet legem brevem esse.

4. Fordítsd le a következő mondatokat!

Tu beatus esse videris. Vos diligentes discipuli esse videmini. Milites urbem relinquere vetantur. Discipuli in schola manere iubentur. Videbatur pater stare. Visa est filia stare. Quod tegitur, magnum creditur esse malum. (Martialis)

5. Alakítsd át az alábbi acc. cum inf.-kat nom. cum inf.-kká!

Rex vetat viros urbem relinquere. – Vetantur...

Rex vetuit viros urbem relinquere. – Vetiti sunt...

Dux iussit milites castra ponere. – Iussi sunt...

Puto Romam urbem pulcherrimam esse. – Putatur...

Daidalosz és Ikarosz

Daidalosz (latinul: *Daedalus*) neve görögül mestert jelent, mert a mitológiában ő az építészek és szobrászok leghíresebbike. Az ő nevéhez kötik a *labürinthosznak* (magyarosan: labirintusnak) a megtervezését és megépítését, melyet *Kréta* szigetén *Minósz* király építtetett a *Minótauros* számára. Ez a bikafejű ember *Minósz* családjában született, feleségének és egy csodálatosan szép áldozati bikának a gyermekeként. *Minósz* ezt a csodalényt elpusztítani nem merte, de el akarta rejteni az emberek elől, ezért építtetett számára egy olyan épületet, amelyből a kijáratot egyedül építője ismerte. *Minósz* király bezáratta ide *Daidaloszt* és kisfiát, *Ikaroszt* (latin neve: *Icarus*). Az őrzött szigetről sem tengeren, sem szárazföldön elmenekülni nem tudtak, de az ezermester Daidalosznak egy ötlete támadt:

„... terras licet et undas
obstruat, at caelum certe patet; ibimus illac!”

A meneküléshez szárnyakat készített *Daidalosz* a labirintus felett elszálló madarak elejtett tollából, megerősítve a falak közt talált méhviasszal és lenszálakkal. A repülés szabályait el is magyarázta fiának:

Daidalosz szárnyat készít (Kr. e. I. századból való dombormű)

„Me duce carpe viam¹⁰⁰!” Pariter¹⁰¹ praecepta volandi tradit et ignotas umeris accommodat alas. Inter opus monitusque genae maduere¹⁰² seniles, et patriae tremuere¹⁰³ manus. Dedit oscula nato non iterum repetenda¹⁰⁴ suo pennisque levatus ante¹⁰⁵ volat comitique timet, velut ales ab alto quae teneram prolem produxit in aëra¹⁰⁶ nido¹⁰⁷, hortaturque sequi¹⁰⁸ damnosaque¹⁰⁹ erudit artes et movet ipse¹¹⁰ suas¹¹¹ et nati respicit alas. Hos aliquis, tremula dum captat harundine pisces, aut pastor¹¹² baculo stivave innixus¹¹³ arator¹¹² vidit et obstipuit, quique¹¹⁴ aethera¹¹⁵ carpere possent, credit esse deos. Et iam Iunonia laeva parte Samos (fuerant Delosque Parosque relictæ),

¹⁰⁰ *carpe viam* „tedd meg az utat”

¹⁰¹ *pariter* „ugyanakkor”, a második tagmondatához fordítjuk

¹⁰² *maduere* = *maduerunt*

¹⁰³ *tremuere* = *tremuerunt*

¹⁰⁴ *repetenda* itt: „ismételhetők”, ti. csókok

¹⁰⁵ *ante* itt: adv.

¹⁰⁶ *aëra* az *âēr* görög acc.-a

¹⁰⁷ *ab alto nido* így tartozik egybe

¹⁰⁸ *sequi* célhatározói értelmű inf.

¹⁰⁹ *damnosus* „bajt hozó”, ti. a következőkben

¹¹⁰ *ipse* ti. *Daedalus*

¹¹¹ *suas* ti. *alas*

¹¹² *pastor, arator* az „egy” határozatlan névelővel fordítandók

¹¹³ *innixus* a *deponens* ige part. perf.-a itt is cselekvő jelentésű! (amire, amin: abl.)

¹¹⁴ *quique* = *et qui*

¹¹⁵ *aethera* görög acc.

dextra Lebinthos erat fecundaque melle Calymne,
 cum puer audaci coepit gaudere volatu
 deseruitque ducem caelique cupidine tractus
 altius egit iter: rapidi vicinia solis
 mollit odoratas, pennarum vincula, ceras.¹¹⁶
 Tabuerant cerae: nudos quatit ille¹¹⁷ lacertos
 remigioque carens non ullas percipit auras,
 oraque caerulea patrium clamantia nomen
 excipiuntur aqua, quae nomen traxit¹¹⁸ ab illo.
 At pater infelix, nec iam pater, „Icare”, dixit,
 „Icare”, dixit „ubi es?” „qua¹¹⁹ te regione requiram?”
 „Icare” dicebat: pennas adspexit in undis
 devovitque suas artes corpusque sepulcro
 condidit, et tellus a nomine dicta¹²⁰ sepulti.
 (Metamorphoses VIII. 208–235.)

STILISTICA

Ovidius a történet elbeszélésekor egy-egy részletnél hosszasan elidőzik, pl. gondosan részletezi a szárnykészítés módját: hogyan illeszti össze Daedalus nagyság szerint a tollakat, hogyan rögzíti középtűt szállal, az alján viasszal, majd kissé meghajlítja az egészet. Bájos jelenet, amint közben Icarus „hol mosolyogva szélfelfújdosta pihékért / kapdos, hol meg a szőke viaszt lágyítja hüvelykkel”. Közben egy-két szó utalás történik a baljós végre („s hogy maga vesztével játszik, nem sejtí sehogysen”). A jóslásnak ez a módja: jóslás a kimenetelből – *vaticinatio ex eventu* – az itt olvasható részben még többször visszatér, pl. *oscula non iterum repetenda*. Az összehasonlítás a madárral természetes, hiszen ők is repülnek: a hasonlat – *damnosas artes erudit* – visszautal a *praecepta volandira*. Ismét reális részletmegfigyelés: hogyan ejti ámulatba a munkájukat végző embereket a csodás jelenség. A *remigium* metafora (a szárny helyett) sejteti, hogy a víz közelében már inkább evezőre lenne szüksége Icarusnak; a *clamantia ora* (*pars pro toto* = rész az egész helyett) a vízből a legmagasabbra kiemelkedő testrésze a fiúnak, míg a mondat kusza szórendje a fiú haláltusáját érzékelteti. Az apa eleinte egy-egy kiáltást hallat (*dixit*), majd többször mondogatja a nevet (*dicebat*), mígnem megpillantja (*adspexit*) a tollakat, és elátkozsa művét (mely már a hasonlatban is *damnosas* volt).

¹¹⁶ *ceras* az anyagnév plur.-a a nagy mennyiségre utal

¹¹⁷ *ille* ti. Icarus

¹¹⁸ *nomen traxit* „nevét kapta”

¹¹⁹ *qui? quae? quod?* „miféle?”

¹²⁰ *dicta* ti. *est*

GRAMMATICA

1. Az **ablativus absolutus mancus** (hiányos ablativus absolutus)

Nevét onnan kapta, hogy a szerkezet két eleme, az ablativusban álló névszó és a participium közül az egyik hiányzik, általában a participium, hiszen nem minden ige-nek van meg minden participiuma.

Pl. a *létigének* sem part. impf., sem part. perf. alakja nincsen.

Ilyenkor a hiányzó part. pótlására az abl.-ban álló névszó mellé még egy értelmező kerül.

pl. *me duce*

	vagyok	} a vezető"
„miközben én	voltam	
	leszek	

2. A **participium instans passivi** (beálló, passzív melléknévi igenév) (rövidítve: part. inst. pass.)

Beálló, vagyis később bekövetkező passzív cselekvést jelentő melléknévi igenév.

Képzése:

az ige impf.-tőve + -ndus 3 (1–2. coniug.) -endus 3 (3–4. coniug.)

Ragozása: mint az -us, -a, -um végű mellékneveké

Szó szerinti **jelentése:** -andó, -endő

Pl. *legenda* „olvasandó dolgok”

agenda „elintézendő dolgok”

Fordítása szövegben:

amit/akit ...-ni kell

Pl. *lectio repetenda* „a lecke, amit ismételni kell”

Megjegyzés: Néha a magyar ható ige melléknévi igenevével fordítjuk.

Pl. *oscula non iterum repetenda* „a többé meg nem ismételhető csókok”

3. A gerundium

Tulajdonképpen a *part. inst. pass.* semleges alakjának főnévvé vált alakja, amely úgy ragozódik, mint egy *-um* végű főnév, és igéből képzett *-ás*, *-és* végű főnévnek fordítható.

Példa: laudo 1.

<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	nem használatos helyette: inf. impf. act. laudare	dicsérni/dicsérés
	<i>acc.</i>	csak prepozícióval ad laud andum	dicsérésre
	<i>gen.</i>	laud andī	dicsérésnek a (pl. kedvéért)
	<i>dat.</i>	laud andō	dicsérésnek
	<i>abl.</i>	laud andō	dicséréssel, dicsérés közben
<i>plur.</i>		nem használatos	

A gerundium igéből lesz, ezért nem igazi főnév, melléknévi jelzőt és birtokos jelzőt nem vehet magához, csak azt, amit egy ige: tárgyat és határozót.

Pl. *artem discendo* „a művészetnek a tanulásával”

4. A supinum ablativusa

A supinum is főnévi igenév, melynek ragozása a IV. declinatio szerint történik, de csak accusativusa és ablativusa van.

<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	–	
	<i>acc.</i>	dict um	mondani mondás céljából
	<i>gen.</i>	–	
	<i>dat.</i>	–	
	<i>abl.</i>	dict ū	mondás tekintetében

Az ablativusát tekintethatározónak vagy *ablativus limitationis*nak nevezik, mert „milyen tekintetben? milyen vonatkozásban?” kérdésre válaszol.

Előfordulása:

A supinum acc.-a mozgást (mozgás előidézését) jelentő igék után célhatározói mellékmondat helyett fordul elő.

Pl. *vēnimus quaesitum* „jöttünk keresni”

A supinum abl.-a melléknév után szokott előfordulni, amikor a melléknév csak valamilyen vonatkozásban érvényes.

Pl. *horribile dictu* „szörnyű kimondani”, „a kimondás vonatkozásában szörnyű”

A supinum főnevesülhet, ilyenkor IV. declinációs főnév lesz belőle, pl. *volatus*, *-us*.

5. A hiányos igék

Némelyik igének a latinban nincs imperfectuma. Ezeknek a szótári alakja első helyen a praes. perf. sing. 1. személyt közli, második helyen az inf. perf. alakot.

Pl. *coepi, coepisse*
memini, meminisse
odi, odisse

6. A semideponens igék (félig álszenvedő igék)

Averbójuk úgy kezdődik, mint a „rendes” igéknek, de 3–4. alakjuk helyett *-us 3 sum* szerepel, vagyis a praes. perf. **pass.** sing. 1. alak. Négy ilyen ige van:

audeō 2. ausus sum

gaudeō 2. gavisus sum

soleō 2. solitus sum

fidō 3. fisis sum

PENSA – EXERCITATIONES

1. Fordítsuk le a következő *abl. abs. mancus* szerkezeteket *miközben* kezdetű mondatokkal, jelen idejű igével kiegészítve:
natura duce, Hannibale duce, Caesare imperatore, Cicerone consule, Cicerone et Antonio consulibus, patre vivo, me inscio.

2. Hogyan lesz a következő igék part. inst. pass. alakja és mit jelentenek?
laudo 1., doceo 2., dico 3., facio 3., audio 4.

3. Fordítsd le a következő mondatokat!

Mens alitur artem discendo.

Loqui loquendo discimus.

Nihil agendo male agere discimus.

Fama eundo crescit.

Gutta cavat lapidem non vī, sed saepe cadendo. (Ovidius)

Hominis mens discendo alitur et cogitando. (Sallustius)

4. Fordítsd le a következő mondatokat!

Ite dormitum!

Horribile visu.

Horribile auditu.

Scitu nefas est.

Simul flare sorbereque haud factu facile est.

Pleraque faciliora sunt dictu quam factu.

5. Tegyük praes. perf.-ba (a szám, személy marad)! *Gaudeamus igitur.*

6. A 229. és 230. sor skandalásával állapítsd meg, hogy melyik -a végű szó milyen esetben van!
7. Melyik szemelvénybeli szóval vannak kapcsolatban a következő szavak?
az *aurája* valakinek, *viola odorata* (növénynev), *bacilus*, *volán*, *repeta*, *szenilis*, *artista*, *motor*, *traktor*, *tradíció*, *régió*

8. Találós kérdés:

I, care Icare.

Icarus in labyrintho interrogavit: „Pater, a quo clausi sumus?” Daedalus respondit: „Mi fili, syllaba meae sententiae prima ultimaque una clausit nos.”

9. Rajzold be a térképre *Ikarosz* útját! Milyen formában viseli Ikarosz nevét az a föld, ahol eltemették? Hát a tenger, ahol halálát lelte?

10. Minek a jelképévé vált *Daidalosz*? Hát *Ikarosz*?

Tudsz-e olyan képzőművészeti alkotást, költeményt vagy esetleg márkanévet mondani, amely az ő emléküket őrzi?

Itáliában, Pompejiben is ismerték ezt a történetet, ahogy a mellékelt freskó bizonyítja. A közepe megsérült, ott volt látható az apa. Hol látod Ikaroszt? Kit vagy mit látsz a kép bal felső sarkában?

11. Nézd meg a mitológiában a krétai mondakört: Ki volt *Minósz* apja? Milyen híres gyerekei voltak Minósznak? Ki ölte meg a Minótauroszt, és ki segített neki ebben? Hol hagyta el a segítőjét a Minótauroszt megölő mitológiai hős, és hogyan bűnhődött érte?

12. Mit tudsz a *minósi kultúráról*? Melyik krétai település területén találták meg Minósz palotáját és a labirintust? Melyik században tárták fel ezt a palotát? Hogyan nevezik és megfejtették-e az ott talált archaikus görög írást?

Philémón és Baukisz

Zeusz és Hermész (vázakép)

Philémón neve görög szó, jelentése: szerető lélek. *Baukisz* neve szintén görög szó, jelentése: gyengéd(ség). Nevük Ovidiusnál latinul *Philemon* és *Baucis*.

A görög mitológiában is gyakran előfordul (már Homérosztól kezdve), hogy az istenek meglátogatják az emberek világát. *Ovidius* több ilyen történetet dolgoz fel *Metamorphoses*-ében. Az alábbi (Zeusz és Hermész látogatása) *Phrúgiában* játszódik. A feldolgozásban *Ovidius* egy hellenisztikus költő, *Kallimakhosz* kiseposzára támaszkodott. Hőse egy szegény, tiszta életű idős házaspár. *Ovidius* idealizálja hőseit: érezhető nosztalgiával részletezi a házastársi szeretet és hűség már-már valószerűtlen rajzát, ugyanakkor finom iróniával szövi át a cselekményt.

Varga Imre: Zeusz (1968, természet)

Philémón és Baukisz története minden korban megtalálta aktualitását. Az irodalmi feldolgozások *Szász Károlytól Déry Tiborig* és *Garai Gáborig* terjedő sorából *Goethe Faustját* említjük meg (*Philemon és Baucis* a *Faust* II. részének 5. felvonásában szerepelnek).

Iuppiter huc¹²¹ specie mortali cumque¹²² parente
venit Atlantiades¹²³ positis caducifer alis;
mille domos adiere¹²⁴ locum requiemque¹²⁵ petentes,
mille domos clausere¹²⁶ serae; tamen una recepit,
parva quidem stipulis et canna tecta palustri,
sed pia Baucis anus parilique aetate Philemon
illa sunt annis iuncti¹²⁷ iuvenalibus, illa
consenuere¹²⁸ casa paupertatemque fatendo
effecere¹²⁹ levem nec iniqua mente ferendo.
Nec refert,¹³⁰ dominos illic famulosne requiras:
tota domus duo sunt, idem¹³¹ parentque iubentque...

¹²¹ huc „ide” ti. erre a tájra

¹²² cumque = et cum

¹²³ Atlantiades „az Atlasz-sarj”, itt: „Atlasz-unoka”

¹²⁴ adiere = adierunt; ahová: acc.

¹²⁵ locum requiemque „helyet és nyugalmat”, azaz „(éjszakai) szállást”

¹²⁶ clausere = clausuerunt

¹²⁷ iuncti sunt „házasodtak össze”

¹²⁸ consenuere = consenuerunt

¹²⁹ effecere = effecerunt

¹³⁰ nec refert mindegy; re é-vel ejtendő

¹³¹ idem = iidem

Hozzájuk tér be a két isten. Sürög-forog az idős pár, tüzet raknak, kerevetet vetnek, megmossák vendégeik lábát, egyszerű étkeket tesznek a háromlábú asztalra (egyik lába rövidebb, ezt cseréppel egyenlítik ki), ki nem fogynak a szíves szóból. Második tálnak friss gyümölcsöt hoznak. Megrémülnek, mikor látják, hogy a kiürült vegyítőedény magától megtelik borral, bocsánatot kérnek az istenektől a szerény vendéglátásért. Van egy házőrző lúdjuk, azt akarják levágni, de a sovány lúd fürge, sehogy sem tudják megfogni. Végül az istenek feltárják kilétüket, s kérik a két öregget, menjenek együtt egy domb tetejére. Akkor a vidéket mocsárba merítik büntetésül, csak a házaspár kis háza változik templommá.

Talia tum placido Saturnius¹³² edidit ore:
 „Dicite, iuste senex et femina coniuge iusto
 digna, quid optetis!” Cum Baucide pauca locutus
 iudicium¹³³ superis aperit commune Philemon:
 „Esse sacerdotes delubraque vestra tueri
 poscimus, et quoniam concordēs¹³⁴ egimus annos,
 auferat hora duos eadem, nec coniugis umquam
 busta meae videam neu sim tumulandus¹³⁵ ab illa.”
 Vota fides¹³⁶ sequitur: templi tutela¹³⁷ fuere¹³⁸,
 donec vita data est; annis aevoque soluti
 ante gradus sacros cum starent forte locique
 narrarent casus, frondere Philemona¹³⁹ Baucis,
 Baucida¹⁴⁰ conspexit senior frondere Philemon.
 (Metamorphoses VIII. 626–636., 703–715.)

Kovács Margit: *Philemon és Baucis* (Kerámia, 1970)

¹³² *Saturnius* „a Saturnus-fi”, itt most Iuppiter

¹³³ *iudicium* itt: „megállapodás”

¹³⁴ *concordēs* attr. praed.

¹³⁵ *neu tumulandus sim* „ne legyen eltemetendő”; „ne kelljen eltemetni engem”

¹³⁶ *fides* itt: „teljesedés”

¹³⁷ *tutela* itt: „őrző”

¹³⁸ *fuere* = *fuerunt*

¹³⁹ *Philemona* görög acc.

¹⁴⁰ *Baucida* görög acc.

STILISTICA

Hatásos, sor eleji ismétléssel kezdődik a történet: *mille domos adiere... mille domos clausere*, s e sor végén ott az ellentét: *una recepit*. Fontos a szerepe a ház leírásának, hiszen a történet végére a ház átalakul. Figyeljük meg a következő sorok költői szórendjét: **illa sunt annis iuncti iuvenalibus**, **illa consenuere casa** (*iuncti* középen van, míg a *consenuere casa* enjambement-ja az együtt eltöltött életet hangsúlyozza). A *fatendo... ferendo* alliterációs rímpárban a szegénységet passzívan tűrő emberpár finom bírálatát érezhetjük.

A vendéglátás részletező leírásában az öregek szívbeli jó szándéka ütközik szegénységükkel és öregségükkel, s ez megóvja a történetet attól, hogy édeskés legyen. Az elbeszélés kényelmes hömpölygését kívánságuk teljesedésének klasszikus tömörségű, szimmetrikusan felépített sora zárja: *Vota fides sequitur: templi tutela fuere*.

REPETITIO GRAMMATICAE

(a szemelvény példáival)

1. *Participiumok*:

imperfectum
(locum requiemque) **petentes**

perfectum
(domus stipulis et canna) **tecta**
(Ph. cum Baucide pauca) **locutus**
(annis aevoque) **soluti**

2. *Abl. abs.:*

positis alis

előidejű

3. *Passzív perfectumok*

(Ph. et B.) **iuncti sunt**
(donec vita) **data est**

4. *Deponens* igékből származó alakok:

Ph. cum Baucide **locutus** (part. perf.) **tueri** (inf.), **sequitur** (praes. impf.)

5. *Gerundium*:

fatendo... nec iniqua mente **ferendo** (a második gerundiumnak határozója van, tehát gerundiumos szerkezet)

6. *Accusativus cum infinitivo*:

poscimus esse sacerdotes (delubraque vestra) **tueri**
Baucis > **conspexit** < **Philemona frondere**
Philemon > **conspexit** < **Baucida frondere**

PENSA – EXERCITATIONES

1. Az Ovidius-szemelvény második sorában honnan lehet tudni, hogy „jön” vagy „jött”?
2. *Fatendo, ferendo* – Hogyan fordítanád ezeket egy szóval, és hogyan mellékmonddattal?
3. Nézz utána, hogyan étkeztek a szegények a rómaiaknál!
Miből állt a *gustatio*, a *caput cenae* és a *mensa secunda*? Milyen terítési szokásra utal a *mensa secunda* elnevezés? Mire utal az *ab ovo usque ad mala* mondás?
4. Hogy volt *Atlasz* unokája *Hermész*?
Ki volt *Hermész* apja és anyja?
Milyen *Atlasz*-ábrázolásokat ismersz?
Miről ismered fel őket?
Hogyan kerül az olümpiai *Zeusz*-templom domborművére *Atlasz* mellé *Héraklész*?
Mi minden viseli ma *Atlasz* nevét?
5. A szöveg melyik szavához kapcsolódik:
mortalitás, species (biológia), klauzula, klauzúra, kannelúra (művészettörténet)
6. A rómaiaknál a *canna* a nád és a sás gyűjtőneve volt, ma a virágnád dísznövény neve. Itt a szövegben mire használták a *cannát*?
7. *Philemon*ból *quercus* lett, *Baucis*ből *tilia*. Mit jelentenek ezek a szavak? Mit gondolsz, miért éppen ez lett belőlük?
8. Keresd meg *Goethe Faustjában* *Philemont* és *Baucist*! Mit mond róluk *Goethe*?
9. Keresd meg a szövegben is szereplő irodalmi motívumok megfelelőit a *Bibliában* és a *magyar népmesékben*:
 - a) Isten(ek) vagy uralkodók rangrejtve érkeznek emberekhez.
 - b) A szálláskeresőket nem fogadják be az emberek.
 - c) A szegények vendégszeretettel fogadják az idegent.
 - d) Az isteni vendég megoldja a kifogyó bor gondját.
 - e) A bűnös emberek által lakott vidék büntetésül elpusztul.

Az olümpiai *Zeusz*-templom metopéja: *Pallasz Athéné, Atlasz, Héraklész*

Caius Iulius Caesar

(Kr. e. 100–44)

Az utókor őt *nomen*jével és *cognomen*jével emlegeti (nomen-jét későbbi korok szokása szerint j-vel is írják). Ez a híres államférfi és hadvezér egyben író is volt. Előkelő *patricius* családból származott, mégis a néppárthoz húzott. *Pontifex*ként naptárreformot rendelt el: a holdév helyett a napévet vezette be. Ez az úgynevezett *Julianus-naptár* máig érezteti hatását. Az első *triumviratus* (három férfi szövetsége) tagjaként ért hivatali pályája csúcsára: *consul* lett. Ezután *Gallia provincia proconsula* volt, ahol a gallok ellen viselt sikeres hadjáratot. Ezt örökíti meg *Commentarii de bello Gallico* (Kommentárok a gall háborúról) című művében, melyben fontos geográfiai és etnográfiai adatok is találhatók. A Pompeius ellen viselt polgárháború (Kr. e. 49–48) eseményeit *Commentarii de bello civili* (Kommentárok a polgárháborúról) című művében írja meg. *Iulius Caesar* felismerte, hogy a hatalmas Római Biro-

dalmat csak egyeduralom kormányozhatja. Ennek kialakításában a köztársaságpárti rómaiak akadályozták meg, amikor Kr. e. 44. március *idusán* meggyilkolták.

De Gallis

A következő részletben Caesar nem a gallok elleni háborúról, hanem az általa megfigyelt szokásokról, a gall magánéletéről ír.

Olvashatunk itt a gallok társadalmáról és szokásairól, majd a *druidákról* és tanítványaikról, tanulásmódjukról. A *druidák* a gallok papjai: valójában a nép oktatói, orvosai, tanácsadói, bírái voltak.

Plebs paene servorum habetur loco¹⁴¹, quae nihil audet per se,¹⁴² nulli adhibetur consilio. Plerique, cum aut aere alieno¹⁴³ aut magnitudine tributorum aut iniuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus, quibus in hos eadem omnia sunt iura, quae dominis in servos...

Sed de his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum. Illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur; ad eos magnus adulescentium numerus disciplinae causa concurrit, magnoque sunt apud suos honore...

His autem druidibus praeest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo, aut si qui¹⁴⁴ ex reliquis excellit dignitate, succedit, aut, si sunt plures pares, suffragio druidum adlegitur; nonnumquam etiam armis in principatu contendunt...

¹⁴¹ *servorum habetur loco* „rabszolgák helyén tartatik”, „rabszolgaszámba megy”

¹⁴² *asyndeton*: kötőszónélküliség

¹⁴³ *aes alienum* „más pénze”, „adósság”

¹⁴⁴ *si qui* hiányzik a si mellől a létigei állítmány: *est*

Druides a bello abesse consueverunt¹⁴⁵ neque tributa una cum reliquis pendunt. Militiae vacationem¹⁴⁶ omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati praemiis et sua sponte multi in disciplinam conveniunt et a parentibus propinquisque mittuntur. Magnum numerum versuum ediscere dicuntur. Itaque annos nonnulli vicenos in disciplina permanent. Neque fas esse existimant ea litteris mandare¹⁴⁷, cum in reliquis fere rebus, privatisque rationibus, Graecis utantur litteris...

Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis aestimatione facta¹⁴⁸ cum dotibus communicant. Huius omnis pecuniae coniunctim ratio habetur fructusque servantur; uter eorum vita superavit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit. Viri in uxores¹⁴⁹, sicuti in¹⁵⁰ liberos, vitae necisque habent potestatem; et, cum pater familiae illustriore loco¹⁵¹ natus decessit¹⁵², eius propinqui conveniunt et, de morte si res in suspicionem venit, de uxoribus in servilem¹⁵³ modum¹⁵⁴ quaestionem habent et, si compertum est¹⁵⁵, igni¹⁵⁶ atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt.

(Commentarii de bello Gallico VI. 13., 14., 19.)

STILISTICA

Caesar – Cicero mellett – a klasszikus latin próza legjelesebb képviselője. Stílusára jellemző az ún. *atticismus* (attikai stílusirányzat): a közérthető egyszerűsége való törekvés, gondos szótválasztás, kiegyensúlyozott mondatszerkesztés, prózaritmus (*quibus in hos... dominis in servos*). A nyelvről is írt két könyvet *De analogia* címen; eszerint a nyelvben egységes szabályokat kell követni, kerülni kell a szokatlan, különleges megoldásokat.

Caesar mint szónok is jelentős egyéniség volt, szónoklataiból azonban csak töredékek maradtak fenn. Háborús emlékiratai kitűnnek világos szerkezetükkel, tárgyilagossággal szemléletükkel.

GRAMMATICA

A passzív (szenvető) szerkezet

A szerkezet elengedhetetlen eleme a *passzív alakú igei állítmány*. Rendszerint alany is tartozik hozzá.

Pl. *plebs habetur, fructus servantur*

¹⁴⁵ *consueverunt* helyett

¹⁴⁶ *militiae vacatio*: „a katonáskodástól való mentesség”

¹⁴⁷ *litteris mandare* „a betűkre bízni”, azaz „írásba foglalni”

¹⁴⁸ *aestimatione facta* „a vagyonbecslés megtörténte után”

¹⁴⁹ *uxores plur.*: több férfi egy-egy felesége (minden férfinak csak egy felesége volt, de itt több férfiről van szó)

¹⁵⁰ *in* + személyek neve „...-ra vonatkozóan”

¹⁵¹ *illustriore loco natus* „előkelőbb születésű”

¹⁵² *decessit* ti. *vita*

¹⁵³ *servilis* 2 „rabszolgai”

¹⁵⁴ *in servilem modum* „úgy, mintha rabszolga lenne”

¹⁵⁵ *compertum est* „bebizonyosodott”, ti. a gyanú

¹⁵⁶ *igni* abl. (mintha erősen -i tövű lenne)

Arra a kérdésre, hogy ki által, mi által történik a cselekvés, nem feltétlenül válaszol a latin mondat, de ha igen, akkor azt *ablativusszal* fejezi ki. Személy esetén az *abl.* elé *a* vagy *ab* prepozíció is kerül.

Pl. *iniuriā premuntur*

aere alieno premuntur

Roma a Romulo conditur

Ilyen szerkezetekben a pusztá *abl.*-t így nevezzük: *ablativus rei efficientis* (a cselekvő dolog *abl.*-a), az *a* vagy *ab* + *abl.*-t pedig így: *ablativus auctoris* (a cselekvő személy *abl.*-a).

PENSA – EXERCITATIONES

1. Mit jelentenek és mivel kapcsolatosak a következő Iulius Caesar-szállóigék?
Veni, vidi, vici. Alea iacta est. Et tu, mi fili, Brute?
2. Milyen igékből származnak az igenevek az alábbi kifejezésekben? Fordítsuk le őket! *Romani bellum gerentes; bella a Romanis gesta; cum plebe graviter viventi; plebs excruciat; se in servitutem dicans; nomen bene dictum.*
3. Gyűjtsük ki a szemelvényből az összes névmást, amelynek saját ragozása van, amelynek melléknévi ragozása van, amelynek névmási gen.-a, dat.-a van!
4. Ragozd el a következő szókapcsolatokat:
aes meum
haec uxor
fructus alius
5. Melyik alak a római katona? Honnan lehet felismerni? (Öltözék, arckifejezés.)
Mire utalhat az, hogy a másik alakon hosszú ujjú bőring van?
Milyen gall szokásra utal a hajviselet? Nézz utána!
Milyen építmény látható a kép háttérében? Miből építhették?
Milyen fa látható a domborművön? (Mi volt a főisten fája a rómaiaknál és a galloknál is?)
Melyik rajzfilmsorozat szól a gallok szabadságvágyáról, hősiességéről?

Római katonával szemben védekező gall

Haldokló gall harcos (márványszobor)

QUIDAM GALLORUM...

ASTERIX heros noster est. qui subit haec pericula. Ei viro bellicoso humili statura ingenioque callido omnia periculosa mandata sine ulla dubitatione committuntur. Vim plus quam humanam ex potione magica Panoramigis Druidae trahit...

OBELIX inseparabilis Asterigis amicus est. Munus eius est ingentes cippos comportare, valde amat carnem aprorum. Obelix semper paratus est omnia ex manibus demittere, ut Asterigem ad novum periculum subeundum sequatur, dummodo apri et acerrimae rixae appareant.

PANORAMIX, venerabilis vici Druida, visca secat potionesque magicas miscet. Imprimis potio quaedam, quae vires incredibiles tribuit, popularissima est atque gratissima vicanis. At Panoramigi etiam aliorum potuum praecepta sunt...

CANTORIX bardus est. Iudicia de eius indole diversa sunt: ipse se ingeniosum iudicat, omnes ceteri cantus eius incredibiles esse sentiunt. At cum nihil dicit, sodalis hilaris atque alacer est, ab omnibus magni aestimatus...

MAIESTIX postremo princeps civitatis est. Augustus, fortissimus, suspiciosus homo rei militaris peritissimus a suis colitur, timetur autem ab hostibus. Maestix nihil timet nisi hoc unum: ne caelum in caput cadat. At ut ipse dicit: „Non-dum omnium dierum sol occidit.“

Titus Livius

(Kr. e. 59 – Kr. u. 17)

Életéről keveset tudunk, harmadik nevét nem ismerjük. Szülővárosa *Patavium* (a mai Padova), e város nevéből kialakult szó, a *patavinitas* foglalja össze Livius stílusának jellemző tulajdonságait: vidékiesen egyszerű, erkölcsi téren másokhoz és önmagához egyaránt szigorú. Jómódú köztársaságpárti családban született, Rómában szerzett *filozófiai* és *retorikai* képzettséget, de hivatali pályán nem működött. Egész életét történetírói munkásságának szentelte. Célja az ősi római erény megörökítése volt. Ez a törekvése egybeesett *Augustus* császár céljaival is, így baráti kapcsolat alakult ki közöttük.

Ab urbe condita

(A város alapításától)

Liviusnak ez az egyetlen, hatalmas műve a rómaiak történetét dolgozza fel, de nem is csak Róma alapításától, ahogyan a címe ígéri, hanem *Aeneas* itáliai partraszállásától saját koráig. Ennek a műnek mára csak egynegyede maradt fenn, de az is mintegy kétezer oldal. Történeteiben hihetetlen, mesés elemek keverednek történelmi tényekkel, hősei nagyszerű párbeszédet folytatnak egymással. Az események tanulságait Livius gyakran szentenciaszerűen foglalja össze: ezek máig élő szállóigékké váltak.

Pl. *Ingens telum necessitas.*

Sunt et belli sicut pacis iura.

Periculum in mora.

Livius leírásában vált Európa-szerte ismertté pl. *Romulus* és társai nőrablása, a *Horatiusok* és *Curatiusok* párviadala, *Mucius Scaevola* hősiessége és *Coriolanus* tragédiája is.

Coriolanus

Livius művében *Gnaeus Marcius Coriolanus* néven szerepel ez a tragikus sorsú férfi, aki azzal büszkélkedhet, hogy *Ancus Martius* királyig vezetheti vissza családfáját. *Cognomen*jét akkor kapta, mikor a szomszéd népnek, a *volszkus*oknak a városát, *Coriolit* ostromolták, és Coriolanus harci tudásának és bátorságának köszönhetően el is foglalták. Amikor a nép (Kr. e. 494-ben) kivonult a *Szent hegyre* és ezzel kiharcolta a *néptribunusi* tisztség bevezetését, a közben műveletlenül marad földek miatt éhínség következett be a városban. Akkor a patríciusok megoldották a helyzetet, de a nép további követelőzését Coriolanus már nem tűrte szó nélkül.

... Magna vis¹⁵⁷ frumenti ex Sicilia advecta, agitatumque in senatu, quanti¹⁵⁸ plebi daretur... Marcius Coriolanus, hostis tribuniciae potestatis „Si annonam” – inquit – „veterem volunt, ius pristinum reddant patribus”. ... Et senatui nimis atrox visa sententia est, et plebem ira prope armavit... (Marcius) damnatus absens¹⁵⁹ in Volscos exsulatum¹⁶⁰ abiit minitans patriae hostilesque iam tum spiritus gerens.

Venientem Volsci benigne exceperunt:¹⁶¹... consilia conferunt de Romano bello¹⁶²... Missique de pace ad Marcium oratores.¹⁶³ Atror responsum rettulerunt... Pervicere¹⁶⁴ certe,¹⁶⁵ ut et Veturia, magno natu¹⁶⁶ mulier et Volumnia duos parvos ex Marcio ferens filios¹⁶⁷ secum in castra hostium irent, et, quoniam armis viri defendere urbem non possent, mulieres precibus lacrimisque defenderent. ...

Mulier (Veturia) in iram ex precibus versa: „Sine, priusquam complexum accipio, sciam¹⁶⁸ – inquit – ad hostem an ad filium venerim, captiva matrine in castris tuis sim... Non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit¹⁶⁹ «intra illa moenia domus ac penates mei sunt, mater, coniunx, liberique»?...” Comploratio sui patriaeque fletusque¹⁷⁰ mulierum fregere¹⁷¹ tandem virum. Complexus¹⁷² inde suos dimittit; ipse retro ab urbe castra movit.

(Ab urbe condita II. 34–35., 39–40.)

STILISTICA

Szülővárosa, Patavium tiszteletre méltó hagyományokat oltott Liviusba, akinek mellékneve éppen szülőhelyéről *Patavinus* lett. Ez a történetíró stílusát jellemző nyelvi sajátosságot (*patavinitas*) is jelentette, mely társul az írónál a retorikai képzettségéből fakadó, szónokias szerkesztésmóddal. Gyakran beszéltette hőseit, ezáltal helyenként drámai feszültséget teremt.

A különféle szóalakzatok bősége mellett ritmikus szakaszok is feltűnnek művészi prózájában. A művét bevezető előszóban is így beszél a római *res publicáról*: „Soha sehol sem volt nagyobb és szentebb köztársaság, nemes példákban gazdagabb, és egy államba sem költözött be oly későn a kapzsiság és a fényűzés, sehol sem volt akkora és oly sokáig tartó tisztelete a szegénységnek és a takarékoságnak.”

Hazánkban a XVI. századtól kezdve iskolai olvasmány lett Livius történeti műve lebilincselően érdekes tartalma és vonzó stílusa miatt.

¹⁵⁷ vis itt: „mennyiség”

¹⁵⁸ quantus 3 kérdőszó miatt van coni.

¹⁵⁹ absens itt: „távollétében”

¹⁶⁰ sup.!

¹⁶¹ excepere = exceperunt

¹⁶² de Romano bello „Róma elleni háborúról”

¹⁶³ oratores itt: „követek”, amilyen ügyben: de + abl.

¹⁶⁴ pervicere = pervicerunt

¹⁶⁵ certe = „mindenesetre”

¹⁶⁶ magno natu = „idős”

¹⁶⁷ filius ex... = „...-tól született fia”

¹⁶⁸ sciam = ut sciam

¹⁶⁹ succurrit tibi. tibi = „eszedbe jutott”

¹⁷⁰ fletus = „könnyek”

¹⁷¹ fregere = fregerunt

¹⁷² complexus: part. perf.

GRAMMATICA

1. A *pass. perf.*-hoz

A *pass. perf.* két része nem mindig *part.* és létige sorrendben, nem mindig egymás mellett szerepel.

Pl. *visa sententia est*

A létige el is maradhat.

Pl. *advecta, missi*

Ha a participiumi rész semleges alakban van, ez általános alanyra utalhat.

Pl. *agitatum est* „azt vitatták”, „arról folyt a vita”

2. Esettan

A declinációs eseteket nem mindig alapértékükben, eddig tanult jelentésükben találjuk a latin szövegben. Némelyik esethasználatnak nincs is magyar megfelelője, ilyenkor latin néven nevezzük meg a jelenséget.

Gen. **partitivus** (pars = rész): Akik közül, amik közül egy részt kiemelünk, azt a latin plur. gen.-szal fejezi ki (prepozíció nélkül). Ha egy szónak nincs plur. gen.-a (pl. anyagnév, folyadéknév), akkor sing. gen. használatos.

Pl. *vis frumenti* „mennyiség a gabonából”, „gabonamennyiség”

Gen. **pretii** (pretium = érték): Amennyit ér valami, amennyiért meg lehet venni valamit, azt a latin gen.-ba teszi.

Pl. *quanti?* „mennyiért?”

Abl. **qualitatis** (qualitas = minőség): A főnévhez tartozó tulajdonságot nemcsak melléknév, hanem egy másik főnév és melléknév abl.-a is kifejezheti.

Pl. *mulier magno natu*

Az abl.-ban álló melléknév és főnév fordítása két szó, melyek közül a főnév -ú, -ű végű: „nagy életkorú”, „idős korú” ti. asszony.

3. Mondattan

1. Az **igeneveknek** nincs idejük, csak **idejűségük**.

A *part. impf.* a ragozott igéhez (igei állítmányhoz) képest egyidejű, a *part. perf.* előidejű cselekvést fejez ki.

Pl. *Marcius abiit minitans, gerens...* „Marcius elment fenyegetve, viselve”

Marcius damnatus abiit „az elítélt Marcius távozott”

A *sup. acc.* utóidejűséget fejez ki.

Pl. *Marcius abiit exsulatum* „Marcius elment, hogy száműzetésben éljen”

Megjegyzés

Ritkán, de előfordul, hogy egy part. nem ragozott igéhez (igei állítmányhoz) tartozik, hanem egy másik cselekvéshez, ami szintén part.-mal van kifejezve.

Pl. *Marcius damnatus absens* „a távollétében elítélt Marcius”

Időegyenessel ábrázolva:

2. A többszörösen összetett mondat

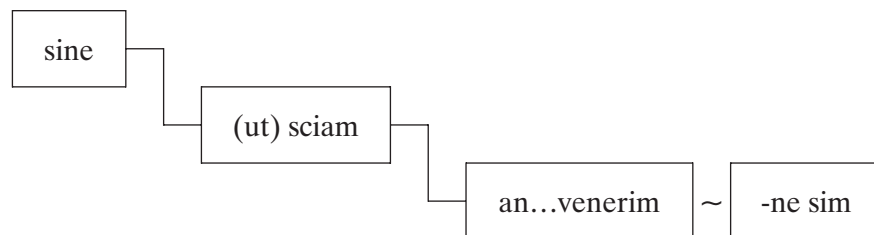
Egy főmondatához tartozhat több alárendelt mondat is, esetleg azonos kötőszavuk csak egyszer van kitéve.

Pl. *Pervicere ut... irent et (ut)... defenderent*

Előfordulhat, hogy az alárendelt mondatba még egy alárendelt mondat iktatódik.

Pl. *et (ut), quoniam... non possent... defenderent*

A többszörösen összetett mondatot „feltérképezése” után érdemes térben elhelyezve ábrázolni:

PENSA – EXERCITATIONES

- Határozzuk meg, hogy
 - milyen névszói esetek: *ius pristinum, senatui, benigne, intra illa moenia*;
 - milyen igealakok: *daretur, volunt, reddant, conferunt, rettulerunt, pervicere, irent*.
- Magyarázzuk meg olvasmányunk participiumos szókapcsolatait: milyen participiumok milyen mondatrészként szerepelnek? *Marcius damnatus absens... minitans patriae hostilesque spiritus gerens – Venientem benigne excepere – Volumnia duos parvos ex Marcio ferens filios secum*.
- Alkossunk passzív praesens perfectumot az indicativusban, és praeteritum perfectumot a coniunctivusban ezekből a participium perfectumokból!
damnatus – damnati, versa – versae (mind a hat személyben).
- Fordítsuk le a genitivus partitivust! *quis vestrum, quid novi, tres mulierum, satis virtutis*

5. Milyen alak a *dant* és milyen alak a *reddant*? (A *do* igekötővel mindig 3. coniugatiós lesz.)
Mit jelent: *abit–abiit*?
Mit jelent: *vis–viis*?
Mit jelent a következő sírfelirat?
Abiit, non obiit.
6. Nézz utána, milyen sérelem érte Coriolanust, miért haragudott annyira a plebsre!
7. Mi lehetett a sorsa Coriolanusnak, miután az általa vezetett volszkusz sereget visszavonta Róma alól? Mit mond erről Livius?
8. Hogyan fejezi be Coriolanus történetét *Shakespeare Coriolanus* című drámája?
9. Vajon miért éppen egyedül ezt a Shakespeare-drámát fordította le *Petőfi*? Coriolanus életének melyik tragikus mozzanata ragadhatta meg? (egyéni sértődöttség és a haza szolgálata, a népszavazás problematikus volta)
10. Milyen műfajban dolgozhatta fel Coriolanus történetét *Bertold Brecht*, *Gorkij* és *Beethoven*?

Hannibál

Hannibál (latinul: *Hannibal*), karthágói hadvezér, a második *pun* háborúban (Kr. e. 218–202) a pun sereget vezette a rómaiak elleni harcban. Karthágó nem nyugodott bele az első *pun* háborúban szerzett vereségébe. Hallatlanul merész és tehetséges, fiatal hadvezérével váratlan időpontban, váratlan irányból: az *Alpokon* át, *Észak-Itáliából* támadt Rómára. Hannibál csatában elvesztette a fél szemét, az *Alpokon* való átkeléskor seregének és harci elefántjainak nagy részét, mégis a *Trasimenus-tónál* súlyos vereséget mért a rómaiakra. *Dél-Itáliában* tizenhárom éven át harcolt a rómaiak ellen, de erői lassan felmorzsolódtak, így végül békekötésre kényszerült. Róma követelésére el kellett hagynia Karthágót. Hazájától távol, *Bithyniában* fejezte be életét.

Jacopo Ripanda: Hannibál Róma ellen vonul (freskó)

Missus Hannibal in Hispaniam primo statim adventu omnem exercitum¹⁷³ in se convertit: Hamilcarem iuvenem redditum¹⁷⁴ sibi veteres milites credere¹⁷⁵... Numquam ingenium idem ad res diversissimas, parendum atque imperandum¹⁷⁶ habilis fuit... Plurimum audaciae ad pericula capessenda, plurimum consilii inter ipsa pericula erat.¹⁷⁷ Nullo labore aut corpus fatigari aut animus vinci¹⁷⁸ poterat.

Caloris ac frigoris patientia par; cibi potionisque desiderio naturali, non voluptate modus finitus¹⁷⁹; vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata¹⁸⁰ tempora: id, quod gerendis rebus superesset, quieti datum¹⁸¹; ea neque molli strato neque

¹⁷³ *omnem exercitum* ti. a figyelmét

¹⁷⁴ *redditum* ti. *esse*

¹⁷⁵ *credere* hitték; inf. historicus

¹⁷⁶ (*ad*) *parendum atque imperandum*: gerundiumok

¹⁷⁷ *erat* ti. *őbenne*

¹⁷⁸ *vinci* „legyőzni”

¹⁷⁹ *finitus* ti. *est*

¹⁸⁰ *discriminata* ti. *sunt*

¹⁸¹ *datum* ti. *est*

silentio accersita¹⁸²; multi saepe militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias stationesque militum conspexerunt...

Has tantas viri virtutes ingentia vitia aequabant: inhumana crudelitas, perfidia plus quam Punica¹⁸³, nihil veri, nihil sancti, nullus deum¹⁸⁴ metus, nullum ius iurandum¹⁸⁵, nulla religio.

(Ab urbe condita XXI. 4.)

GRAMMATICA

1. A participium instans activi (rövidítve: part. inst. act.)

Beálló melléknévi igenév, vagyis a valamihez képest később történést kifejező ige-név.

Képzése: **supinumtő + -ūrus3**

Pl. *lecturus 3*

Ragozása: az I–II. declinatio szerint.

Fordítása: főnévi igenév és egy szándékot kifejező melléknévi igenév, pl. „olvasni szándékozó / akaró / készülő”
vagy: „aki... -ni szándékozik” típusú mellékmondat.

Rendhagyóan képzi ezt a participiumát:

a létige: *futurus 3* „aki / ami lesz”,

morior: *moriturus 3* „halni készülő”.

Megjegyzés: Némelyik ige averbójában ez a participium szerepel negyedik alakként pl. *vivo 3. vixī, victurus*.

2. A latin ige hat infinitivusa

1. Az *infinitivus imperfectus activi* (rövidítve: inf. impf. act.):

Ennek négy fajtája adja az alapját a négy igeragozás megkülönböztetésének, ez az averbó második alakja:

ha a -re előtt	ā van:	1. coniugatio	<i>laudāre</i> dicsérni
ha	ē	2. coniugatio	<i>docēre</i> tanítani
ha	ě	3. coniugatio	<i>agēre</i> űzni
ha	ī	4. coniugatio	<i>audīre</i> hallani

¹⁸² *accersita* ti. *est*

¹⁸³ *perfidia plus quam Punica*: „több mint pun álnokság” (Rómában a punokat közmondásosan hitszegőnek tartották.)

¹⁸⁴ *deum* = *deorum* a *metus* vonzata

¹⁸⁵ *ius iurandum* „(istenekre tett) eskü”

2. Az *infinitivus imperfectus passivi* (rövidítve: inf. impf. pass.):

impf.-tő +	1. ragozásban -rī	<i>laudārī</i> dicsértetni
	2. ragozásban -rī	<i>docērī</i> taníttatni
	3. ragozásban -ī	<i>agī</i> űzetni
	4. ragozásban -rī	<i>audīrī</i> hallatszani

Megjegyzések:

A deponens igéknek csak ilyen inf. impf.-uk van.

A 3. coniugatiós ī- tövű igéknél az ī előtt eltűnik a tő végi rövid ĩ.

Pl. *capi* + ī → *capī*

A magyarban a „-tatni, -tetni” fordítás helyett inkább a „-va, -ve lenni” fordítás szokott előfordulni.

Pl. űzetni = űzve lenni, űzöttnek lenni

3. Az *infinitivus perfectus activi* (rövidítve: inf. perf. act.)

Mind a négy coniugatióban:

perf.-tő + -isse

Pl. *laudavisse* „(korábban) dicsérni”

Ez a főnévi igenév a korábban történést fejezi ki, de ezt a magyar fordítás általában nem tudja tükrözni.

4. Az *infinitivus perfectus passivi* (rövidítve: inf. perf. pass.)

Mind a négy coniugatióban:

part. perf. és esse

pl. *auditus 3 esse* „(korábban) hallatszani”.

Ez az infinitivus két szóból áll, de az *esse* sokszor elmarad.

Pl. *Hamilcarem redditum crediderunt* (ti. *redditum esse*).

„Hamilcart visszaadatni hitték.”

A „-tatni, -tetni” fordítást felválthatjuk a „-va, -ve lenni” fordítással.

Pl. *redditum esse* „visszaadatni, visszaadva lenni”.

5. Az *infinitivus instans activi* (rövidítve: inf. inst. act.)

Mindegyik coniugatióban:

part. inst. act. és esse

Pl. *docturus 3 esse* szó szerint: „tanítani szándékozónak lenni”, „(majd) tanítani”.

Ez az infinitivus későbbi cselekvést fejez ki, de ezt a magyarban sokszor nem tudjuk kifejezésre juttatni.

6. Az *infinitivus instans passivi* (rövidítve: inf. inst. pass.)

Mindegyik coniugatióban:

az ige supinuma és īri

(az īri az *eō* ige inf. impf. pass. alakja, jelentése kb. „sodortatni”, „sodródni valamilyen cselekvés felé”),

pl. *actum īri* „(majd) űzetni”.

A „-tatni, -tetni” helyett a magyarban inkább a „-va, -ve lenni” használatos. A későbbi történetet sokszor a magyar mondatban nem tudjuk kifejezni.

3. Infinitivusok acc. cum inf.-ben, nom. cum inf.-ben

Acc. cum inf.

inf. act.			
Video puellam	amare.	Látom a lányt	szeretni.
	amavisse.		(korábban) szeretni.
	amaturam esse.		(majd) szeretni.

inf. pass.			
Video puellam	amari.	Látom a lányt	szerettetni.
	amatam esse.		(korábban) szerettetni.
	amatum iri.		(majd) szerettetni.

Nom. cum inf.

inf. act.				
Videtur puella	amare.	A lány	szeretni	látszik.
	amavisse.		(korábban) szeretni	
	amatura esse.		(majd) szeretni	

inf. pass.				
Videtur puella	amari.	A lány	szerettetni	látszik.
	amata esse.		(korábban) szerettetni	
	amatum iri.		(majd) szerettetni	

4. Az infinitivushoz egyeztetés

Az infinitivus alanyként is szerepelhet a mondatban. Ha a hozzá tartozó állítmány melléknévből és létigéből áll, akkor a melléknév semleges alakban van, mert az infinitivus semlegesneműnek számít.

Pl. *Errare humanum est.*

5. Az infinitivus historicus

Történeti elbeszélésben előfordul, hogy az ige nincs ragozva, csak az infinitivus szerepel a mondatban. Ilyenkor múlt időnek fordítjuk.

Pl. *milites credere* „a katonák hitték”.

6. A gerundivumos szerkezet

Ha a part. inst. pass. a mondatban *jelzőként* szerepel, nevezhetjük egy szóval *gerundivumnak* is. A hozzá tartozó főnévvel együtt *gerundivumos szerkezetet* alkot. Ilyenkor a participiumot már nem szó szerint fordítjuk magyarra, hanem igéből képzett -ás, -és végű főnévvel.

Pl. *ad pericula capessenda*

szó szerint: „a vállalandó veszélyekhez”,
magyarosan: „a veszély vállalásához”.

PENSA – EXERCITATIONES

1. a) Fordítsd magyarra!

Ave, Caesar, morituri te salutant!

Iniuriam facturus iam facit.

Bellum magnum scripturus sum. (Sallustius)

Quid rogaturi estis?

b) Nézz utána, hogy kik mondták kinek, milyen körülmények között az első mondatban idézett köszöntést!

2. Képezzünk part. inst. act. és pass. alakokat a következő igékből, és fordítsuk is le őket!

impero 1., censeo 2., duco 3., audio 4.

3. Hogyan mondanád az acc. cum inf. és a nom. cum inf. táblázataiban szereplő passzív infinitivusokat mai magyar nyelven?

És hogyan mondanád ugyanezeket *hogyos* mellékmondatokkal?

4. Milyen infinitivusok szerepelnek az alábbi mondatokban? Fordítsd le őket!

Alea iacta esse videbatur.

Concordiā parvas res cretas esse accepimus.

Esse modum in rebus poeta docet.

Fuisse modum in rebus poeta docet.

Futurum esse modum in rebus poeta docet.

Honos ali artibus dicitur.

Omnia morte aequata esse constat.

Terra omnium communis mater mansura esse creditur.

In magnis et voluisse sat est. (Propertius)

Victorem a victo superari saepe vidimus. (Cato)

5. a) Fordítsuk le a következő mondatokat!

Fama est hostes adesse.

Iuvenis putat se a virgine amari.

Multi dicunt te diligentissimum esse.

Ver advenire videtur.

Vos verba mea non satis intellegere videmini.

b) Állapítsuk meg, melyik mondatban milyen szerkezetet találtunk!

c) Alakítsuk át a latin mondatokat úgy, hogy tartalmuk és a bennük lévő szerkezet ne változzék, de az infinitivus korábban történést fejezzen ki!

d) Alakítsuk át a latin mondatokat úgy, hogy tartalmuk és a bennük lévő szerkezet ne változzék, de az infinitivus később történést fejezzen ki!

6. Fordítsuk le a következő mondatokat! Milyen szerkezet van bennük?

Liberos a matribus ali constat.

Pecuniam tibi redditam esse accepi.

Tempus iucundum adventurum esse videmus.

Amicum Romam ivisse audio.

7. Milyen mondatrész szerepét tölti be az infinitivus az alábbi mondatokban?

Diligere parentes prima naturae lex est. (Valerius Maximus)

Imperare sibi maximum imperium est. (Seneca)

Amari maior laus est, quam timeri.

Fas est et ab hoste doceri.

8. Fordítsd le a gerundivumos szerkezeteket!

de laboribus capessendis; ad tuendam arcem; pacis petendae causā; ad libros legendos; de rebus humanis amandis; cupido belli gerendi; bello parando aptus

9. Fordítsd le és tanuld meg a következő mondásokat!

Diligentia opus est in amicis eligendis.

Hannibal ante portas!

Punica fides – nulla fides.

Parva flamma saepe incendium magnum suscitāt.

Ceterum censeo Carthaginem esse delendam.

Ezek közül néhány az olvasmány tartalmával is kapcsolatba hozható. Hogyan?

Caius Valerius Catullus

(Kr. e. 87?–54?)

Az észak-itáliai *Veronában* született. Előkelő és gazdag családjának a *lacus Benacus* (ma Garda-tó) *Sirmio* nevű félszigetén (ma: Sirmione) is volt nyaralója. Ezt a tájat szerette és verseiben többször megemlítette a költő. *Iulius Caesar* a költő szüleinek barátja volt, és galliai hadjárata idején többször megfordult Catulluséknál. Az ifjú Catullus azonban nem kedvelte Caesart. Ezt tükrözi a következő kétsoros verse is:

Nil nimium studeo, Caesar, tibi velle placere,
nec scire, utrum sis albus an ater homo.

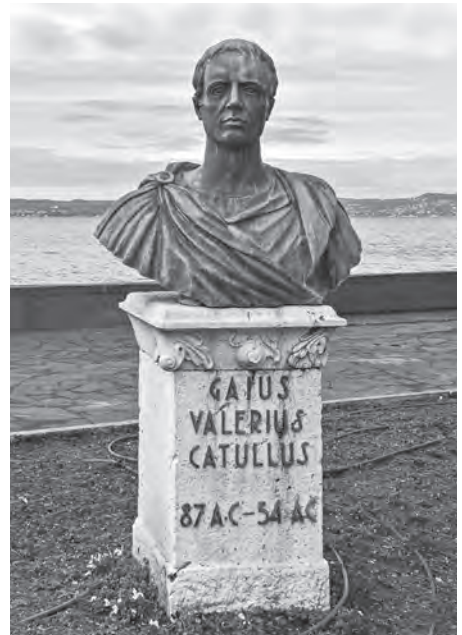
Catullus fiatalon *Rómába* került, ott tanult, ott élt, ott vált népszerű költővé, és ott írta verseit *Lesbia* álnéven emlegetett kedveséhez. Kr. e. 57-ben elhagyta Rómát, hosszabb útra indult a *Bithyniába* kinevezett helytartó, *Memmius* kíséretében. Célja egyrészt vagyoni helyzetének javítása, másrészt testvére távoli sírjának felkeresése lehetett. Kis-Ázsiából visszatérve már csak néhány évig élt Rómában, a hagyomány szerint fiatalon halt meg.

Catullus művei

Catullus költészetét sok érzelem ihleti: a szülőföldhöz való ragaszkodása, a testvéri szeretet, a barátság, sőt a gyűlölet is, de legfőképp egy *Lesbia* néven emlegetett római nő iránt érzett szenvedélyes szerelme.

Művészetének legjellemzőbb sajátossága, hogy kevés szóval is sajátos légkört tud teremteni.

Catullus és barátai költői kört alkottak és „új költők” (*poetae novi*, görögül *neóteroi* = ifjabbak) néven nevezték magukat, jelezvén ezzel, hogy a korábbi római hagyományokkal szemben új utakon kívánnak járni: nem a hősi múlttól, hanem a magánéletről akarnak írni. Catullusnak a kortársai körében nagyon népszerű költeményei a későbbi évszázadokban feledésbe merültek, mígnem a XIV. században egy veronai padlásról egyetlen kötetben 116 költeménye került elő. Ezek általában rövid lírai művek, de van köztük egy kiséposz is (408 sor terjedelmű), ez *Péleusz* és *Thetisz* (Akhilleusz szülei) *lakodalmáról* szól. Catullus költeményeit meg is zenésítette *Carl Orff Catulli Carmina* címen.

Catullus modern szobra Sirmione parkjában

Nugae

Catullus *nugaenak*, vagyis apróságoknak, kedvességeknek nevezte rövid, könnyed verseit, amelyek kedveséhez, Lesbiához fűződő érzéseit örökítik meg. A *nugae* versekben Catullus kedvenc versmértékét, a *hendecasyllabust* alkalmazza. A *hen* = egy, *deca* = tíz, *syllabus* = szótag elnevezés arra utal, hogy egy verssorban 11 szótag van. A verslábak közül a spondeus, daktilus, trocheus, néha jambus fordul elő benne. A *hendecasyllabus* sorképlete:

— — | — — — — | — — — — | — —
(—) (—)

Vivamus, mea Lesbia...

Vivamus, mea Lesbia, atque amemus,
rumoresque senum severiorum
omnes unius aestimemus assis!
Soles occidere et redire possunt:
nobis, cum semel occidit brevis lux,
nox est perpetua una dormienda.
Da mi¹⁸⁶ basia mille, deinde centum,
dein mille altera, dein secunda centum,
deinde usque altera mille, deinde centum.
Dein, cum milia multa fecerimus,¹⁸⁷
conturbabimus¹⁸⁸ illa, ne sciamus,
aut ne quis¹⁸⁹ malus invidere possit,
cum¹⁹⁰ tantum¹⁹¹ sciat esse basiorum.¹⁹²
(Carm. 5.)

STILISTICA

Ebben a költeményben megfigyelhetjük a catullusi *nugae* formai finomságát, könnyedségét, a szavak gondos elrendezését. A rövid élet és a halál örök éjszakája görög költészetből ismert motívumát egyénien fogalmazza újjá Catullus.

Az első sort két nyomatékos felszólítás (*vivamus... amemus*) keretezi, közrefogva a sor közepén levő nevet (*Lesbia*). A *rumores* jelzője (*omnes*) sor elejére kerül, hangsúlyozván az ellentétet a mellette álló *uniusszal*. Az *unius* jelzett szava, az *assis* pedig ismét hangsúlyos helyen, a sornak a végén áll. A 4. sor arányos elrendezése

¹⁸⁶ *mi* = *mihi*

¹⁸⁷ *fecerimus* az *i* itt hosszú: Catullus élt a „költői szabadsággal”

¹⁸⁸ *conturbabimus* Catullus a könyvelés szakkifejezését használja

¹⁸⁹ *quis* = *aliquis*

¹⁹⁰ *cum* itt: „minthogy”

¹⁹¹ *tantum* „annyit”

¹⁹² *basiorum* gen. partitivus

után ismét egy sorvégi–sor eleji ellentétet figyelhetünk meg: *lux–nox*: míg a napfény csak rövid ideig tart számunkra, az éjszaka *perpetua una* (egyetlen, örökös). A jelzők között elmarad a kötőszó (*asyndeton*). A *da!* imperativus pontosan a vers középső sorát nyitja; a számos-számtalan csók felsorolása után (mindig a sor első felében a *mille*, a másodikban a *centum*; Rómában kb. 10%-os volt a kamat). Catullus „kamatostól” kéri a csókokat, mint ahogy az öregek a kölcsönt visszakérték. (A költő generációs, erkölcsi és anyagi ellentétben áll a szigorú öregekkel.) A záró rész *conturbabimus* igéje (a pénzügyekkel kapcsolatos mellékjelentésével) visszaütal az *aestimemus assisra*, a *ne quis malus invidere* pedig a *severiorumra*. A csókversre legjellemzőbb szó (*basiorum*) zárja a költeményt.

GRAMMATICA

1. Az ali- kezdetű névmások

A *nē*, *ut* és *sī* kötőszavak után az *ali-* kezdetű névmásoknál az *ali-* elmarad, de úgy fordítjuk, mintha oda lenne írva.

Pl. *ne quis malus* = *ne aliquis malus* „nehogy valamiféle gonosz (ember)”.

2. A tőszámnevek

Számalakjuk mind egyben betű is, ez adja az alapját az Európa-szerte divatos *kronogramma* (időbetű) írásának. Az öt, a tíz, az ötven egy betűvel kifejezett szám, amely elé és után tett számokkal a belőle való levonásra, illetve hozzáadásra utal a latin.

Pl. X = 10 IX = 9 XI = 11

A számok neve

Az egy és a kettő háromvégű, a három kétvégű, a többi számnév (kétszázig) egyalakú. A tizen- jelentésű számok előbb az egyeseket, aztán a tízet nevezik meg. „Levonásos” módszerrel képezték a kerek tízesek előtti és az azelőtti számot.

Pl. *viginti*

undeviginti (*dē* = -ból, -ből)

duodeviginti

1	I	unus, -a, -um	11	XI	undecim
2	II	duo, -ae, -o	12	XII	duodecim
3	III	tres, tria	13	XIII	tredecim
4	IV	quattuor	14	XIV	quattuordecim
5	V	quinque	15	XV	quindecim
6	VI	sex	16	XVI	sedecim
7	VII	septem	17	XVII	septendecim
8	VIII	octo	18	XVIII	duodeviginti
9	IX	novem	19	XIX	undeviginti
10	X	decem	20	XX	viginti

21	XXI	unus et viginti	40	XL	quadraginta
22	XXII	duo et viginti	50	L	quingenta
23	XXIII	tres et viginti	60	LX	sexaginta
24	XXIV	quattuor et viginti	70	LXX	septuaginta
25	XXV	quinque et viginti	80	LXXX	octoginta
26	XXVI	sex et viginti	90	XC	nonaginta
27	XXVII	septem et viginti	100	C	centum
28	XXVIII	duodetriginta	1000	M	mille
29	XXIX	undetriginta			
30	XXX	triginta			

Megjegyzés

Aminek *-decim* a vége, az „tizen-”, aminek *-ginta*, az kerek tízes jelentésű.

A szövegekben ritkán használt 500 jele D, az 1000-é M.

A *mille* nem ragozható, de a több ezret jelentő *mīlia* igen. Ragozása:

<i>plur.</i>	<i>nom.</i>	mīlia
	<i>acc.</i>	mīlia
	<i>gen.</i>	mīlium
	<i>dat.</i>	mīlibus
	<i>abl.</i>	mīlibus

3. A sorszámnevek

A tőszámnevekből képződtek melléknévi végződéssel.

Ragozásuk az *-us*, *-a*, *-um* végű melléknévek szerint.

1.	primus	11.	undecimus	21.	vicesimus primus
2.	secundus v. alter	12.	duodecimus	22.	vicesimus alter
3.	tertius	13.	tertius decimus	23.	vicesimus tertius
4.	quartus	14.	quartus decimus	24.	vicesimus quartus
5.	quintus	15.	quintus decimus	25.	vicesimus quintus
6.	sextus	16.	sextus decimus	26.	vicesimus sextus
7.	septimus	17.	septimus decimus	27.	vicesimus septimus
8.	octavus	18.	duodevicesimus	28.	duodetricesimus
9.	nonus	19.	undevicesimus	29.	undetricesimus
10.	decimus	20.	vicesimus	30.	tricesimus

40.	quadragessimus
50.	quingessimus
60.	sexagesimus
70.	septuagesimus

80.	octogesimus
90.	nonagesimus
100.	centesimus
1000.	millesimus

A sorszámneveket az ókor után még sokáig használták, főleg az évszámok és órák kifejezésére.

Pl. *anno millesimo nongentesimo octogesimo post Christum natum* „a Kr. u. 1980. évben”
horā sextā „a hatodik órában”, „hat órákor” (ennek rövidítése máig használatos: 6^h).

4. A coniugatio periphrastica (körülírt igeragozás)

Egy *-urus* 3 vagy egy *-ndus* 3 végű participium és a létige alkotja.

5. A coniugatio periphrastica activa (rövidítve: coniug. periphr. act.)

Az aktívnek számító *-urus* 3 végű participiumról kapta a nevét; hogy milyen mód és milyen igeidő, az attól függ, hogy a mellette lévő létige milyen alakú. A cselekvés jelenbeli, múltbeli, jövőbeli *szándékát* tudja kifejezni.

Pl. *acturus* 3 *erat* „cselekedni készülő volt”, azaz „cselekedni **készült**”, meghatározása: *coniug. periphr. act. ind. praet. impf. sing. 3.*

6. A coniugatio periphrastica passiva (rövidítve: coniug. periphr. pass.)

A passzívnek számító *-ndus* 3 végű participiumról kapta a nevét; hogy milyen mód és milyen igeidő, az attól függ, hogy a mellette álló létige milyen alakú. A cselekvés jelenbeli, múltbeli, jövőbeli *szükségességét* tudja kifejezni.

Pl. *nox dormienda est* „az éjszaka átalvandó”, azaz: „az éjszakát át **kell** aludni”.

Megjegyzés:

Ha a kellést általános alanyra vonatkoztatjuk, akkor a participium semleges alakban van.

Pl. *dormiendum est* „aludni kell”.

A coniugatio periphrasticában infinitivusalakok is lehetnek.

Pl. (*Ceterum censeo Carthaginem*) *delendam esse* „elpusztítandónak lenni”, azaz: „(azt) el kell pusztítani”.

PENSA – EXERCITATIONES

1. Mit jelenthet?

Oktogon (tér)

Septuaginta (Miért ez a görögre fordított Ószövetség neve?)

Millennium (az *annus* van benne)

september, október, november, december (Miért ezeket a neveket használták a rómaiak?)

2. Milyen évszámot tudsz leolvasni a következő feliratokból? (Vigyázz: az összeadásnál minden szám külön számít!)

SICVLICIDIVM (A székelyföldi Madéfalva emlékoszlopán olvasható felirat)

IESVS NASARENVS REX IVDÆORVM (A nürnbergi vallásbékét „megjósoló” keresztfelirat. Ez a felirat az alapja a három szent evangelista tekintélyének.)

BELA REX IIII. SACRAVIT, DICAUIT CVLTVI SANCTÆ CRVCIS

(A vaskvári róm. kat. templom felirata)

3. Hányféleképp tudod magyarra fordítani?

Credidi omne, quod crediturus eram tibi. (Plautus)

De gustibus non est disputandum.

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. (Ovidius)

Plura consilio quam vi gerenda (sunt). (Livius)

Nulli nocendum est. (Phaedrus)

4. a) „Add össze” a versben szereplő csókokat!

b) Ragozd el a *duo milia* szókapcsolatot!

Lugete, o Veneres...

A *kedvenc* állatok divatja ókori eredetű. Az állatsírató versek is divatosak voltak az ókori görög és római költészetben. Ezek a versek magát az állatot is elsiratták, de ennél fontosabb az a mondanivalójuk, hogy a számunkra kedves személy bánata nekünk is szomorúság.

Catullus a kedvesének, *Lesbiának* elpusztult *madárkáját* gyászolja. Érdekes, hogy éppen verebet szerepeltet szerelmet szimbolizáló lénye miatt. Ennek előzménye Szapphó híres költeménye, amelyben Aphrodité fogatát fürge verebek húzzák. Catullus versében ma inkább madárkát írnak a fordítók.

Lugete,¹⁹³ o Veneres Cupidinesque,¹⁹⁴
et quantum est hominum venustiorum!¹⁹⁵
Passer mortuus est meae puellae,
passer, deliciae meae puellae,
quem plus illa oculis¹⁹⁶ suis amabat:
nam mellitus erat suamque¹⁹⁷ norat¹⁹⁸
ipsam tam bene quam puella matrem,
nec sese a gremio illius movebat,
sed circumsiliens modo huc modo illuc
ad solam dominam usque pipiabat;
qui nunc it per iter tenebricosum
illuc, unde negant redire quemquam.
At vobis male sit,¹⁹⁹ malae tenebrae
Orci, quae omnia bella devoratis:
tam bellum mihi passerem abstulistis.
O factum²⁰⁰ male!²⁰¹ o miselle passer!
Tua nunc opera meae puellae
flendo turgiduli rubent ocelli.

(Carm. 3.)

¹⁹³ *lugete!* ld. *lugeo*

¹⁹⁴ *Veneres Cupidinesque* Venus és Cupido neve többes számban

¹⁹⁵ *venustus* itt: „szerelmet ismerő”

¹⁹⁶ *oculus* itt: „szemfény”

¹⁹⁷ *suam* ti. úrnőjét

¹⁹⁸ *norat* = *noverat*

¹⁹⁹ *vobis male sit* átokformula: „Legyetek átkozottak!”

²⁰⁰ *factum male* „gonoszul tett (dolog)”

²⁰¹ *factum* igéből képzett főnév, itt adverbiumot vesz maga mellé, mint az ige

SZÓKÉPZÉS

1. Igekötők

A prepozícióként ismert szavak szinte mindegyike igekötőként is szerepelhet. Az igekötőknél időnként **magánhangzóváltás** történhet.

Pl. *cum* prepozíció – *con* igekötő

A mássalhangzóra végződők **hasonulhatnak** a mássalhangzóval kezdődő ígéhez.

Pl. *committo, collatum*

„**Elhasonulás**” is bekövetkezhet, elsősorban az *ab* („el”) igekötő esetében: *au* vagy *abs* is lehet belőle.

Pl. *aufero, auferre, abstuli, ablatum*

Megjegyzés:

Az *ad* („hozzá-”) hasonulni szokott, az *ab* („el-”) „elhasonulni”.

Pl. *affero – aufero*

2. Képzők

A leggyakoribb képzés a **főnévből melléknév** képzése:

-**t** képző:

pl. *venus – venustus* „venuszos”

-**itus** képző (a ragozási tőhöz téve): valamivel való ellátottság
mel, mellis – mellitus „mézzel ellátott”, „mézes”

-**osus** képző (a ragozási tőhöz téve): valamiben való bővelkedés
tenebrae, -arum – tenebricosus „sötétségben bővelkedő”

Vannak nagyon gyakori képzők, amelyek pontosan körülhatárolhatók és értelmezhetők.

3. Főnévképzők

Igéből:

-**tio, -tionis f** a cselekvés eredménye

pl. *lectio* „olvasás”

-**tus, -tus m** a cselekvés elvont fogalma

pl. *natus* „születés”

-**tor, -toris m** férfifoglalkozás-képző

pl. *gubernator* „kormányos”

-**men, -minis n** eszköz

pl. *certamen* „küzdelem”

Névszóból:

-**tas, -tatis f** tulajdonság

pl. *immortalitas* „halhatatlanság”

-**tudo, -tudinis f** tulajdonság

pl. *magnitudo* „nagyság”

4. Melléknévképzők

Igéből:

-*bilis* 2 passzív lehetőség
pl. *flebilis* „síralmas”

Névszóból:

-*eus* 3 anyag
pl. *aureus* „arany(ból való)”
-*ius* 3 valamihez tartozás
pl. *patrius* „atyai”

5. Kicsinyítő képzők

-*ulus* 3
pl. *turgidus* – *turgidulus* „kissé dagadt”

-*ellus* 3
pl. *miser* – *misellus* „szegényke”
oculus – *ocellus* „szemecske”

A magyar inkább a főneveket kicsinyíti, mint a mellékneveket, így fordításkor a kicsinyítést a főnévre kell átvinni.

Pl. *miselle passer* „szegényke madár”,
inkább: „szegény madárka”.

Megjegyzés:

Az -*ella* képző hímnemű főnévből képezhet nőnemű főnevet:
pl. *puer* – *puella*

6. Rámutató szó – vonatkozó szó

A *t*-vel kezdődő névmások, rámutató szavak a főmondatban, a *c*-val, *q*-val kezdődő vonatkozó névmások az alárendelt mondatban szoktak párosával előfordulni:

pl. *tum* – *cum*
talis – *qualis*

PENSA – EXERCITATIONES

1. Fordítsd le a következő szentenciákat! Hány képzőt látsz bennük?

Veritatis simplex oratio est. (Seneca)

Talis hominibus fit oratio, qualis vita. (Seneca)

2. Fordítsd le a következő mondásokat:

Amor et melle et felle est fecundissimus. (Plautus)

Plus valet in manibus passer, quam dubio grus.

A *passer* szót verébnek vagy madárnak fordítjuk a második mondatban?

Mi a mondás magyar megfelelője?

3. Fordítsd le a következő mondatokat! Hányféle szófaj lehet a *quam*? Mondatbeli helyéből meg tudod-e állapítani, mikor milyen jelentéssel fordítsd?
Vides epistolam, quam scribo?
Quam epistolam scripsisti?
Longior est epistola mea, quam tua.
Epistola quam longissima erat.
Quam perlonga est epistola!
4. Mit tudsz *Venus*ről és *Cupidó*ról?
 Azonos-e Cupido Amorról? Hát Erósszal?
 Venusnak milyen fiát ismered még?
 Milyen kedvenc állatait, növényeit ismered Venusnak?
5. Az *Orcus* néven kívül milyen ókori neveit ismered még az alvilágnak?
 Az alvilág-elképzelésnek milyen jellemzőit tudod kiolvasni a versből?
6. Mit jelentenek a következő latin eredetű szavak?
grémium, exorcizmus, mizéria, okuláré, plusz, domináns, negatív, Omnia (márka-név), Bella (női név), ablativus, tótumfaktum, operál, rubeola, rubint
7. A Catullus-versek fordításkötetében keresd meg a csókverset és a madárverset!
 Írd ki azokat a szavakat, kifejezéseket, ahol szerinted a műfordító túl szabadon fordította az eredetit!
8. Keresd meg a Catullus-versek között a csókvers és a madársírató vers párját! Miért írt szerinted a költő egy-egy témáról két-két verset? Tudsz-e tartalmi indokokat felhozni?

Az Ámorok arany ékszert készítenek (pompeji freskó)

Iucundum, mea vita...

Catallusnak ez az epigrammája azért vált híressé, mert a szerelemről mint szent és örök szövetségről beszél, s ez ritka az antikvitásban.

Iucundum, mea vita, mihi proponis²⁰² amorem
 hunc nostrum inter nos perpetuumque fore²⁰³.
 Di magni, facite, ut vere promittere possit,
 atque id sincere dicat et ex animo²⁰⁴,
 ut liceat nobis tota perducere vita
 aeternum hoc sanctae foedus amicitiae.

(Carm. 109.)

Pompeji nő (freskó)

²⁰² *proponis* „kilátásba helyezed”

²⁰³ *fore* = *futurum esse*

²⁰⁴ *ex animo*: „szívből” (a *sincere* szinonimája)

Cenabis bene...

Az alábbi költeményben Catullus a barátját, *Fabullust* sajátos tréfával hívja meg egy lakomára.

Cenabis bene, mi Fabulle, apud me
paucis, si tibi di favent, diebus,²⁰⁵
si tecum attuleris bonam atque magnam
cenam, non sine candida puella
et vino et sale et omnibus cachinnis.
Haec si, inquam, attuleris, venuste noster,²⁰⁶
cenabis bene: nam tui Catulli
plenus²⁰⁷ sacculus est araneorum.
Sed contra²⁰⁸ accipies meros amores
seu quid suavius elegantiusve est:
nam unguentum dabo, quod meae puellae
donarunt²⁰⁹ Veneres Cupidinesque,
quod tu cum olfacies, deos rogabis,
totum ut te faciant, Fabulle, nasum.

(Carm. 13.)

PENSA – EXERCITATIONES

1. Gyűjtsétek össze a szövegből a *futurumban* álló igéket! Miért olyan gyakori ez az igealak Catallusnak ebben a versében?
2. Tankönyvünk mely szövegeiben esett szó valamilyen formában étkezésről? Idézzétek fel az e témáról olvasottakat, és egészítsétek ki ismereteiket, majd gyűjtsétek össze azokat a szokásokat, amelyek a mai étkezési kultúránkban is szerepelnek valamilyen formában!

Konyhai „csendélet” (pompeji freskó)

²⁰⁵ *paucis... diebus*: „néhány nap múlva”, „néhány napon belül”

²⁰⁶ *venuste noster!* „kedves barátunk”

²⁰⁷ *plenus*: „teli” (amivel: itt gen.)

²⁰⁸ *contra*: adv. „ellenben”

²⁰⁹ *donarunt* = *donaverunt*

Hymenaeus

Catullus ránk maradt kötetében két *nászdal* is szerepel. Ezekben a költő *Szapphó* nászadalát követi. Ez a magyarázata annak is, hogy az Esthajnalcsillag feltűnését az Oita hegylánc fölé helyezi, ti. Szapphó a lakhelyéről, *Leszbosz* szigetéről e hegylánc fölött láthatta az Esthajnalcsillagot. Az itt következő részlet a 62. jelzésű *carmen*-ből a fiúk és lányok egymással váltakozó éneke, melyben a menyegzői lakomán egymást figyelmeztetik az ifjú párt otthonába kísérő menet indulásának idejére, vagyis az Esthajnalcsillag feltűnésére.

A versszakok refrénje a nászisten nevét két formában említi: a *Hymēn* alakban mindkét magánhangzó hosszú, a *Hymēnaee* (*Hymenaeus* vocativusa) első két szótagja rövid.

Ifjak Vesper adest, iuvenes, consurgite: Vesper Olympo
expectata diu vix tandem²¹⁰ lumina tollit.
Surgere iam tempus²¹¹, iam pinguis²¹² linquere mensas,
iam veniet²¹³ virgo²¹⁴, iam dicetur hymenaeus.
Hymen, o Hymenaeae, Hymen ades,²¹⁵ o Hymenaeae!

Lányok Cernitis, innuptae, iuvenes? Consurgite contra²¹⁶;
nimirum Oetaeos²¹⁷ ostendit Noctifer ignes.
Sic certest²¹⁸; viden²¹⁹ ut perniciter exsiluere?²²⁰
Non temere exsiluere: canent, quod²²¹ vincere par est.²²²
Hymen, o Hymenaeae, Hymen ades, o Hymenaeae!...

GRAMMATICA

Az i- tövű névszók plur. accusativusa

Az i- tövű névszók plur. accusativusa sok esetben nem *-ēs*, hanem *-īs* formában szerepel a szövegekben:

pl. *mensas pinguis* a szokásosabb *pinguēs* helyett.

²¹⁰ *vix tandem* „végre-valahára”

²¹¹ *tempus (est)* „ideje”

²¹² *pinguis* = *pingues*

²¹³ *veniet* ti. hogy férje házához induljon az ünnepi menet kíséretében

²¹⁴ *virgo* itt: „menyasszony”

²¹⁵ *ades* „légy jelen” (az *adsum* ige imperativusa)

²¹⁶ *contra* itt : „válaszul”

²¹⁷ *Oetaeos* 3 „az Oita hegylánc fölött látszó”

²¹⁸ *certest* = *certe est*

²¹⁹ *viden* = *videsne*

²²⁰ *exsiluere* = *exsiluerunt*

²²¹ *quod* „amit”, ti. a fiúk énekét

²²² *par est* „illő”

1. Mi jelent az a mondás, hogy *varietas delectat*? Hogy jelenik meg a *varietas* Catullusnál a fiúk és a lányok párbeszédében? Hol mondják ugyanazt, csak másképp?
2. Mi lehet az oka, hogy Catullus ugyanazt a csillagot kétféleképp is emlegeti? Gondolj a csillag magyar nevére!
3. Mit jelent szó szerint a Lucifer szó? Milyen főnevet és milyen igét ismersz fel benne? Kinek a neve ez a bibliai latinban?
4. Nézz utána, hogy kicsoda Hümén isten! Mi a szerepköre, mi az ismertetőjele? Milyen rovat lehetett az újságokban a „*Hymen*” rovat vagy *hímenrovat*? (Ajánlott kézikönyv: Győri Gyula: *Ariadné fonala*.)

Aldobrandini bíboros birtokán 1606-ban megtalált pompeji freskó (valószínűleg Kr. e. IV–III. századi hellenisztikus minta utánzata)

5. Ezen a menyegzőt ábrázoló freskón melyik alak Hümén isten? Válaszodat indokold (helye a képen, szépsége, attribútuma)!
Melyik alak lehet *Venus* istennő (istenekre jellemző mezítelensége, a főszereplő felé fordulása)? Miért van itt jelen?
Melyik alak lehet a Venus kíséretéhez tartozó *Peithó* (a rábeszélés istennője)?
Melyik lehet a menyasszony? (Az esküvői öltözék az ókor óta alig változott.)
6. Nézz utána, hogy az ókori menyegzői szokások mennyiben azonosak a maiakkal (a menyasszonyi ruha színe, fátyol, virág, hivatalos aktus, tanúk, lakoma)!
7. Ki mondta és mit jelzett az esküvő alkalmával az *Ubi tu Caius, ego Caia* formula?

Aelia Sabina sírfelirata

A Római Birodalom Pannonia provinciájának fővárosa, *Aquincum* nemcsak katonaváros volt, hanem körülötte egész polgárváros alakult ki. Ennek még tűzoltólaktanyája is volt. A tűzoltók éjszakai ébrenlétét – egyebek között – egy orgona is biztosította, amelyen fizetett orgonista játszott. Ez az orgona (a világ egyetlen ókori orgonája) máig megvan, mert amikor a tűzoltólaktanya kigyulladt, egy pincébe zuhant le, és ott a törmelék betemette. Ennek másolatát meg is lehet szólaltatni. Az orgona felirata *hydraulumnak*, azaz víziorgonának nevezi ezt a zeneszerszámot.

Az Aquincumban talált orgonával azonos időből maradt ránk egy olyan *szarkofág* (kőkoporsó), amelynek verses felirata egy orgonista nőt, másik felirata egy orgonistát említ. Nincs kizárva, hogy mindketten játszottak ezen az orgonán.

Az aquincumi orgona (rekonst.)

Clausa iacet lapidi²²³ coniunx pia, cara Sabina.
Artibus edocta²²⁴ superabat sola maritum,
vox ei grata fuit, pulsabat pollice cordas.
Sed cito rapta silet, ter denos duxerat annos,
heu male²²⁵ quinque²²⁶ minus, sed plus tres²²⁷ menses habebat,
bis septemque dies vixit. Haec ipsa²²⁸ superstes²²⁹
spectata in²³⁰ populo hydraula grata²³¹ regebat.
Sis felix, quicumque leges, te numina servant,
et pia voce cane: Aelia Sabina, vale!

Titus Aelius Iustus hydraularius salariarius legionis secundae adiutricis coniugi faciendum curavit²³².

²²³ *lapidi* abl., a szabályos e-től eltérően i-re végződik

²²⁴ *edocta* nom. Sabinára vonatkoztatva

²²⁵ *heu male!* „ó, jaj!”

²²⁶ *quinque* nem ragozható, fordítása itt: „ötten”

²²⁷ *tres* abl.-a *tribus* lenne, itt nincs ragozva, fordítása: „hárommal”

²²⁸ *haec ipsa* az említett személy, vagyis Sabina

²²⁹ *superstes* attr. praed.

²³⁰ *in* itt: körében

²³¹ *hydraula grata* vegyük plur. acc.-nak!

²³² *faciendum curavit* „csináltatta” (körülírt műveltetés)

Megjegyzések a skandaláshoz

edoctā: á-ja hosszú, pedig valószínűleg nom.-nak szánták

ei: i-je itt rövid

cito: o-ja itt rövidnek számít

menses: -es végződésében „e” hang ejtendő

hydraula: a végén hosszú á

Aelia nevében itt „já” ejtendő

PENSA – EXERCITATIONES

1. Milyen verssor a sírvers utolsó sora?
2. Ragozd el a *tres menses* jelzős szókapcsolatot! Tedd hozzá megfelelő alakban a *gratus* 3 melléknevet!
3. Magyarázd meg a versbeli praes. perf. és praet. impf. alakok használatát!
4. Mondj a *serventtel* azonos igealakot a *servio* igéből!
5. Hogyan köszöntek a rómaiak találkozáskor?
Mit fejezhet ki ez a Catullus-idézet?
Ave atque vale.
6. Hol tér el a klasszikus nyelvhasználattól ez a sírvers? Indokold állításodat!
7. Melyik segítő légió állomásozott Aquincumban?
Nézz utána, hány katona tartozhatott egy légióba ebben az időben!
8. Sírfeliratainkon, gyászjelentéseinkben ma is azok az adatok szerepelnek, amelyek ebben a sírfeliratban. Sorolj fel legalább hat olyan adatot, amelyek ebben a sírfeliratban is benne vannak, és ma is szokás megemlíteni!
9. Fordítsd le a következő kegyeleti jókívánságokat!
Sit tibi terra levis!
Domine, dona ei pacem aeternam!
Huic monumento dolus malus abesto!
10. A szöveg melyik szavából származhatnak a következő szavak?
lapidárium, pulzus, anno, mínusz, grátisz, régens, szervál, legenda, vokális, Pius
(pápák neve), légió, kordában tart
Az utóbbi szólásnak nézz utána!
11. Olvasd el Áprily Lajos *Aelia Sabina* című versét! Ismerte-e a költő ezt a sírfeliratot?

Gyakorlószövegek

Arbores in deorum tutela

Olim, quas vellent¹ esse in tutela sua²,
divi legerunt arbores³. Quercus Iovi
et myrtus Veneri placuit, Phoebo laurea,
pinus Cybelae⁴, populus celsa Herculi.
Minerva admirans, quare steriles sumerent,
interrogavit. Causam dixit Iuppiter:
„Honorem fructu ne videamur vendere!” –
„At mehercules narrabit, quod quis voluerit⁵,
oliva nobis propter fructum est gratior.”...
(Phaedrus Fab. III. 17., 1–9.)

De vitiis hominum

Peras imposuit Iuppiter nobis duas:
propriis repletam vitiis post tergum⁶ dedit,
alienis⁷ ante pectus⁸ suspendit gravem.
Hac re⁹ videre nostra mala non possumus;
alii simul delinquunt, censores¹⁰ sumus.
(Phaedrus Fab. IV. 10.)

¹ *quas vellent* „amelyeket szerettek volna, hogy...”

² *in tutela est* „oltalma alatt van”

³ Fordítsd a következő szórendben: *olim divi (= dii) legerunt arbores, quas vellent esse in tutela sua*

⁴ *Cybele*: frígiai istennő, tisztelete később a görögöknél is elterjedt. Itáliában Magna Materként tisztelték.

⁵ *narrabit, quod quis voluerit*: „bizony éntőlem mondhat, ki mit akar”

⁶ *post tergum*: „a hátunk mögé”

⁷ *alienis* (ti. *vitiis*): „a mások hibáival”

⁸ *ante pectus*: „a mellünk elé”

⁹ *hac re*: „a dolognál fogva”, „ennélfogva”

¹⁰ *censores*: „(erkölcs)bírák”

Muli duo et raptores

Muli gravati sarcinis ibant¹¹ duo.
Unus ferebat fiscos cum pecunia,
alter tumentes multo saccos hordeo.
Ille onere dives¹² celsa cervice eminet
clarumque¹³ collo iactat¹⁴ tintinnabulum,
comes quieto sequitur et placido gradu.
Subito latrones ex insidiis¹⁵ advolant¹⁶
interque caedem¹⁷ ferro mulum sauciant,
diripiunt nummos, neglegunt¹⁸ vile¹⁹ hordeum.
(Phaedrus, Fab. II. 7., 1–9.)

Vacca, capella, ovis et leo

Numquam est fidelis²⁰ cum potente societas:
testatur haec fabella propositum meum.
Vacca et capella et patiens ovis iniuriae²¹
socii fuere²² cum leone in saltibus.
Hi cum cepissent cervum vasti corporis²³,
sic est locutus partibus factis²⁴ leo:
„Ego primam tollo, nominor²⁵ quoniam leo;
secundam, quia fortis sum, tribuetis mihi;
tum, quia plus valeo, me sequetur²⁶ tertia;
malo afficietur²⁷, si quis quartam tetigerit²⁸!”
Sic totam praedam sola improbitas²⁹ abstulit.
(Phaedrus, Fab. I. 5.)

¹¹ *ibant* ld. *eo, ire*

¹² *dives onere* „terhe miatt magát gazdagnak képzelő”

¹³ *clarus* itt: „tisztá hangú”

¹⁴ *iacto* itt: „ráz”

¹⁵ *insidiae* itt: „leshely”

¹⁶ *advolo* itt: „ott terem”

¹⁷ *caedes* itt: „vagdalkozás”

¹⁸ *neglego* itt: „figyelmen kívül hagy”

¹⁹ *vilis* itt: „értéktelen”

²⁰ *fidelis* itt: „megbízható”

²¹ *patiens... iniuriae*: „jogtalanságot tűrő”

²² *fuere* = *fuerunt*

²³ *cervus vasti corporis*: „hatalmas testű szarvas”

²⁴ *partibus factis*: „miután részekre osztotta” (abl. abs.)

²⁵ *nominor*: „neveztetem” (aminek: nom.)

²⁶ *me sequetur*: „engem fog követni”, „engem illet”

²⁷ *malo afficietur*: „pórus jár”

²⁸ *si quis... tetigerit*: „ha valaki megérinti”, „ha valaki hozzányúl”

²⁹ *sola improbitas*: „a gonosz egyedül”, „a gonosz egymaga”

Terminalia A határárkő ünnepe

A rómaiak február 23-án, a régi naptár szerinti év végén ünnepséget rendeztek a földbirtok határait védő istenük, *Terminus* tiszteletére. Ezt az ünnepet annak idején még *Numa Pompilius* király rendelte el. *Terminus*, akinek fő kultuszhelye a capitolumi Iuppiter-templom *Minerva*-szentélyében volt, nem csak a Római Birodalom határait védte a rómaiak hite szerint, hanem óvta az ényém-tiéd közti különbséget is.

Termine, sive lapis, sive es defossus³⁰ in agro
stipes, ab antiquis³¹ tu quoque numen habes.
Te duo diversa domini pro parte coronant,
binaque certa tibi binaque liba ferunt...
Conveniunt, celebrantque dapes vicinia simplex,
et cantant laudes, Termine sancte, tuas:
„Tu populos urbesque et regna ingentia finis:
omnis erit sine te litigiosus ager.”

(Ovidius: *Fasti* II. 641–644., 657–660.)

Terra Mater (részlet az Ara pacis-ról, Augustus Béke-oltáráról)

³⁰ *defodio* 3. -*fodi*, -*fossus* leás

³¹ *ab antiquis* ti. temporibus

Niobé

Niobé, a hét fiával és ugyanannyi leányával kérkedő phrügiai származású királynő megtiltja, hogy a thébai nők *Létónak* (*Apollón* és *Artemisz* anyjának) mutassanak be áldozatot, hiszen ő hétszer olyan termékeny, annak csak egyetlen ikerpár gyermeke van. Apollón és Artemisz kegyetlen bosszút áll: Niobé valamennyi gyermekét lenyilazza. Részletünk a történet vége, amikor a kétségbeesett anya az utolsó, legkisebb leányaért könyörög.

Ultima³² restabat. Quam toto corpore mater,
tota veste tegens „Unam minimamque relinque!
De multis minimam posco” clamavit „et unam”.
Dumque rogat, pro qua rogat, occidit. Orba resedit
exanimis inter natos natasque virumque
deriguitque³³ malis: nullos movet aura capillos,
in vultu color est sine sanguine, lumina maestis
stant immota genis: nihil est in imagine vivum.
(Ovidius: *Metamorphoses* VI. 298–305.)

Philémon és Baukis házőrző lúdjukat akarják levágni a vendégek tiszteletére

Unicus anser erat, minimae custodia³⁴ villae,
quem dis hospitibus domini mactare parabant.
Ille celer penna³⁵ tardos aetate³⁶ fatigat
eluditque diu, tandemque est visus³⁷ ad ipsos
confugisse deos... Superi vetuere³⁸ necari...
(Ovidius: *Metamorphoses* VIII. 684–688.)

³² *ultima* ti. *nata*

³³ *deriguit*: a (*derigesco* igéből) „megmerevedett”, „kővé vált”

³⁴ *custodia* = *custos*

³⁵ *celer penna* „szárnyával gyors(ítva)” (ti. a lúd)

³⁶ *tardus aetate*: „koránál fogva lassú”

³⁷ *est visus* „jónak látszott” (ti. a lúdnek), hogy...

³⁸ *vetuere* = *vetuerunt*

Caesar és Ariovistus

Ariovistus az egyik legharciasabb *germán* törzs fejedelme volt. Caesar szerint a germánok királya. A *gallok* főemberei titkon panaszt emelnek Caesarnál Ariovistus önkényeskedése és a germánok Galliába özönlése miatt, s támogatását kérik. Caesar követséget küld Ariovistushoz.

Quam ob rem³⁹ placuit ei⁴⁰, ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui ab eo postulerent, uti aliquem locum medium utriusque colloquio deligeret: velle sese de re publica⁴¹ et summis utriusque rebus cum eo agere⁴². Ei legationi Ariovistus respondit: si quid ipsi⁴³ a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille⁴⁴ se velit, illum ad se venire oportere...

His responsis ad Caesarem relatis iterum ad eum Caesar legatos cum his mandatis mittit: quoniam tanto suo populiue Romani beneficio adfectus⁴⁵, cum in consulatu suo rex atque amicus ab senatu appellatus esset, hanc sibi populoque Romano gratiam referret, ut in colloquium venire invitatus gravaretur⁴⁶...

(Caesar: De bello Gallico I. 34–35.)

Míg Caesar Illyricumba utazik, Galliában újra háború tör ki

His rebus gestis cum omnibus de causis Caesar pacatam⁴⁷ Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atque ita initia hieme⁴⁸ in Illyricum profectus esset, quod eas quoque nationes adire et regiones cognoscere volebat, subitum bellum in Gallia coortum est...

(Caesar: De bello Gallico III. 7.)

³⁹ *quam ob rem* = *ob eam rem*: „ez ok miatt”

⁴⁰ *ei*: ti. *Caesari*

⁴¹ *de re publica*: „közügyről”

⁴² *agere* itt: „tárgyalni”

⁴³ *ipsi*: ti. neki, Ariovistusnak

⁴⁴ *ille*: ti. Caesar

⁴⁵ *tanto... beneficio adfectus* (= *affectus*) „akkora jótéteményben részesülve”

⁴⁶ *venire... gravatur*: „jönnie nehezére esik”

⁴⁷ *pacatam*: ti. *esse*

⁴⁸ *initia hieme*: „a tél beálltával”

Flaminius consul halála a Trasimenus tó melletti csatában

Tres ferme horas pugnatum est et ubique atrociter; circa consulem tamen acrior infestiorque pugna est. Eum et robora virorum⁴⁹ sequebantur, et ipse, quacumque in parte premi ac laborare senserat suos, impigre ferebat opem⁵⁰; insignemque armis⁵¹ et hostes summa vi petebant et tuebantur cives, donec Insuber⁵² eques – Ducario⁵³ nomen erat – facie quoque noscitans consulem „En” inquit „hic est” popularibus⁵⁴ suis, „qui legiones nostras cecidit agrosque et urbem est depopulatus. Iam ego hanc victimam⁵⁵ Manibus peremptorum⁵⁶ foede civium dabo”... obtruncatoque prius armigero, qui se infesto venienti obviam obiecerat, consulem lancea transfixit...

(Livius: Ab urbe condita XXII. 6.)

Hanno, békepárti vezető javaslata Hannibállal kapcsolatban

Hanno: „Ego istum iuvenem domi tenendum sub legibus, sub magistratibus docendum vivere aequo iure cum ceteris censeo⁵⁷, ne quandoque⁵⁸ parvus hic ignis incendium ingens exsuscitet.”⁵⁹ Pauci ac⁶⁰ ferme optimus quisque Hannoni adsentiebantur⁶¹, sed, ut plerumque⁶² fit, maior pars meliorem vicit.

(Livius: Ab urbe condita XXI. 3.; 4.)

⁴⁹ *robora virorum*: „(tölgyfa)erős férfiak”, „katonái legjava”

⁵⁰ *opem ferre*: „segítséget hozni”, „segíteni”

⁵¹ *insignis armis* „fegyverével kitűnő”

⁵² *Insuber* a gall néptörzs Mediolanum környékén

⁵³ *Ducario nomen erat* (dat. nominis) „Ducarius volt a neve”

⁵⁴ *popularis* „honfitárs”

⁵⁵ *hanc victimam... dabo*: „majd én őt áldozatul adom”

⁵⁶ *peremptorum* ld. *perimo*

⁵⁷ *iuvenem... tenendum... docendum vivere... censeo*: acc. cum inf. és értelmezőként két part. inst. pass.

⁵⁸ *quandoque* „valamikor”

⁵⁹ *exsuscito* 1. felkelt, éleszt, szít

⁶⁰ *ac* „éspedig”

⁶¹ *adsentior* 4. -*sensus sum* (+*dat.*) helyesel

⁶² *plerumque* „többnyire”

Lesbia-versek

Quaeris, quot mihi basiationes
tuae, Lesbia, sint satis superque⁶³.
Quam magnus numerus Libyssae⁶⁴ arenae
laserpiciferis⁶⁵ iacet Cyrenis,
oraclum Iovis⁶⁶ inter aestuosi
et Batti⁶⁷ veteris sacrum sepulcrum;
aut quam sidera multa, cum tacet nox,
furtivos hominum vident amores:
tam te basia multa basiare
vesano satis et super Catullo est,
quae nec pernumerare curiosi
possint, nec mala fascinare⁶⁸ lingua.
(Catullus: Carm. 7.)

Nulli se dicit mulier⁶⁹ mea nubere malle
quam mihi, non si⁷⁰ se Iuppiter ipse petat.
Dicit; sed mulier cupido quod dicit amanti,
in vento et rapida scribere oportet aqua.
(Catullus: Carm. 70.)

Nulla potest mulier tantum se dicere amatam
vere, quantum a me Lesbia amata mea est.
Nulla fides ullo fuit umquam foedere tanta,
quanta in amore tuo ex parte⁷¹ reperta mea est.
(Catullus: Carm. 87.)

Lesbia mi dicit semper male⁷² nec tacet umquam
de me; Lesbia me dispeream nisi⁷³ amat.
„Quo signo?⁷⁴” quia sunt totidem mea⁷⁵; deprecor⁷⁶ illam
assidue, verum dispeream nisi amo!”
(Catullus: Carm. 92.)

⁶³ *satis superque*: „bőségesen elegendő”

⁶⁴ *Libysa* (f.): líbiai

⁶⁵ *laserpiciferis*... *Cyrenis*: „a szilfiumtermő Kürénében” (a szilfium gyógy- és fűszernövény)

⁶⁶ *oraclum Iovis*: Zeusz Ammón egyiptomi templomáról van szó

⁶⁷ *Battus*: Küréné első királya, sírja a város központjában állt

⁶⁸ *fascinare*, itt: „megrontani”

⁶⁹ *mulier*, itt: *puella*

⁷⁰ *non si*: „még akkor sem, ha”

⁷¹ *ex parte mea*: „részemről”

⁷² *mi... dicit male*: „ócsárol engem”

⁷³ *dispeream nisi*: „pusztuljak el, ha nem”

⁷⁴ *quo signo?* „milyen jelből (gondolom)?”

⁷⁵ *quia sunt totidem mea*: „ugyanazokat a jeleket érzem magamon”

⁷⁶ *deprecor*: „átkozom”

Septimius és Acme

Ezt a *Septimiust* csak Catullusból ismerjük, neve arra utal, hogy a „hetedik” fiúgyermek, aki aligha számíthat örökségre; *Akmé* görög szó, jelentése virágzás, ez arra utalhat, hogy életének virágkorát élő nőről van szó.

Acmen⁷⁷ Septimius suos amores⁷⁸
tenens in gremio „mea” inquit „Acme,
nī⁷⁹ te perditē⁸⁰ amo atque amare porro⁸¹
omnes sum assidue paratus annos
quantum qui pote⁸² plurimum perire⁸³,
solus in Libya Indiaque tosta⁸⁴
caesio⁸⁵ veniam obuius leoni.”
Hoc ut dixit, Amor, sinistra ut ante,
dextra sternuit approbationem⁸⁶.
At Acme leviter caput reflectens⁸⁷
et dulcis pueri ebrios ocellos
illo purpureo ore suaviata
„Sic” inquit „mea vita, Septimille,
huic uni domino⁸⁸ usque serviamus,
ut multo mihi maior acriorque
ignis mollibus ardet in medullis.”
Hoc ut dixit, Amor, sinistra ut ante,
dextra sternuit approbationem.
Nunc ab auspicio bono profecti⁸⁹
mutuis animis amant, amantur.
Unam Septimius misellus Acmen,
mavult quam Syrias Britanniasque;
uno in Septimio fidelis Acme
facit delicias⁹⁰ libidinesque.
Quis ullos homines beatiores
vidit, quis Venerem auspiciorem⁹¹?
(Catullus: Carm. 45.)

⁷⁷ *Acmen*: „Akmét” (görög accusativus)

⁷⁸ *suos amores* költői többes

⁷⁹ *nī* = nisi

⁸⁰ *perditē*: „halálisan”

⁸¹ *porro* „ezután is”

⁸² *pote* (a *potis* semlegesnemű alakja): „lehetőség”

⁸³ *perire* = *amare*

⁸⁴ *tosta* (*torreo* 2. *torrui*, *tostum* szárít, perzsel) India forró éghajlatára utal

⁸⁵ *caesius* 3 (az oroszlán jelzője) „szürkés-kék szemű”, „haragos szemű”

⁸⁶ *approbationem*: „helyeslően”, „beleegyezésként” (a mindkét oldalról való tüsszentés kétszeresen jó előjel, balról etruszk-római, jobbról görög felfogás szerint)

⁸⁷ *caput reflectens* „fejét hátrahajtvá”

⁸⁸ *domino* ti. Ámornak (ugyanis a szerelmesek Ámort uruknak tekintették)

⁸⁹ *ab auspicio bono profecti*: „kedvező előjelek birtokában”

⁹⁰ *facit delicias libidinesque*: „szenvedélyes örömet ad”

⁹¹ *Venerem auspiciorem*: „jobb előjelekkel folytatott szerelmet”

De libris Sibyllinis

A késő császárkori szerző, *Gellius* lejegyezte a *Sibylla-könyvek* Rómába kerülésének mondáját. Ezeket a könyveket külön papi testület őrizte és magyarázta.

Anus hospita atque incognita ad Tarquinius Superbum regem adiit novem libros ferens, quos esse dicebat divina oracula; eos velle venundare. Tarquinius pretium percontatus est. Mulier nimium atque inmensum poposcit⁹²; rex, quasi anus aetate⁹³ desiperet, derisit. Tum illa foculum coram cum igni apponit, tres libros ex novem deurit et, ecquid reliquos sex eodem pretio emere vellet, regem interrogavit. Sed enim Tarquinius id multo risit magis dixitque anum iam procul dubio delirare. Mulier ibidem statim tres alios libros exussit atque id ipsum denuo placide rogat, ut tres reliquos eodem illo pretio emat. Tarquinius eam constantiam confidentiamque non insuper habendam intellegit⁹⁴, libros tres reliquos mercatur nihilo minore pretio, quam quod erat petatum pro omnibus. Libri tres in sacrarium conditi „Sibyllini” appellati.

Pompeius híres mondása

A „Hajózni muszáj...” szállóige keletkezésének történetét *Plutarkhosz* görög történetíró őrizte meg számunkra, mégis latinul vált közismertté, tudniillik később latinra fordították (Tudertinus 1478-ban).

Pompeius, quando rei frumentariae praeerat, in Siciliam et Africam navigavit, ut frumentum coëmeret. Cum in animo haberet cum classe frumento expleta Romam renavigare, tempestas ingens orta est. Nautae et gubernatores timebant et navigare dubitabant. Tum Pompeius nautis vitae timentibus: „Navigare necesse est – inquit – vivere non est necesse.”

⁹² *poposcit* ld. *posco*

⁹³ *aetate*: „a kora miatt”, „koránál fogva”

⁹⁴ *eam constantiam non insuper habendam intellegit*: „megérti, hogy ezt az állhatatosságot nem szabad semmibe venni”

Phókión

Cornelius Nepos római történetíró, Cicero barátja mint élet- és jellemrajzíró vált ismertté a Kr. e. I. században. A jeles férfiakról (*De viris illustribus*) szóló gyűjteményében szerepelnek a kiváló hadvezérekről (*De excellentibus ducibus*) szóló, anekdotaszerű írások is. Az athéni *Phókión* nem annyira hadvezéri erényei miatt, mint inkább puritán erkölcsi felfogása révén érdemelte ki a *Bonus* melléknevet.

Hic (Phocion) cum a rege Philippo⁹⁵ munera magnae pecuniae repudiaret legatque hortarentur accipere simulque admonerent, si ipse his⁹⁶ facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate tantam paternam tueri gloriam, his ille:⁹⁷ „Si mei similes erunt, idem hic – inquit – agellus⁹⁸ illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit; sin⁹⁹ dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam.”

(Cornelius Nepos: De excellentibus ducibus XIX. 1.)

Hamilkar

Hamilkart, a karthagói hadvezért sikeres hadjárataira a fia, *Hannibál* is elkísérte. Már-már Itáliába készült, amikor egy csatában elesett. Halála előtt a fiát megeskette, hogy egész életében ellensége lesz a rómaiaknak, így az irántuk táplált gyűlöletét mintegy fiára hagyományozta.

Efficit¹⁰⁰, ut imperator¹⁰¹ cum exercitu in Hispaniam mitteretur. Eoque secum duxit filium Hannibalem annorum novem. Erat praeterea cum eo adulescens illustris, formosus, Hasdrubal, ... cui filiam suam in matrimonium dedit. Ille Hamilcare mortuo exercitui praefuit resque magnas gessit... Cuius post mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium...

Hamilcaris perpetuum odium in Romanos maxime concitasse¹⁰² videtur secundum bellum Punicum.

(Cornelius Nepos: De excellentibus ducibus XXII. 3.)

⁹⁵ *Philippus*, -i m II. Philipposz (Fülöp), makedón király

⁹⁶ *his* ti. muneribus

⁹⁷ *his ille* ti. legatis ille

⁹⁸ *agellus*, -i m ager kicsinyítése

⁹⁹ *sin* „ha pedig”

¹⁰⁰ *efficit* ti. Hamilkar

¹⁰¹ *imperator*: „imperátorként”

¹⁰² *concitasse* = *concitavisse*

Miles gloriosus

Titus Maccius Plautus (kb. Kr. e. 250–184) vígjátékíró, a *fabula palliata* (görög ruhás, görög környezetben játszódó komédia) római meghonosítója. Huszonegy komédiája maradt ránk. Darabjainak cselekményét a *hellenisztikus* görög vígjátékokból meríti, de az eredetin tetszés szerint változtat: kihagy belőlük vagy hozzátesz, esetleg két darabot olvaszt össze. A komikus hatás fokozása kedvéért a *helyzet- és jellemkomikum* több forrását kiaknázza; a korabeli itáliai közönséget ugyanis a frissen pergő, egészséges humorú bohózatok szórakoztatták legjobban. A párbeszédese részeket gyakran szakítják meg az énekelt szólórészek, áriák (*canticumok*).

Darabjainak nagy a világirodalmi hatása: az *Aulularia* (Bögre) az aranyát bögrében rejtgető zsugori öregével *Molière Fösvényének* elődje. A *Menaechmi* (Ikrek) *Shakespeare Tévedések vígjátéka* című komédiáját ihlette (sőt a Vízkeresztet is).

Szemelvényünk a *Miles gloriosus* (A hetvenkedő katona) című komédiából van. A darab jellegzetes szereplője a felfuvalkodott katona, kinek hiúságát élősködő fegyverhordozója táplálja. Az idézett rész versmértéke *iambicus senarius*.

- PY.¹⁰³ Ubi tu es? AR.¹⁰⁴ Eccum.¹⁰⁵ Edepol¹⁰⁶ vel¹⁰⁷ elephanto in India
quo pacto¹⁰⁸ ei¹⁰⁹ pugno praefregisti brachchium!
PY. Quid brachchium? AR. Illud dicere volui: femur.
PY. At indiligenter¹¹⁰ iceram. AR. Pol si quidem
conisus esses, per corium, per viscera
perque os elephanti transmineret brachchium.
PY. Nolo istaec¹¹¹ hic nunc. AR. Ne hercle¹¹² operae pretium quidemst¹¹³
mihi te narrare, tuas qui virtutes sciam.
Venter¹¹⁴ creat omnis hasce¹¹⁵ aerumnas: auribus
perhaurienda sunt, ne dentes dentiant,¹¹⁶
et adsentandumst quidquid hic mentibitur¹¹⁷...
PY. Quid illuc quod dico?¹¹⁸ AR. Ehēm,¹¹⁹ scio iam quid vis dicere:
factum hercle est: meminī fieri. PY. Quid id est? AR. Quicquid est.
PY. Habes... AR. Tabellas vis rogare. Habeo, et stilum...

¹⁰³ PY. *Pyrgopolinices*: „városfalostromló”, a katona

¹⁰⁴ AR. *Artotrogus*: „kenyérragó”, az élősködő

¹⁰⁵ *eccum* (*ecce-hum*) „íme, itt”

¹⁰⁶ *edepol, pol* „Polluxra!” („istenemre!”)

¹⁰⁷ *vel* a *velle* imperativusa: „vedd, amit akarsz”, „például”

¹⁰⁸ *quo pacto* „mi módon, hogyan”

¹⁰⁹ *ei* az elefántra vonatkozik

¹¹⁰ *indiligenter* „hanyagul”

¹¹¹ *nolo istaec* (= *nolo haec*) *hic ti. narrare*

¹¹² *hercle!* „Herculesre!”

¹¹³ *ne operae pretium quidemst* (*quidem est*) „nem éri meg a fáradságot”

¹¹⁴ A következő szavakat AR. mintegy „félre”, csak a közönségnek mondja: *omnis* = *omnes*

¹¹⁵ *hasce*, a -*ce* tapadószócska, jelentése: „itt”

¹¹⁶ *dentio* 4. „megnő a koplalástól” (vö. *dens*)

¹¹⁷ *mentibitur* = *mentietur*

¹¹⁸ *Quid illuc quod dico?* „Mit is akartam mondani?”

¹¹⁹ *ehem!* „aha!”

- PY. Ecquid¹²⁰ meministi? AR. Memini: centum in Cilicia¹²¹
et quinquaginta, centum Scytholatronia¹²²,
triginta Sardos¹²³, sexaginta Macedones –
sunt homines quos tu – occidisti uno die.
- PY. Quanta istaec hominum summast¹²⁴? AR. Septem milia.
- PY. Tantum esse oportet: recte rationem tenes.
- AR. At nullos habeo scriptos; sic memini tamen.
- PY. Edepol memoria est optuma¹²⁵. AR. Offae monent.
(Plautus: Miles gloriosus I. 1., 25–38., 42–49.)

Színházi előadás (dombormű)

¹²⁰ *ecquid*: „talán, bizonyára”

¹²¹ *Cilicia* Kilikia, tartomány Kis-Ázsiában

¹²² *Scytholatronia* „a szkíta zsoldosok földje” (a valóságban nem létező helynév)

¹²³ *Sardus*, -i m „szárd”

¹²⁴ *summa est* (vö. *summa*)

¹²⁵ *optuma* = *optima*

Erzsébet rózsái

Árpád-házi Szent Erzsébet – II. Endre magyar király és Gertrúd leánya, valamint IV. Béla testvére. Rövid élete alatt a szegények, éhezők titkos segítője volt. Jótékonykodását számtalan legenda, történeti forrás őrizte meg számunkra. Liszt Ferenc kedvenc szobra, melyet mindenhová magával vitt, éppen az alábbi szövegben olvasható csoda Erzsébetjét ábrázolja. E történet ihlette *Liszt Ferencet Szent Erzsébet legendája* című zeneművének megírására.

Parvula Elisabetha reliquias¹²⁶ ciborum et fragmenta panum¹²⁷ pauperibus colligere et in sinu vestitus¹²⁸ e domo paterna, ut distribueret, deferre solebat.

Aliquando hieme forte patri, regi Andreae occurrit¹²⁹, qui mirans vidit filiam sine comite¹³⁰ ancilla ad portam currere. Rex interrogavit eam, quo properaret et quid portaret. Illa pertimescens iram patris dixit se rosas collectas portare. „Ostende mihi” – inquit rex – „rosas in sinu tuo, carissima mea filia!” Cum pater Elisabethae sinum vestitus aperuisset, ecce divino miraculo omnia illa munera¹³¹ in rosas pulcherrimas conversa sunt.

Tum pater admirans miraculum gratias egit Deo, qui ostendit munera Elisabethae sibi gratissima esse.

Julianus barát megtalálja a Volga menti magyarokat

Julianus barát Kr. u. 1235-ben indult el a Keleten visszamaradt magyarok keresésére. Útját IV. Béla király – Szent Erzsébet testvére – támogatta.

Fratres praedicatores¹³², cum in Magna Bulgaria relictos Hungarorum degere cognovissent, fratrem Julianum ad eos quaerendum miserunt. Est vero Magna Bulgaria regnum magnum et opulentas habens civitates, sed omnes sunt pagani.¹³³ In una eiusdem provinciae¹³⁴ civitate frater Julianus mulierem Hungaricam invenit, quae de terra, quam quaerebat, ad partes¹³⁵ illas tradita est viro.¹³⁶ Illa nuntiavit fratri ipsos Hungaros, quos quaereret, ad duas dietas¹³⁷ vivere. Julianus iuxta

¹²⁶ *reliquiae, -arum f* „maradék(a valaminek)”

¹²⁷ *panis, -is m* (nem i- tövű!)

¹²⁸ *sinus vestitus* „a ruha öble vagy összefogott ruha”

¹²⁹ *occurro* 3. (+ dat.) „összefutni, találkozni valakivel”

¹³⁰ *cōmes, -itis mf*

¹³¹ *munus, -eris n* „alamizsna, adomány, ajándék”

¹³² *fratres praedicatores* „domonkos rendi barátok”

¹³³ *paganus, -i m* „pogány”

¹³⁴ *provincia* „ország”

¹³⁵ *partes* „terület, vidék”

¹³⁶ *viro tradere* „férjhez adni”

¹³⁷ *diaeta* „napi járóföld”

flumen Ethyl¹³⁸ invenit eos, qui adventu ipsius non modicum¹³⁹ gavis¹⁴⁰ sunt¹⁴⁰ omnino habentes Hungaricum idioma.¹⁴¹ Pagani sunt, terras non colunt, carnes equinas edunt. Gens Tartarorum¹⁴² vicina est illis, quae gens de terra sua exire proposuit,¹⁴³ ut pugnarent cum omnibus, qui eis resistere voluerint. Julianus decrevit domum redire, ut de periculo Tartarorum certiores faceret¹⁴⁴ Hungaros.

¹³⁸ *Ethyl* „Volga”

¹³⁹ *modicum* = *modicē*

¹⁴⁰ *Id. gaudeo*

¹⁴¹ *idioma -atis n* „nyelv”

¹⁴² *Tartari* „tatárok”

¹⁴³ *propono* 3. „célul tűz ki, elhatároz”

¹⁴⁴ *certiorem facit aliquem* „értésít valakit”

Latin–magyar szótár

Az 1. ragozású igék *szabályos* harmadik és negyedik alakját nem tünteti fel a szótár.

A

ā, ab (+ *abl.*) -tól, -től, felől; által

abdō 3. -didī, -ditum eltesz, elrak, elrejt, eltítkol

abdūcō 3. -dūxī, -ductum elvezet, elvisz

abeo, abire, -iī, -itum elmegy

abigō 3. -ēgī, -actum elhajt, elűz

abstulit: auferō

absum, -esse, āfui távol van, hiányzik

absurdus 3 hamis (hangzású), helytelen

ac és, éspedig; mint

accersō v. arcessō 3. -ivī, -itum hív, szerez, kap, nyer

accipio 3. -cēpī, -ceptum el- v. befogad, kap; hall

accommodō 1. odailleszt, hozzáigazít, alkalmaz (amihez: *dat.*)

ācer, ācris, ācre éles, kemény, ádáz, vad

acerbus 3 keserű, keserves, savanyú; éretlen, korai

acervus, -ī m halom; tömeg

aciēs, -ēī f él, csatasor, hadirend, ütközet; szem

actiō, -nis f cselekvés, tárgyalás

actum, -ī n cselekvés, tett

ad (+ *acc.*) -hoz, -hez, -höz; -ra, -re; -nál, -nél; -ig, felé

addō 3. -didī, -ditum hozzáad, -sorol, rárak

addūcō 3. -dūxī, -ductum hozzá v. odavezet, eléje idéz

adeō annyira, még, sőt, olyan

adeō, adire, -iī, -itum hozzá- v. odamegy, felmegy; járul, folyamodik, vállal (+ *acc.*)

adfor v. affor 1. -fātus sum hozzá szól, megszólít

adhibeō 2. -uī, -itum odatart, -fordít, alkalmaz, bevon (+ *dat.*)

adhūc eddig, még

adigō 3. -ēgī, -actum odahajt, unszol, kényszerít, kötelez

adiūtrix (-īcis) kisegítő, segéd-

adlegō: allegō

adloquor v. alloquor 3. -locūtus sum megszólít, szól hozzá (+ *acc.*)

admirātiō, -nis f csodálat, csodálkozás

admīror 1. bámul, csodál(kozik)

admoneō 2. -uī, -itum figyelmeztet, int

admoveō 2. -mōvī, -mōtum odamozdít, előrevisz, indít

adsentior v. assentior 4. -sēnsus sum helyesel

adsentor v. assentor 1. -ātus sum hízeleg, udvarol

adspiciō v. aspiciō 3. -spēxī, -spectum megpillant, -lát, -néz, rátekint

adsum, -esse, -fuī itt v. ott van, jelen van

adulescēns, -entis m ifjú

advehō 3. -vēxī, -vectum odaszállít

adveniō 4. -vēnī, -ventum odajön, megérkezik

adventus, -ūs m megérkezés, jövetel

adversus 3 ellenkező, szemközti; ellenséges, kedvezőtlen

advolō 1. odarepül, odaugrat, ott terem

aequō 1. egyenlővé tesz, kiegyensúlyoz, el-lensúlyoz, viszonz

aequor, -is n síkság, tenger(szint)

aequoreus 3 tengeri

aequus 3 sík; egyforma

āēr, āēris m levegő, lég

aerumna, -ae f baj, nyomorúság, viszontagság

aes, aeris n érc(pénz), réz, bronz; érctábla, ércszobor

aes aliēnum, aeris aliēnī n adósság

aestimātiō, -nis f (vagyon) becslés, értékelés

aestimō 1. becsül, értékel (amire: *gen.*); vél, gondol

aestuōsus 3 forró; háborgó

aetās, -ātis f kor(szak)

aeternus 3 örök

aethēr, -ēris m levegő, lég(kör), ég

aevum, -ī n kor, időszak

afficiō 3. -fēcī, -fectum illet

affero, afferre, attuli, allatum elhoz

Āfrica, -ae f Afrika (északi része)

Āfricus 3 afrikai

agellus, -ī *m* szántóföldecske

ager, agri *m* (szántó)föld, mező

aggredior 3. -**gressus sum** megtámad, vállalkozik

agitō 1. űz, hajt, hajszol; foglalkozik, tárgyal

āgmen, -īnis *n* menet, csapat, raj

āgnus, -ī *m* bárány

agō 3. **ēgi, āctum** űz, hajt, tesz, cselekszik, csinál, él; tárgyal, foglalkozik (amivel: *acc.*)

agrārius 3 földművelő, földművelési

agrestis 2 mezei, földművelő

agricola, -ae *m* földműves

agricultūra, -ae *f* földművelés

ait (igent) mond, (így) szól

āla, -ae *f* szárny

albus 3 fehér

ālea, -ae *f* kocka

āles, -itis *mf* szárnyas, madár

Alexandrīnus 3 alexandriai

alibī másutt, máshol

aliēnus 3 idegen, más(é)

aliquandō egyszer, valamikor

aliquantus 3 valamennyi, valahány

aliquī, -qua(e), -quod valamely, valamiféle

aliquis, -quid valaki, valami; bárki, bármi

alius, -a, -ud más

allegō 3. -**lēgi, -lectum** hozzáválaszt, beválaszt

alō 3. **aluī, al(i)tum** táplál, nevel, gyarapít

Alpēs, -ium *f* Alpok

altāria, -ium *n* oltár

alter -era, -erum más(od)ik;

alter... alter... egyik... másik...

altus 3 magas, mély

alveus, -ī *m* vízmeder

amatōrius 3 szerelmes

ambigō 3. kétkedik, habozik

ambō, -ae, -o mindkettő, mindkét

ambulō 1. sétál

amīcītia, -ae *f* barátság

amicus 3 barátságos, jóindulatú, szíves

amicus, -ī *m* barát

āmīttō 3. -**mīsi, -misum** elküld, -bocsát, -veszít, -ejt

amnis, -is *m* folyó, folyam

amō 1. szeret, kedvel

amoenus 3 bájos, kellemes, kedves

amor, -ōris *m* szeretet, szerelem,

vágy(akozás)

amplus 3 tágas, széles, nagy; tekintélyes

an? vajon? (eldöntendő kérdésben)

ancilla, -ae *f* szolgáló

angustus 3 szoros, szorongató, szűk(ös)

anima, -ae *f* lélek, lelkiület, szellem

animal, -ālis *n* állat, élőlény

animus, -ī *m* lélek, lelkesedés, lelkierő, szenvedély, kedv; figyelem

annōna, -ae *f* (évi) gabonatermés, gabona-ár

annus, -ī *m* év(szak), esztendő

ānser, -eris *m* lúd, liba

ante (+ *acc.*) előtt; *adv.* elöl, azelőtt, előtte

anteā azelőtt, előbb

antīquus 3 régi, öreg, ókori, antik

Antōnius, -ī (*Mārcus*) *m* a II. triumvirátus tagja

anus, -ūs *f* anyó(ka)

aperiō 4. -**uī, -tum** ki- v. megnyit, felfed; kinyilvánít

Apollō, -īnis *m* isten, a művészetek pártfogója

appāreō 2. -**uī** megjelenik, feltűnik, mutatkozik

appellō 1. nevez, hív, szólít (aminek: *acc.*)

appetō 3. -**īvi, -itum** megkíván, rátör, utánakap, törekszik (amire: *acc.*)

appōnō 3. -**posuī, -positum** odatesz (+ *dat.*)

approbātīō, -nis *f* jóváhagyás, helyeslés

aptus 3 alkalmas (+ *dat.*)

apud (+ *acc.*) -nál; -nél; közelében

aqua, -ae *f* víz

āra, -ae *f* (áldozati) oltár

arānea, -ae *f* pók, pókháló

arātor, -ōris *m* szántóvető, földműves

arātrum, -ī *n* eke(vas)

arbitrium, -īi *n* ítélet, döntés, vélemény; hatalom

arbitror 1. -**ātus sum** vél, gondol

arbor, -is *f* fa

ārdeō 2. **arsī, ārsurus** ég, lángol, hevül

arduus 3 meredek, veszélyes, elérhetetlen; fontos

arēna, -ae *f* homok; homokos terület

argenteus 3 ezüst-

argentum, -ī *n* ezüst

āridus 3 száraz, kiaszott
Ariovistus, -ī m germán fejedelem
arma, -ōrum n fegyver(zet); szerszám; háború
armātus 3 felfegyverzett, fegyveres
armiger, -era, -erum fegyverhordozó
armō 1. felfegyverez, fegyverbe állít
arō 1. szánt
ars, artis f művészet, mesterség, módszer
arx, arcis f (felleg)vár
ās, āssis m as (a legkisebb értékű római rézpénz)
ascendō 3. -scendī, -scēsum felszáll, felmegy (ahová: *acc.*)
ascribō 3. -scripsi, -scriptum hozzáír, feljegyez; magára vesz
aspectus, -ūs m tekintet, kilátás; látvány
asper, -era, -erum érdes, rögzős, durva, zord, kemény
aspiciō 3. -spēxi, -spectum megtekint, szemügyre vesz
assequor 3. -secūtus sum elér
assiduus 3 állandó, szüntelen
astrum, -ī n csillag
at (ám)de, ellenben, pedig
atavus, -ī m ő(s)apa, előd
āter, ātra, ātrum fekete, sötét; gyászos, szomorú
Athēniēnsēs, -ium m athéniek
Atlantiadēs, -ae m Atlasz-sarj
atque és
atrōx (-ōcis) szörnyű, rettenetes, vad
attingō 3. -tigī, -tāctum megérint, hozzáv. elér
auctor, -ōris m szerző
auctoritās, -ātis f tekintély, befolyás
audācia, -ae f merészség, vakmerőség
audāx (-ācis) merész, vakmerő
audeō 2. ausus sum mer(és)zel
audiō 4. -ivī, -itum hall(gat)
auditor, -ōris m hallgató
auferō, -ferre, abstulī, ablātum elvisz, elvesz, elrabol (akitől: *abl.*)
augeō 2. auxī, auctum növel, gyarapít, fokoz
augurium, -iī n madárjóslat
aula, -ae f udvar(tartás), (királyi) palota, csarnok
aura, -ae f levegő, ég, szellő, fuvallat
aureus 3 arany(os)

auris, -is f fül
Aurōra, -ae f a hajnal (istennője)
aurum, -ī n arany
auspicātus 3 jó előjelekkel kezdett
aut vagy, akár
autem pedig
auxilium, -iī n segítség; *plur.* segédcsapatok
avē légy üdvözölve
Aventīnus 3 aventinusi
aviditās, -ātis f mohóság, kapzsiság
avis, -is f madár

B

baculum, -ī n bot, pálca
bāsiātiō, -nis f csók(adás)
bāsiō 1. csókol
bāsium, -iī n csók
Baucis, -idis f Baukisz (Philémón felesége)
beātus 3 boldog
Belgae, -ārum m belgák
bellum, -ī n háború, harc
bellus 3 szép
bene jól, kedvezően; **bene faciō: benefaciō**
benefaciō 3. -fēcī, -factum jót tesz, javára cselekszik (+*dat.*)
benīgnus 3 jóságos, jószívű, jótékony
bibō 3. bibī iszik
biceps (-ipitis) kétfejű
biformis 2 kétalakú
bīnī, -ae, -a két-két
bis kétszer
blandior 4. -itus sum hízeleg, kedvében jár
bonus 3 jó, derék, kedvező;
bona, -ōrum n javak, vagyon
bōs, bōvis mf ökör, tehén
bracchium, -iī n (alsó)kar; lábszár
brevis 2 rövid
Britannia, -ae f Britannia
Brūtus, -ī m 1. *Lūcius Iūnius B.*, a köztársaság első consula 2. *Mārcus Iūnius B.*
 Caesar köztársaságpárti kortársa
Bulgaria, -ae f Bulgária
būstum, -ī n sír(domb)

C

cachinnus, -ī m hangos nevetés, hahota, jókedv
cacūmen, -inis n csúcs, orom
C.: Cāius (praenomen)

cadō 3. cecidī, cāsūrus (el)esik, lehull,
 lenyugszik
cādūceus, -ī m követi pálca
cādūcifer 3 pálcavivő
caedēs, -is f vagdalkozás, öldöklés, gyilkos-
 ság
caedō 3. cecidī, caesum le- v. kivág, leöl, üt,
 ver, vés
caelum, -ī n ég(boltozat), menny
caerul(e)us 3 tengerkék, (lilás) kék
Caesar, -is (Cāius Iūlius) m római államfér-
 fi, hadvezér, történetíró
caesius 3 szürkéskék; macskaszemű
calor, -ōris m hőség, forróság, meleg
Calymnē, -ēs f Kalümné (sziget)
campus, -ī m mező, rét, síkság
candidus 3 fehér, ragyogó, derűs, vidám
canis, -is mf kutya, kopó
canna, -ae f nád, sás
canō 3. cecini, cant(āt)um énekel, elmond
cantō 1. énekel(get), dalol, zeng
capella, -ae f kecske, kecskegida
capessō 3. -ivī, -itum megragad, megfog,
 vállal
capillātus 3 hajas, nagy hajú
capillus, -ī m haj, szakáll, szőr
capiō 3. cēpi, captum fog, kap, elfoglal,
 befogad
captiva, -ae f fogoly (nő)
captō 1. fog, kapkod, kifogni igyekszik
caput, -itis n fej, vezető; fejezet
careō 2. -uī, -itūrus nélkülöz, híján van,
 mentes vmitől (*abl.*)
carmen, -inis n dal, ének, költemény
carō, carnis f hús
carpō 3. carpsī, carptum letép, szel; meg-
 ragad
Carthāginiēnsis 2 karthágói
Carthāgō -inis f Karthágó
cārus 3 drága, kedves, szeretett
casa, -ae f kunyhó, házikó
castra, -ōrum n tábor
castus 3 tiszta, erényes
cāsus, -ūs m (bal)eset, esés, esemény
catēna, -ae f lánc, bilincs
causa, -ae f ok, ügy; ürügy, vád
causā (előtte *gen.*) okából, miatt, érdeké-
 ben, kedvéért, végett
cavea, -ae f kalitka

caveō 2. cāvī, cautum óv(akodik) (amitől:
acc.), vigyáz, gondoskodik (akiról: *dat.*)
cēdō 3. cessī, cessum elmegy, lép, távozik,
 enged
celebrō 1. ünnepel, ünnepet ül
celer, -is, -e gyors, fürge, sebes
cella, -ae f fülke, kamra
celsus 3 magas, kiemelkedő
cēna, -ae f ebéd, étkezés, lakoma
cēnō 1. (est)ebédel, lakomázik
cēnsēō 2. -uī, -um vél, gondol, számba vesz,
 javasol
cēnsor, -ōris m censor, (erkölcs)bíró, bírál-
 ó
centum száz
cēra, -ae f viasz
cernō 3. crēvī, crētum elválaszt, megkülön-
 böztet, lát
certāmen, -inis n küzdelem, harc, viadal,
 versengés, vita
certus 3 biztos, bizonyos, határozott
cervīx, -icis f nyakszirt
cēterum egyébként, különben
cēterus 3 többi, egyéb
Chaos -ī n alvilági tér; rendezetlen tömeg
chorda, -ae f húr
Christiānus 3 keresztény
cibus, -ī m étel, élelem, táplálék
cicātrix, -icis f sebhely, var
Cicerō, -nis (Mārcus Tullius) m római szó-
 nok, író, államférfi
Cilicia, -ae f Kilikia (tartomány Kis-Ázsiá-
 ban)
circā v. **circum** (+ *acc.*) körül, *adv.* körös-
 körül
circumsiliō 4. körülugrál, ide-oda ugrál
circumspiciō 3. -spēxī, -spectum körülte-
 kint, körös-körül szemügyre vesz
cithara, -ae f (négyhúrú) lant
citō 1. (meg)idéz
citō gyorsan
citus 3 gyors, korai, rövid
civilis 2 polgári
civis, -is mf polgár
civitās, -ātis f polgárság, polgárjog; [vá-
 ros(állam)]
clāmō 1. kiált, kiabál
clāmor, -ōris m kiált(ozás), lárma
clārus 3 ragyogó, világos, tiszta; híres, kiváló

classis, -is *f* osztály, csapat; hajóhad
claudō 3. clausī, clausum elzár, elrejt
Cn.: *Cnaeus* (praenomen)
coepī, -isse, -tum kezd, indul
cōgitō 1. gondolkodik, elmélkedik, meg-
gondol, szándékozik, törekszik
cōgnōscō 3. -gnōvī, -gnitum ráismer, megtud
cōgō 3. coēgī, coactum összetétel; kénysze-
rít
collēga, -ae *m* kartárs, társ
colligō 3. -lēgī, -lectum összeszed, -gyűjt
collis, -is *m* halom, domb
colloquium, -ii *n* beszélgetés, megbeszélés
collum, -ī *n* nyak (elülső része)
colō 3. coluī, cultum művel, tisztel, ápol
colōnia, -ae *f* telep(ülés), gyarmat
color, -ōris *m* szín, arcszín
comes, -itis *mf* kísérő, (úti)társ
commemorō 1. megemlíti
commentārium, -ī *n* commentārius, -ī *m*
emlékirat
commūnicō 1. egyesít
commūnis 2 közös, általános, közönséges
compellō 3. -pulī, -pulsum űz, hajt, kerget
comperiō 4. -perī, -pertum megtud, értesül
complector v. conplector 3. -plexus sum
körülfig, átölel
complexus v. conplexus, -ūs *m* ölelés
complōrātiō v. conplōrātiō, -nis *f* siratás,
siránkozás
concedō 3. -cessī, -cessum távozik, (meg)
enged
concipiō 3. -cēpī, -ceptum összefog, elfog;
fogalmaz, szerez
concitō 1. mozgásba hoz, megindít, okoz
concordia, -ae *f* egyetértés, összhang
concors (-cordis) egyetértő
concurrō 3. -currī, -cursum összecsap
condō 3. -didī, -ditum alapít, épít; elrejt,
gyűjt
conferō, -ferre, -tulī, collātum összehord;
egybevet
conficio 3. -fēcī, -fectum előidéz, elkészít
confidentia, -ae *f* önbizalom, merészség
confugio 3. -fūgī fut, menekül, folyamodik
vkihez
cōnītor 3. -nīsus sum erőlködik
coniunctim közösen, együtt
coniunx, -iugis *mf* házastárs; hitves, feleség

cōnscendō 3. -scendī, -scēnsum felszáll,
-megy
cōnscius 3 tudó, beavatott, bizalmas
cōnsenēscō 3. -senūī együtt öregszik meg
cōnsilium, -ii *n* tanács(kozás), terv,
megfontolás, határozat
consilium conferre tanácskozást tartani
consistō 3. -stītī megáll
conspēctus, -ūs *m* tekintet, látvány, látó-
kör; megpillantás
cōnspiciō 3. -spēxī, -spectum megpillant,
meglát, észrevesz
constantia, -ae *f* állhatatosság
constat tény (+ *acc. c. inf.*)
cōnstō 1. -stītī, -stātūrus áll vmiből
consuēscō 3. -suēvī, -suētum hozzászokik
cōnsul, -is *m* consul
consulātus, -ūs *m* consulság, consuli hiva-
tal
cōnsulō 3. -uī, -tum megkérdez, tanácsot kér
(+ *acc.*); gondoskodik, törődik (+ *dat.*)
cōnsurgō 3. -surrēxī, -surrēctum felkel
contendō 3. -tendī, -tentum törekszik, ve-
télkedik, megmérkőzik
contingō 3. -tigī, -tactum megérint, eljut
contrā (+ *acc.*) ellen, szemben; *adv.* szem-
közt, ellenben, viszont
contrahō 3. -trāxī, -tractum összevon,
-gyűjt, -szed
conturbō 1. összezavar
cōnūbium, -ii *n* házasság
conveniō 4. -vēnī, -ventum összejön, talál-
kozik; megegyezik; megfelel, illik
convertō 3. -vertī, -versum (meg)fordít,
irányít
convīcium, -ii *n* láрма, zenebona
convictus, -ūs *m* együttlét, vendégség
convincō 3. -vīcī, -victum meggyőz, rábizo-
nyít (akire: *acc.*)
convivium, -ii *n* lakoma, mulatság
coior 4. -ortus sum keletkezik
cōpia, -ae *f* bőség, készlet, alkalom; csapat
cor, cordis *n* szív
cōram (+ *abl.*) szeme láttára, jelenlétében
corda : chorda
Coriolānus, -ī (*Cnaeus Mārcius*) *m* római
patrícius
corium, -ii *n* (állat)bőr
corōna, -ae *f* (győzelmi) koszorú

corōnō 1. megkoszorúz
corpus, -oris *n* test, holttest, tetem; szerv, testület
corripio 3. -ripui, -reptum megragad, összeszed, elfog
corrumpō 3. -rūpī, -ruptum megront
crās holnap
crēdō 3. -didī, -ditum hisz, vél, gondol; rábíz (+ *dat.*)
creō 1. létrehoz, választ
crēscō 3. crēvī, crētum nő, növekedik, gyarapszik
crīnis, -is *m* haj(fürt)
crūdēlis 2 kegyetlen
crūdēlītās, -ātis *f* kegyetlenség
crūs, crūris *n* láb(szár)
cultor, -ōris *m* (föld)művelő; tisztelő
cultus, -ūs *m* művelés, életmód, szokás; öltözet, viselet
cum amikor; miután, minthogy; bár
cum primum mihelyt
cum (+ *abl.*) -val, -vel, -stul, stül
cupīdō, -inis *mf* vágy, kívánság
cupīdus 3 vágyódó (amire: *gen.*)
cūr miért?
cūra, -ae *f* gond(oskodás), aggodalom, felelősség
curiōsus 3 kíváncsi, érdeklődő
cūrō 1. gondoz, ápol; megtesz
currō 3. cucurri, cursum fut, szalad, rohan, siet; folyik
custōdia, -ae *f* őrködés, őrzés, őr(szem), őrség
cutis, -is *f* bőr
Cybelē, -ēs vagy *-ae* *f* Kübelé (fríg istennő)
Cyrēnae, -ārum *f* Küréné (város Líbiában)

D

Daedalus, -ī *m* Daidalosz, a krétai labirintus építője
damnō 1. elítél (amire: *gen.*)
damnōsus 3 ártalmas, kártékony
daps, dapis *f* (áldozati) lakoma; étel
dē (+ *abl.*) -ról, -ről; -ból, -ből; miatt, érdekében
dēbeō 2. -uī, -itum tartozik, kénytelen; kell
dēcēdō 3. -cessī, -cessum eltávozik, megszűnik
decem tíz

deceō 2. -uī illik (amihez: *acc.*)
dēcernō 3. -crēvī, -crētum elhatároz, eldönt
decimus 3 tizedik
dēcipiō 3. -cēpī, -ceptum rászed, becsap
decōrus 3 díszes, ékes; dicső
dēcrēscō 3. -crēvī kisebbedik, fogy, apad
dēcrētum, -ī *n* rendelet
dēcurrō 3. -curri, -cursum lefut, lefolyik
dēdūcō 3. -dūxī, -ductum le- v. elvezet, elvon, átültet; alkalmaz
dēfendō 3. -fendī, -fēsum megvéd, védelem
dēferō, -ferre, -tuli, -lātum kivisz
dēfodiō 3. -fōdī, -fossum le- v. elás
dēgō 3. él, átél
dein(de) azután, ezután
dēlibō 1. elvesz; ízlel
dēliciae, -ārum *f* gyönyör(őség)
dēligō 3. -lēgī, -lēctum kiválaszt
dēlinquō 3. -liquī, -lictum hibát követ el
dēlirō 1. megháborodik
Dēlos, -ī *f* Délosz (sziget)
delphīn, -is v. **delphinus, -ī** *m* delfin
dēlūbrum, -ī *n* szentély, templomfülke
dēnī, -ae -a tízes egység
dēnique végre, végül is
dēns, dēntis *m* fog, agyar
dentiō 4. (foga) nagyra nő
dēnuō újra
dēpopulor 1. elpusztít, feldúl
dēprecor 1. -ātus sum lekönyörög, elhárítását kéri vminek
dērīdeō 2. -rīsī, -rīsum kinevet
dēscribō 3. -scripsī, -scriptum leír
dēscriptiō, -nis *f* leírás
dēserō 3. -uī, -tum elhagy, elhanyagol
dēsīderium, -īī *n* vágy, kívánság
dēsiliō 4. -uī leugrik
dēsipiō 3. -sipui esztelenkedik; megbolondul
dēsistō 3, -stīti eláll vmitől, abbahagy
dēsölātus 3 elhagyatott, lakatlan
dēsölō 1. magára hagy, elhagy
dēstringō 3. -strīnxī, -strictum leránt, kivon
dēstruō 3. -strūxī, -strūctum leront, tönkretesz, elpusztít
dēsum, -esse, -fui hiányzik, nincsen (jelen)
Deucaliōn, -is *m* Deukalión, Prométheusz fia
dēūrō 3. -ussi, -ustum eléget

deus, -ī m isten
dēvincō 3. -vīcī, -victum legyőz
dēvorō 1. elnyel, felfal
dēvoveō 2. -vōvī, -vōtum felajánl, felszentel; megátkoz
dexter, dextra, dextrum jobb (oldali)
diaeta, -ae f napi járőföld; elrendelt életmód
dicō 1. felajánl, szentel, odaad
dicō 3. dixī, dictum mond, szól, nevez
dictātor, -ōris m dictator (rang)
dictum, -ī n mondás, szó
diēs, -ēī fm nap(pal)
difficilis 2 nehéz, súlyos, nem könnyű
digitus, -ī m ujj
dignitās, -ātis f méltóság, tekintély, rang
dignus 3 méltó (amire: *abl.*)
diligēns (-ēntis) szorgalmas
diligentia, -ae f figyelmesség, körültekintés
diligō 3. -lēxī, -lēctum szeret, becsül
dimittō 3. -misī, -misum szétküld, -osztat, elbocsát, -enged
dirigō 3. -rēxī, -rēctum irányít, kormányoz
diripiō 3. -ripiuī, -reptum kifoszt, elrabol
discēdō 3. -cessī, -cessum eltávozik, eltér
disciplina, -ae f tanítás; rend; ismeret
discipulus, -ī m tanuló, tanítvány
discō 3. didici tanul, megtud
discriminō 1. elválaszt, megkülönböztet
discumbō 3. -cubui, -cubitum lefekszik, letelepszik, asztalhoz heveredik
disiciō 3. -iēcī, -iectum szétszór, -kerget
dispereō 4. -iī tönkremegy, elpusztul, elvész
disputō 1. megvitát, vitázik
dissimilis 2 eltérő, különböző, nem hasonló
distribuō 3. -tribui, -tributum szétoszt
diū soká(ig), régóta
diūturnus 3 hosszan tartó, hosszú életű, tartós, maradandó
diversus 3 különböző, ellentétes
dīves (-itis) gazdag
dīvinus 3 isteni
divitiae, -arum f gazdagság
divus 3 isteni
dō, dāre, dedi, datum ad, nyújt, oszt; okoz
doceō 2. -ui, -tum tanít, oktat; kifejti, előad
doleō 2. -ui, -itūrus fájlal, gyászol, szenved; neheztel
dolor, -ōris m fájdalom

domī otthon, a házban
domina, -ae f úrnő, (házi)asszony
dominus, -ī m úr, gazda
domum haza(felé)
domus, -ūs f ház, lakóhely, otthon, család
dōnec míg(nem)
dōnō 1. adományoz, megajándékoz
dōnum, -ī n ajándék, adomány
dormiō 4. -ivi (-iī), -itum alszik, átalszik vmit
dōs, dōtis f hozomány, nászajándék
Druidēs, -um m druidák (kelta papok)
dubius 3 két(ség)es, habozó, ingatag
dūcō 3. dūxī, ductum vezet, (végig)visz
dulcis 2 édes, kellemes, gyönyörködtető
dum míg, miközben, mialatt; csakhogy
duo, duae, duo kettő, két
duodecimus 3 tizenkettedik
dūrus 3 kemény, kegyetlen, nehéz; kitartó
dux, ducis m vezér, vezető

E

ē; ex (+ abl.) -ból, -ből; közül
ēbrius 3 részeg, mámoros
ecce íme, lám; **eccum** ím, itt
ecquis? ecquid? vajon ki? vajon mi?
ecquid talán, bizonyára
edepol Polluxra! istenemre!
ēdiscō 3. ēdidici könyv nélkül megtanul
edō 3. ēdī, ēsum eszik
ēdō 3. -didī, -ditum kiad, kimond, szül
ēdoctus 3 tanult, jártas
efferō, -ferre, extulī, ēlātum kihoz, -visz, -emel; felemel
efficiō 3. -fēcī, -fectum kivitelez, létrehoz, eredményez, véghez visz, teljesít, elér; tesz vmivé (*acc.*)
ego én
ehem aha!
ēlegāns, (-antis) választékos, finom
elephantus, -ī m elefánt
ēlevō 1. felemel, könnyít, kisebbít
ēligō 3. -lēgī, -lectum kiválaszt
ēlūdō 3. -lūsī, -lūsum megrtréfál, csúfot úz
ēmineō 2. -ui kitűnik
ēmittō 3. -misī, -misum kiküld, kibocsát
emō 3. ēmī, emptum (meg)vesz, vásárol
ēmiorior 3. -mortuus sum kihal, meghal
enim ugyanis, mert, mindenesetre

ēnsis, -is *m* kard
eō oda
eō ire, īvī (iī), itum megy, halad, távozik;
 múlik
epilogus, -ī *m* végző, befejezés, tanulság
epistola v. **epistula, -ae** *f* (költői) levél
epitaphium, -iī *n* sírfelirat
eques, -itis *m* lovas (katona), lovag
equidem bizony, hiszen
equinus **3** ló-
ergō tehát
ēripiō 3. -ripiū, -reptum ki- v. elragad
errō 1. téved, tévelyeg, bolyong, kóborol;
 kanyarog
ērudiō 4. -īvī(-iī), -itum oktat, tanít (amire:
acc.)
ērumpō 3. -rūpī, -ruptum kitör, kirohan
et és, is; éspedig, **et...** **et...** mind... mind...,
 ...is ...is
etiam is, még... is
Eurydicē, -ēs *f* Eurüdiké, Orpheusz felesége
ex lásd: ē
exanimis 2 (halálra) rémült; élettelen
excēdō 3. -cessī, -cessum kimegy, eltávozik;
 meghal
excellō 3. kiemelkedik, -tűnik
excipiō 3. -cēpī, -ceptum kivesz, befogad
excitō 1. felébreszt, -kelt, -riaszt; indít, fo-
 koz
excruciō 1. kínoz, gyötör
exemplum, -ī *n* példa(kép)
exeō, exire, -iī, -itum kimegy, eltávozik;
 kiemelkedik
exercitātiō, -nis *f* gyakorlat, gyakorlás
exercitus, -ūs *m* hadsereg
existimō 1. tart vminek (*acc.*), vél, gondol
ex(s)pectō 1. ki- v. bevár, elvár
expellō 3. -pulī, -pulsum ki- v. elűz, elker-
 get
exerior 4. -pertus sum kipróbál, megkísé-
 rel, tapasztal
expōnō 3. -posuī, -positum kitesz, -helyez,
 -fejt; előad
exsiliō 4. -ui kiugrik, felugrik
ex(s)ilium, -iī *n* száműzetés, -kivetés
exsistō 3. -stītī ki- v. előlép, megjelenik; lé-
 tezik, van
expirō 1. (lelkét) kilehel(i), meghal
ex(s)ulō 1. számkivetésben él

exsuscitō 1. felkelt, éleszt, szít
exta, -ōrum *n* áldozati állat (nemesebb)
 belső részei
extollō 3. ki- v. felemel, magasztal
extrā (+ *acc.*) vmin kívül; *adv.* kinn, kívül
extrēmus 3 legvégső, -szélső, -utolsó,
 -távolabbi; halotti
exūrō 3. -üssī, -ūstum kiszárít; eléget
F
fābella, -ae *f* mese
fābula, -ae *f* mese, monda
facilis 2 könnyű
faciō 3. fēcī, factum csinál, tesz (amilyen né:
acc.), alkot; összeszámol
factum, -ī *n* tett, cselekedet
fāma, -ae *f* hír(név), szóbeszéd, mende-
 monda
famēs, -is *f* éh(in)ség
famīlia, -ae *f* család, háznép
famulus, -ī *m* szolga, segéd
fās *n* törvény, szokásjog; illő, szabad
fascinō 1. megigéz, megbabonáz
fāstī, -ōrum *m* ünnepnapok; naptár
fātālis 2 végzetes
fateor 2. fassus sum bevall, elismer
fatigō 1. elfáraszt, elcsigáz
fātum, -ī *n* végzet, balsors
faux, faucis *f* torok; torkolat, szoros
faveō 2. fāvī, fautum kedvel, támogat
favor, -ōris *m* jóindulat, kedvezés; kegy;
 népszerűség
fēcundus 3 termékeny; gazdag (amiben: *abl.*)
fēlix (-īcis) szerencsés, boldog; kedvező
fēmina, -ae *f* nő, asszony
femur, -oris *n* comb
ferē majdnem, csaknem, többnyire
fermē majdnem, csaknem, körülbelül
ferō, ferre, tulī, lātum hoz, visz; elvisel, el-
 tűr, *pass.* rohan, siet
ferōx (-ōcis) vad, vakmerő
ferrum, -ī *n* vas; fegyver
fēstum, -ī *n* ünnep
fictus 3 költött, koholt
fidēlis 2 hű(séges), megbízható; biztos
fidēs, -eī *f* hűség, hit(el), hitelesség, meg-
 bízhatóság, becsület(esség), adott szó;
 teljesedés
figūra, -ae *f* alak(zat), képzés

filia, -ae *f* leánya vkinek
filius, -iī *m* fia vkinek
finġo 3 **finxī**, **fictum** alkot, készít, kitalál, költ
finiō 4. -iī, -itum befejez, -végez, határol
finis, -is *m* vég, cél, határ; terület, ország
fīō, **fieri**, **factus sum** lesz, válik (amivé:
nom.); történik
fīrmō 1. megerősít, biztosít
fiscus, -ī *m* kósár (pénz szállítására hasz-
nálták), kincstár
flamma, -ae *f* láng, tűz(csóva), fénysugár
flēbilis 2 siralmas, panaszos
fleō 2. **flēvī**, **flētum** sír, (meg)sirat
flētus, -ūs *m* sírás
flōreō 2. -uī virágzik
flūmen, -inis *n* folyó, folyam
fluvius, -iī *m* folyó
flūxus 3 folyékony; mulékony, ingatag
foculus, -ī *m* (kis) tűzhely
foedus 3 rút, csúf, gyalázatos, becstelen
foedus, -eris *n* szerződés, szövetség
fōrma, -ae *f* alak, szépség
formīca, -ae *f* hangya
fōrmō 1. alakít, formál
fors(it)an talán
forte éppen, véletlenül
fortis 2 bátor, vitéz
fortūna, -ae *f* szerencse, sors, véletlen, vég-
zet; *plur.* vagyon
fōrum, -ī *n* (piac)tér
fragilis 2 törékeny
fragmentum, -ī *n* töredék, darab
frangō 3. **frēgī**, **frāctum** (meg)tör, megszeg;
legyőz
frāter, -tris *m* fivér
frequentō 1. benépesít; újra felkeres
frīgus, -oris *n* hideg(ség), fagy
frondeō 2. lombosodik, fává válik
frōns, **frōndis** *f* lomb(ozat)
frūctus, -ūs *m* gyümölcs, termés; haszon
frūmentārius 3 ételmezési
frūmentum, -ī *n* gabona
fruor 3. **frūctus sum** élvez (amit: *abl.*)
frutex, -icis *m* bokor, cserje; lomb
fugiō 3. **fūgī**, **fugitūrus** fut, menekül, kike-
rül, kitér (aki elől: *acc.*)
fulmen, -inis *n* villám(csapás)
fūnus, -eris *n* gyász, temetés
furtivus 3 lopott, titkos

G

Gallī, -ōrum *m* gallok
Gall(ic)us 3 gall
gaudeō 2. **gāvisus sum** örül (ami miatt:
abl.)
gaudium, -iī *n* öröm
geminī, -ōrum *m* ikrek
geminus 3 iker-, kettős, mindkét
gena, -ae *f* orca, *plur.* arc
gēns, **gēntis** *f* nemzetség, nép
genus, -eris *n* nem, faj, alkat
gerō 3. **gessi**, **gestum** visel, hord; véghez-
visz, tanúsít
Germānus 3 germán
gignō 3. **genuī**, **genitum** szül, nemz, létre-
hoz
gladiātor, -ōris *m* gladiátor, bajvívó
gladius, -iī *m* kard (rövid, kétélű)
glōria, -ae *f* dicsőség
glōriōsus 3 dicsőséges, dicsekvő, hetven-
kedő
gnārus 3 hozzáértő, tudó; ismerős, isme-
retes
gradus, -ūs *m* lépés, fok, menet; lépcső
Graecia, -ae *f* Görögország
Graecus 3 görög
grammatica, -ae *f* nyelvtan
grātia, -ae *f* köszönet, hála, kegyelem, sze-
retet
grātiā (előtte *gen.*) (kedvé)ért, miatt, vé-
gett
grātiās agere hálát adni, megköszönni
grātus 3 kedves, szeretetre méltó, drága,
hálás
gravātus 3 megterhelt, megrakott
gravis 2 nehéz, súlyos, beteg; tekintélyes
gravor 1. vonakodik
gremium, -ī *n* öl(e vkinek)
gubernātor, -ōris *m* kormányos, kormányzó
gūstus, -ūs *m* íz(le)lés
gutta, -ae *f* csepp

H

habeō 2. -uī, -itum bir(tokol), van neki; tart
(amit aminek: két *acc.*); *pass.* számít
(aminek: *nom.*)
habilis 2 alkalmas, rátermett
Hamilcar, -is *m* H. Barkasz (Hannibál
apja)

Hannibal, -is *m* Hannibál, karthágói hadvezér
Hannō, -nis *m* H., karthágói vezér
harundō, -inis *f* nádszál; horgászbót
haud nem
hauriō 4. *hausī*, *haustum* mer(ít), kiürít; felszív
haustus, -ūs *m* merítés, ivás, korty; ivóhely
hercle! Herkulesre!
Herculēs, -is *m* Héraklész (görög mondai hős)
hērōis, -idis *f* hősnő
heu ó! jaj!
hic, *haec*, *hoc* ez
hic itt
hic(c)e, *haec(c)e*, *hoc(c)e* ez itt
hiems, *hiemis* *f* tél(i) hideg)
Hispānia, -ae *f* Hispánia (provincia)
histōria, -ae *f* történet, történelem
hodiē ma
homō, -inis *m* ember
honestus 3 tisztelt, becsült, becsületes
honor v. *honōs*, -ōris *m* tisztelet, tisztség, megtiszteltetés, kitüntetés
hōra, -ae *f* óra
Horātius, -iī (*Quīntus Flaccus*) *m* római költő
hordeum, -i *n* árpa
horribilis 2 rettenetes, borzasztó
hortor 1. -ātus *sum* buzdít
hospēs, -itis *mf* vendég, vendégbarát
hospita, -ae *f* idegen (nő), vendég (nő)
hostilis 2 ellenséges
hostis, -is *mf* ellenség
hūc ide
hūmānus 3 emberi(es)
humus, -i *f* (termő)talaj, (anya)föld
Hungarī, -ōrum *m* magyarok
Hungar(ic)us 3 magyar
hydraulārius, -iī *m* orgonista
hydraulum, -i *n* orgona
hymēnaeus, -i *m* nász dal (és annak istene)
Hymēn, -ēnis *m* a nász istene

I

iaceō 2. -uī fekszik, hever
iaciō 3. *iēcī*, *iactum* dob, vet
iactō 1. dobál, hány-vet, ráz
iam már

Iānus, -i *m* isten (a kapuk istene)
ibī ott, akkor
ibīdem ugyanott
Icarus, -i *m* Ikarosz, Daidalosz fia
icō 3. *icī*, *ictum* (meg)üt, vág; köt, megpendít
idem, *eadem*, *idem* ugyanaz, ugyanő
ideō ezért
idiōma, -tis *n* nyelv(i) sajátosság)
īdūs, -uum *f* a hónap 15. v. 13. napja
igitur tehát
īgnis, -is *m* tűz(csóva); csillagfény, villám
ignōtus 3 ismeretlen
ille, *illa*, *illud* ő, az
illic ott, amott, odaát
illūc oda
illūstris 2 fényes, ragyogó, világos; híres, előkelő
Illyricum, -i *n* Illíria (a mai Dalmácia és Albánia)
imāgō, -inis *f* kép, hasonmás; visszhang
imitor 1. -ātus *sum* utánoz
immēnsus 3 mérhetetlen, roppant, határtalan
immolō 1. feláldoz, áldozatot mutat be
immortālis 2 halhatatlan
immortālītās, -ātis *f* halhatatlanság
immōtus 3 mozdulatlan; mozdíthatatlan
immūnitās, -ātis *f* mentesség, felmentés
impār (-pāris) nem egyenlő, egyenlőtlen
impediō 4. -ivī, -itum belebonyolít, befon, akadályoz
impellō 3. -pulī, -pulsum megüt, hozzácsap; felkorbácsol
impēnsa, -ae *f* költség, ráfordítás, kiadás
imperātor, -ōris *m* fővezér; császár
imperium, -iī *n* (fő)hatalom, birodalom
imperō 1. parancsol, elrendel
impiger, -gra, -grum fáradhatatlan, serény
imprimis elsősorban, mindenekelőtt
improbis 3 gonosz, elvetemült
improbitās, -ātis *f* gonoszság
in (+ *acc.*) -ba, -be; -ra, -re; -ig, felé, ellen, szemben
in (+ *abl.*) -ban, -ben; -on, -en, -ön; között
inānis 2 üres, puszta, könnyű
incendium, -iī *n* gyújtogatás, tűzvész
incertus 3 bizonytalan
incitō 1. ingerel, izgat, ösztönöz

inclitus 3 v. inclytus 3 híres, nevezetes
incognitus 3 ismeretlen
incola, -ae *mf* lakos
inde innen, ettől, ezután, ennél fogva
India, -ae *f* India
indignor 1. -ātus sum méltatlankodik
indiligenter hanyagul
indumentum, -ī *n* öltöny, ruha
induō 3. -uī, -ūtum felölt, -vesz, beleöltözik
ineō, inire, -iī, -itum be- v. rá- v. felmegy
 (ahová: *acc.*); kezdődik
infelix (-icis) szerencsétlen
inferior, -ius (-iōris) lejjebb eső, alsóbb-
 rendű
inferō, -ferre, -tulī, illātum bevisz, behoz,
 rávet, rádob; keres
inferus 3 alsó
infestus 3 nyugtalan; ellenséges
infinitus 3 határtalan, végtelen, korlátlan
inflō 1. felfúj
infundō 3. -fūdī, -fūsum bele- v. ráönt,
 odaönt, beletölt
ingenium, -iī *n* tehetség, képesség, jellem,
 hajlam
ingēns (-ēntis) hatalmas, igen nagy, óriási
ingruō 3. -uī rátör, közbejön
inhūmānus 3 embertelen
iniquus 3 egyenlőtlen, méltánytalan, igaz-
 ságtalan, jogtalan, nyugtalan
iniūria, -ae *f* jogtalanság, jogsértés
iniustus 3 jogtalan, igazságtalan
inmensus : immēsus
innātus 3 veleszületett
innitor 3. -nīxus v. -nīsus sum (rá)támasz-
 kodik, nyugszik (amin: *abl.*)
innocēns (-ēntis) ártatlan
innocuus 3 ártatlan
innūpta, -ae *f* hajadon
inopia, -ae *f* hiány, nélkülözés, szükség
inops (-opis) erőtlen, gyenge, tehetetlen
inquam, inquit mondom, mondja
īnscius 3 nem tudó, mit sem sejtő
īnsequor 3. -secūtus sum (nyomon) követ,
 kísér
īnsidiae, -ārum *f* les(hely), csel(vetés)
īnsignis 2 jeles, feltűnő
īnsimulō 1. tulajdonít vminek, gyanúsít,
 vádol (amivel: *gen.*)
īnstrūmentum, -ī *n* eszköz

Insuber, -bris, -bre insuber (gall néptörzs)
intellego 3. -lēxī, -lēctum észrevesz; megért
intendō 3. -tendī, -tentum megfeszít, oda-
 fordít, irányít
inter (+ acc.) között, közé
interficiō 3. -fēcī, -fectum megöl; kivégez
interitus, -ūs *m* elpusztítás, pusztulás, rom-
 lás
interpretor 1. magyaráz, értelmez
interrogō 1. megkérdez
intersum, -esse, -fuī közte van, részt vesz;
 különbség van
intrā (+ acc.) vmin belül, közé
intro 1. belép, -hatol (*acc.*); megy vhová
intrōductiō, -nis *f* bevezetés
inveniō 4. -vēnī, -ventum rájön, megtalál;
 felfedez; találkozik
invideō 2. -vidī, -vīsum irigyel, gyűlöl (akit:
dat.)
invidia, -ae *f* irigység, gyűlölet
invīsus 3 gyűlöl
invītō 1. meghív, megvendégel
involvō 3. -volvī, -volūtum begöngyölít,
 -burkol
ipse, ipsa, ipsum (ő) maga; az úr, az úrnő
īra, -ae *f* harag
is, ea, id ő, az
iste, ista, istud az (ott)
istic, istae, istoc ez ott
ita úgy, így
Italia, -ae *f* Itália
itaque így hát, tehát, ezért
item éppen így, hasonlóképp
iter, itineris *n* út
iterum ismét, újra; viszont
iubeō 2. iussī, iussum parancsol, elrendel,
 kíván; -tat, -tet
iūcundus 3 kellemes, kedves
iūdicium, -iī *n* ítélet, ítélőképesség, megál-
 lapodás; bírói eljárás, bírság
iungō 3. iūnxī, iūnctum összeköt, -kapcsol,
 -illeszt, megköt
iūnō, -nis *f* Júnó (főistennő)
iūnōnius 3 júnoi, Júnónak a...
Iuppiter, Iovis *m* Jupiter (főisten)
iūrgium, -iī *n* veszekedés, vita
iūrō 1. esküszik
iūs, iūris *n* jog(szabály)
iūs iūrandum, iūris iūrandī *n* eskü

iūstitia, -ae *f* igazság(osság)
iūstus 3 jogos, törvényszerű, szabályos,
 igazságos, helyénvaló
iuxtā (+ *acc.*) mellett
iūvenālis 2 ifjúi, fiatal
iūvenis, -is *mf* ifjú, fiatalember
iuvō 1. **iūvī**, **iūtum** segít, gyönyörködtet;
 jólesik, tetszik (akinek: *acc.*)

L

L.: **Lucius** (praenomen)

lābor 3. **lapsus sum** csúszik, elmúlik
labor, -ōris *m* munka, fáradság
labōrō 1. dolgozik, fáradozik, küszködik
labyrinthus, -ī *m* útvesztő, labirintus
lacerō 1. széttép, -marcangol
lacertus, -ī *m* (felső)kar
lacrima, -ae *f* könny
lacus, -ūs *m* tó
laetor 1. -ātus *sum* örül, örvendezik
laetus 3 boldog, derűs, vidám; viruló, kövér
laevus 3 bal (oldali)
lancea, -ae *f* kopja, lándzsa
lāniger, -erī *m* gyapjas állat, bárány
lapis, -idis *m* kő(koporsó)
lāserpīcifer, -era, -erum fűszertermő
lateō 2. -uī rejtőzik, lappang, bújik
Latinus 3 latin; *Latinē* latinul
latrō, -nis *m* rabló, gonosztevő, gazember
lātus 3 széles, terjedelmes
laudātor, -ōris *m* dicsérő, magasztaló
laudō 1. dicsér
laurea, -ae *f* babérfa
laureus 3 babér-
laus, **laudis** *f* dicséret, dicsőség, hírnév,
 érdem
Lebinthos, -ī *f* Lebinthosz (sziget)
lēctiō, -nis *f* olvasás, lecke
lēgātiō, -nis *f* követség
lēgātus, -ī *m* követ, alvezér, helytartó
lēgiō, -nis *f* légió, hadosztály
legō 3. **lēgī**, **lectum** kiválaszt, szed; olvas
lēniō 4. -ivī, -itum enyhít, csillapít, kien-
 gesztel
lēnis 2 nyhe, szelíd, lágy, halk
leō, -nis *m* oroszlán
lētālis 2 halálos
lētīfer, -era, -erum halálos, gyilkos
lēvis 2 könnyű, vékony; csekély, ürge

levō 1. megkönnyít, felemel
lēx, **lēgis** *f* törvény; szerződés, feltétel
libenter szívesen
liber, **librī** *m* könyv
liber, -era, -erum szabad
liberī, -ōrum *m* (szabad születésű) gyerme-
 kek
libertās, -ātis *f* szabadság
libet 2. **libuit** tetszik
libidō, -inis *f* vágy, kívánság
libum, -ī *n* (áltozati) kalács
Libyssus 3 líbiai
licet 2. -uit szabad, lehet; jöllehet, hadd...
līmen, -inis *n* küszöb, ház(táj)
līmus, -ī *m* iszap
lingua, -ae *f* nyelv, beszéd
linquō 3. **līquī** elhagy, -enged
liquidus 3 folyékony, híg, tiszta
liquor, -ōris *m* folyadék, (folyó)víz
lītigiōsus 3 peres, vitás
littera, -ae *f* betű; *plur.* irodalom, tudo-
 mány, levél
lītus, -oris *n* part
Līvius, -ī (*Titus*) *m* római történetíró
locus, -ī *m*; *plur.* **loca** hely, tér, vidék
longē hossza(sa)n, messze, messzire,
 messziről
longus 3 hosszú, hosszan tartó
loquor 3. **locūtus sum** beszél, elmond
lūceō 2. **lūxī** fénylik, ragyog
Lūcifer, -ī *m* Esthajnalcsillag
lūcidus 3 világos, fényes
lūctuōsus 3 gyászos, siralmas
lūdus, -ī *m* (verseny)játék; iskola
lūgeō 2. -lūxī gyászol
lūmen, -inis *n* fény, ragyogás; *plur.* szem
lūna, -ae *f* hold
luō 3. **luī**, **luitūrus** megfizet
lupus, -ī *m* farkas
lūx, **lūcis** *f* fény, világosság; hajnal
lūxuria, -ae *v.* **lūxuriēs**, -ēī *f* fényűzés, dő-
 zsölés
lympha, -ae *f* (tiszt) víz, nedv
lyra, -ae *f* lant

M

M.: **Mārcus** (praenomen)
Macedō, -nis *m* makedón
mactō 1. leöl, levág, feláldoz

madeō 2. -uī nedves, (könnytől) ázik
Maecēnās, -ātis (Cāius Cilnius) m római
 műpártoló
maestus 3 szomorú, bánatos, elszomorító
magis (mind)inkább, jobban
magister, -trī m (tanító)mester
magistrātus, -ūs m hivatal(nok), tisztségvi-
 selő, hatóság
māgnificus 3 nagyszerű, pompás
māgnitūdō, -inīs f nagyság
māgnus 3 nagy
māior, māius (māiōris) nagyobb
mālē rosszul, gonoszul; színleg, hiába
maledicō 3. -dixī, -dictum rosszat mond,
 megrágalmaz (akit: *dat.*)
mālō, mälle, māluī inkább akar
mālum, -ī n baj, kár
mālus 3 rossz, gonosz, kedvezőtlen
mandātum, -ī n megbízás, utasítás, parancs
māne reggel
maneō 2. māsī, māsum (meg)marad,
 vár; fennáll
Mānēs, -ium m a megholtak szelleme(i)
manus, -ūs f kéz; csapat
mare, -is n tenger
marītus, -ī m férj
māter, mātris f anya
mātrimōnium, -iī n házasság
mātrōna, -ae f (tisztos) asszony, nő
mātūrus 3 érett
māximē leginkább, főleg, legnagyobb mér-
 tékben
māximus 3 legnagyobb, igen nagy
mēcum velem, magammal
medius 3 közép(ső)
medulla, -ae f yminek a belseje, benseje
mēhercules Herkulesre! (esküsző)
mel, mellis n méz
melior, melius (meliōris) jobb
mellitūs 3 édes
membrum, -ī n tag, testrész
meminī, -isse emlékszik
memoria, -ae f emlékezet; emlékirat
memorō 1. említ, emlékeztet
mēns, mēntis f ész, elme, lélek, lelkület
mēnsa, -ae f asztal
mēnsis, -is m hónap
mentior 4. -ītus sum hazudik, költ, kohol
mercor 1. vásárol, megvesz

meritō méltán
merus 3 színtiszta, hamisítatlan
metamorphōsis, -is f átváltozás
metuō 3. -uī fél (amitől: *acc.*)
metus, -ūs m félelem
meus 3 enyém, az én -m
miles, -itis m katona(ság)
militāris 2 katonai
mille (plur. milia) ezer
Minerva, -ae f a tudományok és művészetek
 istennője
minimē legkevésbé
minimus 3 legkisebb, igen kicsi
minitor 1. -ātus sum fenyeget (akit: *dat.*)
minor, minus (minōris) kisebb, kevesebb
minuō 3. -uī, -ūtum kisebbít, csökkent
minus kevésbé
mīrāculum, -ī n csoda
mīror 1. -ātus sum csodál(kozik)
misceo 2. miscuī, mixtum vegyít, elegyít
misellus 3 kis szerencsétlen
miser, -era, -erum szerencsétlen, nyomorult
miserābilis 2 siralmas
mittō 3. mīsī, missum küld, bocsát, enged
mōdicus 3 megfelelő; mértéktartó
modō imént, csak, **modō... modō... hol...**
 hol...
mōdus, -ī m mód, mérték
moenia, -ium n (város)falak (alapjai)
molestus 3 terhes, kellemetlen
molliō 4. -ivī, -ītum megpuhít, -lágyít
mollis 2 lágy, puha
moneō 2. -uī, -ītum int, figyelmeztet
monitus, -ūs m figyelmeztetés, intelem
mōns, mōntis m hegy(ség)
mora, -ae f késedelem, haladék; időegység
morbus, -ī m betegség
mорий 3. mortuus sum meghal
moror 1. morātus sum időzik
mors, mortis f halál
mortālis 2 halandó
mortālis, -is m (halandó) ember
mortuus 3 halott, holt
mōtus, -ūs m mozgás, tevékenység; mozga-
 lom
moveō 2. mōvī, mōtum mozgat, indít, hajt
mulceō 2. mulsī, mulsum simogat, lecsen-
 desít; gyönyörködtet
mulier, -is f asszony, nő

multitūdō, **-inis** *f* sokaság, tömeg
multus **3** sok
mūlus, **-ī** *m* öszvér
mūnus, **-eris** *n* kötelesség, feladat, hivatal;
 ajándék, áldozat
mūrex, **-icis** *m* bíborcsiga (nedve)
musca, **-ae** *f* légy
mūtō **1.** megváltoztat, felcserél
mūtūus **3** kölcsönös
myrtus, **-ī** *f* mirtuszfa

N

nam mert, ugyanis
nārrō **1.** mesél, elbeszél; mond
nāscor **3.** **nātus** **sum** születik, származik,
 ered
nāsus, **-ī** *m* orr
nāta, **-ae** *f* (leány)szülött, leánygyerek
nātiō, **-nis** *f* nemzet, nép
natō **1.** (át)úszik
nātūra, **-ae** *f* természet
nātūrālis **2** természetes
nātus, **-ī** *m* (fiú)szülött, fiúgyermek; po-
 ronty
nātus, **-ūs** *m* születés, származás, életkor
nauta v. **nāvita**, **-ae** *m* hajós
nāvīgō **1.** hajózik
nāvis, **-is** *f* hajó
-ne? **-e?** (tapadószó eldöntendő kérdésben)
nē ne(hogy), hogy ne;
nē... quidem még... sem
nec és nem, **nec... nec...** sem... sem...
necesse (**est**) szükséges, kell
necō **1.** megöl, -gyilkol
neglegō **3.** **-lēxī**, **-lectum** elhanyagol, figyel-
 men kívül hagy
negō **1.** nemet mond, tagad
negōtium, **-iī** *n* foglalatosság, foglalkozás,
 tevékenység, ügy
nēmō, **-inis** *m* senki
nemorōsus **3** erdős
nempe mindenesetre; persze
neque és nem **neque... neque...** sem...
 sem...
neu v. **nēve** vagy ne, és ne, se ne
nex, **necis** *f* gyilkosság, erőszakos halál
nī ha nem
nīdus, **-ī** *m* fészék
nihil v. **nīl** *n* semmi

nīmūrum kétségtelenül, mindenesetre
nimis v. **nimum** nagyon, túl(ságosan)
nīsī ha(csak) nem
nīsus, **-ūs** *m* erőfeszítés, erőlködés
nivātus **3** hóval hűtött
nōbilis **2** hír(nev)es, nemes, előkelő
noceō **2.** **-uī**, **-itum** árt, kárt okoz
nōdus, **-ī** *m* csomó
Noctifer, **-erī** *m* Esthajnalcsillag
nōlō, **nōlle**, **nōluī** nem akar
nōmen, **-inis** *n* név, elnevezés
nōminō **1.** (ki)nevez (akit aminek: *kettős acc.*)
nōn nem
nōndum még nem, mégsem
nōnnunquam v. **nōnnumquam** néha
nōnnūllus **3** néhány, nem kevés
nōnus **3** kilencedik
nōs mi, minket
nōscitō **1.** felismer
nōscō **3.** **nōvī**, **nōtum** ismer, tud
noster, **nostra**, **nostrum** miénk, a mi -nk
notō **1.** megjegyez
novātor, **-ōris** *m* újító
novem kilenc
novus **3** új, újszerű, szokatlan
nox, **noctis** *f* éjszaka
nūbilum, **-ī** *n* felhő(zet)
nūbilus **3** felhős, borús, sötét
nūbō **3.** **nūpsī**, **nūptum** férjhez megy
nūdō **1.** lemeztelenít, csupasszá tesz; kirabol
nūdus **3** meztelen, csupasz
nūllus **3** semmi(féle), egy sem; senki
Numa, **-ae** (*Pompilius*) *m* Róma második
 királya
Numantia, **-ae** *f* ókori város Hispániában
nūmen, **-inis** *n* isten(ség), isteni akarat v. erő
numerō **1.** számol, számlál
numerus, **-ī** *m* (lét)szám; ütem
Numitor, **-ōris** *m* albai király
nummus, **-ī** *m* pénz(érme)
nunc most
numquam v. **nunquam** sohasem
nūntiō **1.** jelent, hírül ad, tudat

O

o ó!
ob (+ *acc.*) -ért, miatt
obeō, **obire**, **-iī**, **-itum** elé v. odamegy, elvál-
 lal, részt vesz; meghal

obiciō 3. -iēcī, -iectum elé tart, elébe dob
obiter közben
oblivīscor 3. oblītus sum elfeledkezik (ami-
ről: *gen.*)
obrior 4. -ortus sum keletkezik, támad,
fakad
obstipēscō 3. -stipui elámul, megbámul
obstō 1. -stifi, -stāturus útjában áll, ellen-
áll, szembeszáll, tilt, akadályoz (*dat.*)
obtruncō 1. összevagdál, meggyilkol
obviam (+ *dat.*) eléje, szembe
obvius 3 szembejövő
occidō 3. -cidi, -cāsum lenyugszik, elesik,
meghal
occidō 3. -cidi, -cīsum levág, megöl
occumbō 3. -cubi, -cubitum összeesik,
meghal
occupō 1. elfoglal, megszáll, hatalmába
kerít
occurrō 3. -curri, -cursum szembe fut (aki-
vel: *dat.*)
ocellus, -i m szemecske
octāvus 3 nyolcadik
oculus, -i m szem
ōdī, -isse gyűlöl
odium, -i n gyűlölet
odorātus 3 illatos
Oetaeus 3 Oita (hegy) mögül felbukkanó
offa, -ae f falat
officium, -i n szolgálat, kötelesség, tiszttség
olfaciō 3. -fēci, -factum megszagol, szagát
érzi
ōlim egykor, régen, majdan
olīva, -ae f olajfa
olor, -ōris m hatytű
Olympus, -i m Olümposz (hegy)
ōmen, -inis n előjel
omnīnō egészen, általában
omnis 2 összes, minden
onus, -eris n teher, súly
opera, -ae f dolog, fáradság, tevékenység
operiō 4. -ui, -tum betakar, beburkol
operōsus 3 dolgos, tevékeny
opiniō, -nis f vélemény; hiedelem
oportet 2. -uit kell, illik
oppidum, -i n város
opprimō 3. -pressi, -pressum elnyom, -fojt,
megöl
oppugnō 1. ostromol

ops, opis f hatalom, erő, segítség; *plur.* kin-
cesek, vagyon
optātus 3 kíváncsi
optimus 3 legjobb, igen jó
optō 1. kíván, óhajt
opulentus 3 gazdag
opus, -eris n mű, munka
opus (est) szükség van (amire: *abl.*)
ōra, -ae f part, szegély
ōrāc(u)lum, -i n jósdá, jóslat
ōrātiō, -nis f (szónoki) beszéd
ōrātor, -ōris m szónok, szószóló; követ
orbis, -is m kör; (föld)kerekség
orbus 3 árva, özvegy
Orcus, -i m az alvilág (egyik neve)
ordinō 1. rendez, elrendel
ōrdō, -inis m rend, sor; rendtartás
origō, -inis f eredet
orior 4. ortus sum felkel, keletkezik, tá-
mad, származik
ōrnō 1. díszít, díszbe öltöztet
ōrō 1. előad, szónokol; kér, könyörög, ese-
dezik
ōs, ōris n száj, arc, tekintet
ōsculum, -i n csók
ostendō 3. -tendi, -tentum v. -tēsum meg-
v. bemutat
ōstiārius, -i m kapus
Ovidius, -i (Pūblius Nāsō) m római költő
ōvis, -is f juh

P

P.: Pūblius (praenomen)
pācō 1. megbékít, lecsendesít
pactum, -i n megegyezés, egyezés
paene majdnem, csaknem, szinte
pagānus, -i m pogány
Palātium, -i n Palatium (Róma egyik
dombja)
Palēs, -is f a pásztorok istennője
palla, -ae f görög típusú köpeny
palūs, -ūdis f mocsár, ingovány, posvány; tó
palūster, -tris, -tre mocsári
pangō 3. pepigi, pāctum megerősít, elhatá-
roz; megbeszél; szerkeszt
pānis, -is m kenyér
pār (pāris) hasonló, egyforma, egyenlő;
illő, méltányos
parēns, -ēntis m f szülő

pāreō 2. -uī, -itūrus megjelenik, mutatkozik, engedelmeskedik
pariēs, -ētis *m* fal
parilis 2 egyforma
pariter egyformán, egyszerre
parō 1. készít
paronychium, -iī *n* köröm
Paros, -ī *f* Párosz (sziget az Égei-tengerben)
pars, partis *f* rész; párt, szerep
parum(per) kevésbé, kissé
parvulus 3 kis, kicsi
parvus 3 kis, kicsiny
passer, -is *m* veréb; madárka
pāstor, -ōris *m* pásztor
pāter, pātris *m* atya, apa; szenátor
pāternus 3 atyai, ősi
patientia, -ae *f* eltűrés, elviselés, türelem
patior 3. passus sum tűr; szenved
pātria, -ae *f* a haza
pātricius, -iī *m* patrícius, főnemes
pātrius 3 atyai, ősi
paucus 3 csekély, néhány
paulus 3 kevés, kicsi
pauper (-eris) szegény
paupertās, -ātis *f* szegénység
pavidus 3 félénk, remegő
pāx, pācis *f* béke
pectus, -oris *n* mell; szív
pecūnia, -ae *f* pénz, vagyontárgy
pedes, -itis *m* gyalogos (katona)
pellis, -is *f* (állat)bőr
penātēs, -(i)um *m* házi istenek
pendeō 2. pendē *f* függ
pendō 3. pendē *f* fizet
penetrō 1. behatol, keresztültör (*acc.*)
penna, -ae *f* toll, szárny; nyílvevő
pēnsum, -ī *n* feladat
per (+ acc.) át, keresztül, által
pēra, -ae *f* tarisznya
percellō 3. -culī, -culsum megrendít, -ráz(kódtat), -döbrent
percipiō 3. -cēpī, -ceptum felfog, megragad, kap
percontor 1. kérdezősködik; tudakol
perducō 3. -dūxī, -ductum át- v. elvezet
pereō, perire, -iī, -itum elvész, tönkremegy
perficiō 3. -fēcī, -fectum befejez, elvégez, teljesít
perfidia, -ae *f* hűtlenség, hitszegés

pergō 3. perrēxī, perrēctum folytat, siet, előremegy
perhauriō 4. -hausī (egészen) elnyel
periculum, -ī *n* veszély, veszedelem
perimō 3. -ēmī, -ēptum tönkretesz, megöl
perlongus 3 nagyon hosszú
perlustrō 1. bejár; átvizsgál
permaneō 2. -mānsī, -mānsum állandóan megmarad vhol
permovere 2. -mōvī, -mōtum megindít, felingerel; *pass.* felindul
pernīx (-īcis) serény, ürge, eleven
pernumerō 1. leszámol, kifizet
perpetuus 3 örök(ös), szakadatlan
persequor 3. -secūtus sum végig követ, üldöz, utolér
pertimesco 3. -timuī nagyon fél, kétségbeesik
pervenīō 4. -vēnī, -ventum átjön, végigmegy, megérkezik, elér, eljut
pervincō 3. -vīcī, -victum (végleg) legyőz, meggyőz, kivív
pēs, pēdis *m* láb; versláb
petō 3. -ivī, -itum kér, keres, kíván, követel, törekszik, megtámad
Philēmōn, -is *m* Philémón, Baukisz férje
Philippus, -ī *m* Fülöp (makedón király)
philosophus, -ī *m* filozófus, bölc
Phoebus, -ī *m* Apolló isten másik neve
pīca, -ae *f* szarka
pingō 3. pinxī, pictum fest
pinguis 2 kövér, zsíros; gazdag
pīnus, -ūs *f* fenyő
pipiō 1. csipog
piscis, -is *m* hal
pīus 3 kegyes, jószívű, tisztelet- v. kötelességtudó
placeō 2. -uī, -itum tetszik, jónak látszik; kell
placidus 3 csendes, békés, szelíd, jóságos
plēbēius, -iī *m* plebejus
plēbs, -is v. **plēbēs, -eī** *f* (köz)nép
plēnus 3 teli, telt (amivel: *gen.* v. *abl.*)
plērumque többnyire
plērusque, plēraque, plērumque többséggel
ben lévő
plūrimus 3 igen sok, legtöbb
plūs (plūris) több *adv.* inkább, jobban
poena, -ae *f* büntetés, bírság

poēta, -ae *m* költő
pol = edepol
pollex, -icis *m* (hüvelyk)ujj
Pompeius, -iī *m* az első triumvirátus tagja
pōnō 3. posuī, positum odatesz, le- v. elhelyez, lerak; tálal
pōns, pōntis *m* híd
pontus, -i *m* tenger
populāris 2 népi; hazai
populus, -i *m* nép
pōpulus, -i *f* nyárfa
porcus, -i *m* sertés, malac
porrō továbbá, ezután is
porta, -ae *f* kapu
portō 1. visz, szállít
pōscō 3. popōscī kíván, kér, követel, igényel
possideō 2. -sēdī, -sessum birtokol
possum, posse, potuī tud, képes, bír; -hat, -het
post (+ *acc.*) után, mögött; *adv.* azután, később
posteā azután, később
posterus 3 következő; utód
postquam miután
postrēmō végül (is), végre
postulō 1. kér, követel, törvény elé idéz
potēns (-ēntis) hatalmas, erős, tehetős, tehetséges
potestās, -ātis *f* hatalom, hatáskör
pōtiō, -nis *f* ital; ivás
potis, pote hatalmas; lehetséges
praebeō 2. -uī, -itum nyújt
praeceptor, -ōris *m* nevelő, oktató
praeceptum, -i *n* szabály
praeclārus 3 ragyogó, kiváló, igen híres
praeda, -ae *f* zsákmány(szerzés)
praedicātor, -ōris *m* szónok
praeātiō, -nis *f* előszó, bevezetés
praefringō 3. -frēgī, -frāctum eltör
praegustō 1. megkóstol, (előre) megízlel
praemium, -iī *n* jutalom
praesum, praesesse, praefuī élén áll vminek
praetereā azonkívül, azonfelül
prātum, -i *n* rét, mező
precēs, -um *f* kérés(ek), könyörgés(ek)
premō 3. pressī, pressum (el)nyom, szorít, sajtol; terhel
pretium, -iī *n* ár, érték, díj
prīmō először, eleinte

prīmum először, első ízben, eleve
prīmus 3 első
prīnceps (-ipis) első, vezető, fő-
principātus, -ūs *m* elsőség, főhatalom
prior, prius (priōris) előbbi, előző, korábbi
priscus 3 ősi, hajdani
prīstinus 3 egykori, ősi
prius előbb
priusquam mielőtt
prīvātus 3 magán-, egyéni
prō (+ *abl.*) -ért, érdekében, helyett; képest, mérten, gyanánt
procul távol, messze
prōcūrō 1. gondoz
prōdūcō 3. -dūxī, -ductum elő- v. kivezet, létrehoz, terem
proelium, -iī *n* ütközet, csata
prōferō, -ferre, -tulī, -lātum előhoz, elővesz, előad, feltalál; alkalmaz, kiterjeszt
prōficiscor 3. profectus sum útra kel, elindul, elutazik
prohibeō 2. -uī, -itum távol tart, megakadályoz, tilt
prōlēs, -is *f* sarj, utód; fióka
prōloquor 3. -locūtus sum elmond
prōmittō 3. -mīsī, -missum ígér, megígér
prope (+ *acc.*) közel vmihez; *adv.* közel, majdnem, csaknem, szinte
properō 1. siet
propinquus 3 közeli, rokon
prōpōnō 3. -posuī, -positum célul tűz ki, elhatároz
prōpositum, -i *n* tétel, állítás, terv
proprius 3 saját
propter (+ *acc.*) -ért, miatt
prōspiciō 3. -spēxī, -spectum meglát; előre-néz, gondoskodik (*dat.*)
prōtinus nyomban, azonnal, tüstént
proveniō 4. -vēnī, -ventum előjön, terem
prōvincia, -ae *f* tartomány, ország
prūdētia, -ae *f* előrelátás, okosság, tudás, életbölcsesség
pūblicus 3 közösségi, nyilvános
pudor, -ōris *m* szégyen, becsületérzés
puella, -ae *f* leány(ka); a kedves
puer, -i *m* fiú
puerilis 2 gyermeki, gyermekes
pūgna, -ae *f* harc, csata
pūgnō 1. harcol, csatát vív

pūgnus, -ī *m* ököl
pulcher, **pulchra**, **pulchrum** szép
pulsō 1. ütöget, zörget, kopogtat; penget
Pūnicus 3 pun
puppis, -is *f* hajó; a hajó tatja
purpureus 3 bíborszínű
putō 1. vél, gondol
Pyrrha, -ae *f* Pürrha, Deukalión felesége
Pýthagorās -ae *m* Püthagorasz (görög bölc)

Q

Q.: *Quīntus* (praenomen)
quā merre? amerre
quadrātus 3 négyszögletes
quaerō 3. **quaesivī**, **quaesitum** keres, kérdez; szerez
quaesō kérlek
quaestiō, -nis *f* kérdés, vizsgálat
quālis 2 milyen? amilyen
quam¹ mint (hasonlításban)
quam² mennyire? mennyire!
quam³ a lehető leg... (felsőfok előtt)
quamquam (ám)bár, noha, jóllehet
quandōque egykor; olykor
quantus 3 hány? ahány
quārē miért? ezért
quartus 3 negyedik
quāsi mintegy, mintha, szinte
quatiō 3. **quassī**, **quassum** ráz, verdes
quattuor négy
-que és, is (tapadószó)
quercus, -ūs *f* tölgy
querēla, -ae *f* panasz(kodás)
queror 3. **questus sum** panaszskodik;
 (el)panaszol
quī¹, **quae**, **quod** aki, ami, amely (vonatkozó névmás)
quī², **quae**, **quod** miféle? miféle!
quia mivel, minthogy, mert
quicumque, **quaecumque**, **quodcumque**
 bárki, bármi
quidam, **quaedam**, **quoddam** egy bizonyos
quidem bizony(ára), legalább
quiētus 3 nyugodt
quiēs, -ētis *f* nyugalom, pihenés, alvás
quinquāgintā ötven
quinque öt
quintus 3 ötödik
quis, **quid** ki? mi?

quisnam, **quidnam** ugyan ki? ugyan mi?
quisquam; **quidquam** v. **quicquam** valaki; valami
quisque, **quaeque**, **quidque** mindegyik
quisquis, **quidquid** v. **quicquid** aki csak, ami csak
quō hová? ahová
quō **pactō** mi módon?
quod hogy; mivel
quondam egykor; olykor
quoniam minthogy, mert
quot mennyi? amennyi
quoque is

R

rāna, -ae *f* béka
rapidus 3 magával ragadó, rohanó; perzselő
rapiō 3. **rapuī**, **raptum** elragad, elrabol
raptor, -ōris *m* rabló
ratio, -nis *f* ész, értelem; számítás, számbavétel
recipiō 3. -cēpī, -ceptum befogad, elfoglal; felvesz, vállal
rēctus 3 egyenes, helyes, igazságos
recurvus 3 görbe
reddō 3. -didī, -ditum visszaad, megad, felidéz
redeō, **redire**, -iī, -itum visszamegy, -tér
referō, -ferre, **rettulī**, **relātum** vissza v. meghoz, előad
rēfert, **rēfferē**, **rētulit** érdekel, számít
reflectō 3. -flēxī, -flexum visszafordít
rēgina, -ae *f* királynő
rēgiō, -nis *f* vidék, táj
rēgius 3 királyi
rēgnō 1. uralkodik
rēgnum, -ī *n* királyság, ország, uralom
regō 3. **rēxī**, **rēctum** kormányoz, irányít, igazgat, kezel; játszik (amin: *acc.*)
religiō, -nis *f* vallás(osság), szertartás
relinquō 3. -liquī, -lictum el- v. hátrahagy
reliquiae, -ārum *f* maradék
reliquus 3 hátrahagyott, megmaradt, *plur.* a többi
remedium, -iī *n* orvosság
rēmigium, -iī *n* evező; szárny
Remus, -ī *m* Romulus ikertestvére
reparō 1. helyrehoz

repellō 3. reppulī, repulsum visszaűz, -ver
reperiō 4. repperī, repertum megtalál, ta-
 pasztal, megismer
repetitiō, -nis *f* ismétlés
repetō 3. -ivī, -itum visszakövetel, előkeres;
 ismétel, felújít, visszafelé igyekszik
repleō 2. -ēvī, -ētum teletölt
repudiō 1. visszautasít
requiēs, -ētis *f*, *acc.*: **requiem** *abl.*: **requiē**
 nyugalom, pihenés
requiō 3. requisivī, requisitum megkeres,
 felkutat, kikérdez
rēs, rei *f* dolog, ügy, lényeg, körülmény;
 állam
rēs gestae, rērum gestārum *f* véghezvitt
 dolgok, tettek; történelem
rēs pūblica, rei pūblīcae *f* közügy, állam,
 köztársaság
rescindō 3. -scidī, -scissum le- v. elszakít
resideō 2. -sēdī, -sessum űlve marad; meg-
 marad
resistō 3. -stītī meg- v. helytáll, ellenáll
respiō 3. -spēxī, -spectum visszatekint,
 szemmel tart
respondeō 2. -spondī, -spōnsum felel, vála-
 szol
respōnsum, -ī *n* válasz, felelet
restō 1. -stītī ott áll; ellenáll; hátramarad
resupinō 1. hátrahajlít
retineō 2. -tinuī, -tentum vissza- v. megtart,
 erősen tart
retrō vissza, hátra
reversio, -nis *f* visszafordulás
rēx, rēgis *m* király
rīdeō 2. rīsī, rīsum nevet; mosolyog
rigidus 3 merev, durva, vad, szigorú
rīpa, -ae *f* (folyó)part
rīvus, -ī *m* patak, meder
rōbur, -oris *n* tölgyfa; erő, szilárdság
rogō 1. kér(dez)
Rōma, -ae *f* Róma
Rōmānī, -ōrum *m* rómaiak
Rōmānus 3 római
Rōmulus, -ī *m* Róma alapítója
rosa, -ae *f* róza
rubeo 2. -uī piros(lik), pirul
rūgōsus 3 ráncos, redős
rumor, -ōris *m* hír(esztelés), szóbeszéd;
 zúgás, moraj, morgás

rumpō 3. rūpī, ruptum tör, szakít, tép;
pass. szétpukkad
rūsum v. **rūsus** ismét, megint, újra
rūs, rūris *n* mező, falu, szántóföld
rustica, -ae *f* paraszt(asszony)

S

S.: *Sextus* (praenomen)
Sabinus 3 szabin
saccus, -ī *m* zsák
sacculus, -ī *m* kis zsák, pénzeszacskó
sacer, sacra, sacrum szent; átkozott
sacerdōs, -ōtis *mf* pap(nő)
sacrārium, -ī *n* szent tárgyak őrzőhelye,
 szentély
sacrificium, -ī *n* áldozat
sacrificō 1. áldozatot mutat be
sacrum, -ī *n* szent(elt) tárgy v. hely v. ének;
 áldozat, ünnep
sagulum, -ī *n* (katona)köpeny
saeculum, -ī *n* korszak, század; nemzedék
saepe gyakran
sal, -is *m* só; szellemesség
salāriārius, -ī *m* fizetett alkalmazott
salīō 4. -uī ugrik, ugrál
saltus, -ūs *m* erdős táj; hegyvidék
salūs, -ūtis *f* üdv(özlet), jólét, menekvés;
 egészség
salūtō 1. köszönt, üdvözl
Samos, -ī *f* Számosz (sziget)
sānctus 3 szent(elt)
sānē valóban, nagyon, mindenesetre, bi-
 zony, természetesen
sanguis, -inis *m* vér; vérontás
sapiēs, (-ētis) bölcs
sarcina, -ae *f* teher, csomag
Sardus, -ī *m* szárd
sat(is) elég(gé)
Sātūrnīus, -ī *m* Saturnus fia
sauciō 1. megsebesít
saucius 3 sebesült, sebzett, sérült
saxum, -ī *n* kő(szirt), szikla
scandō 3. scandī, scānsum fellép (ahova:
acc.)
schola, -ae *f* iskola
sciō 4. scīvī, scītum tud, ért, ismer
scribō 3. scrīpsī, scrīptum ír
scrīptor, -ōris *m* író
scrīptum, -ī *n* írás, irat

sē magát, magukat
sēcum magával, magukkal
secundus 3 másod(ik); kedvező
sed de, hanem
sedeō 2. sēdī, sessum ül, trónol; letelepedik, leülepedik
sēdēs, -is *f* ülőhely; székhely, lakóhely
semel egyszer
semper mindig
senātus, -ūs *m* senatus, államtanács, tanácsülés
senex (senis) idős, öreg
senilis 2 öreges, öregkori
senior, -ius (-iōris) idősebb, öregebb
sententia, -ae *f* gondolat, vélemény; mondat, mondás
sepeliō 4. -ivī, sepultum eltemet
septem hét
septimus 3 hetedik
sepulcrum, -i *n* sír
sequor 3. secūtus sum követ, kísér, üldöz; következik
sera, -ae *f* retesz, zár
sēricum, -ī *n* selyem
seriēs, -ēī *f* sor(ozat)
serpō 3. serpsī csúszik, kúszik, mászik, lopózik; eljut
serta, -ōrum *n* füzér, koszorú
servilis 2 (rab)szolgai
serviō 4. -ivī, -itum szolgál(atára van)
servītus, -ūtis *f* (rab)szolgaság
servō 1. megőriz, megment
servus, -i *m* rabszolga
sēsē önmagát, önmagukat
seu akár (ha), vagy (ha)
sevērus 3 komoly, szigorú
sex hat
sexāgintā hatvan
sextus 3 hatodik
sī ha
sīc így
Sicilia, -ae *f* Szicília
sīcut(i) miként, ahogyan
sīdus, -eris *n* csillag(kép)
signō 1. megjelöl, jelez
signum, -ī *n* jel(vény), jelszó; műtárgy; csil-
 lagkép
silentium, -iī *n* csend, hallgatás, nyugalom
sileō 2. -uī hallgat, csendben van

silva, -ae *f* erdő
similis 2 hasonló (amihez: *dat.* v. *gen.*)
simplex (-icis) egyszerű, nyílt, becsületes
simul egyszerre, együtt, egyszermind; mihelyt
simulacrum, -ī *n* képmás; szobor
sīn ha pedig, de ha
sincērus 3 tiszta, ép; őszinte
sine (+ abl.) nélkül
singulī, -ae, -a egy-egy, egyenként
sinister, -tra, -trum bal (oldali)
sīnō 3. sīvī, situm hagy, enged
sinus, -ūs *m* öböl, öl
sitis, -is *f* szomjúság
sīve akár (ha), vagy (ha)
societās, -ātis *f* szövetség, társulás, társaság, közösség
socius, -iī *m* társ, szövetséges
sōl, -is *m* nap (égitest)
sōlācium v. **sōlātium, -ī** *n* vigasz(talás)
soleō 2. solitus sum szokott (vmit tenni)
sōlum csak, csupán
sōlus 3 egyedül(i), magányos
solvō 3. solvī, solūtum (fel)old, olvaszt; felment, kifizet
somnus, -ī *m* álom, alvás
sonus, -ī *m* hang(zás), zaj
sors, sortis *f* sors(vetés)
spargō 3. sparsī, sparsum hint, befröcsköl; elterjeszt
speciēs, -ēī *f* külalak, megjelenés, kép, lát-
 szat; szépség
spectātus 3 tisztelt, elismert, tekintélyes
speculum, -ī *n* tükör
spēs, -speī *f* remény
spīritus, -ūs *m* lélegzet, lehelet, légzés; lel-
 kület, bátorság
splendor, -ōris *m* fény, ragyogás
sponte (suā) önként, magától, önszántából
stāgnō 1. (víz alatt) áll
stāgnum, -ī *n* állóvíz, tó
statiō, -nis *f* állás, őrség
statim rögtön, tüstént, azonnal, nyomban
stēlla, -ae *f* csillag
sterilis 2 terméketlen, hiábavaló
sternuō 3. sternuī (rá)tüsszent
stilus, -ī *m* íróvessző
stipes, -itis *m* cölöp, karó
stipula, -ae *f* szalma

stīva, -ae *f* ekeszarv
stō 1. stētī, stātūrus áll
strātum, -ī *n* takaró, ágy
studeō 2. -uī törekszik, igyekszik; tanulmányoz
stupeō 2. stupuī (el)ámul, megbámul
stupor, -ōris *m* ámulat, bámulat
suāviōr 1. édes csókot ad
sub (+ *abl.*) alatt
subitō hirtelen, váratlanul, rögtön
subitus 3 váratlan, hirtelen
subpōnō 3. -posuī, -positum aláhelyez, alátesz (*dat.*)
subsidiō 3. -sēdī, -sessum leül, letelepszik; lepad
subsistō 3. -stitī leáll, megáll
subsum, -esse, -fuī közel van, közeledik
subtilitās, -ātis *f* finomság, alaposság
succēdō 3. -cēssī, -cessum helyébe lép, felvált
succurrō 3. -currī, -cursum aláfut, segít; eszébe jut (akinek: *dat.*)
suffrāgium, -iī *n* szavazás, szavazat
suī, -ōrum *m* övéi
sum, esse, fuī van
summa, -ae *f* összeg, összesség; tartam
summus 3 legfőbb, legmagasabb; kiváló
sūmō 3. sūmpsī, sūmptum (magához) vesz, elfogyaszt; leszed
sūmptuōsus 3 költséges, drága
super (+ *acc.*) fölött, fölé, -nál, -nél *adv.* azonfelül, ráadásul
superī, -ōrum *m* égiek, istenek
superior, -ius (-iōris) feljebb eső; korábbi
superō 1. felülmúl; átkel; túlél
superstes (-stitis) vmi fölött álló; fennmaradó; (túl)élő
supersum, -esse, -fuī fennmarad
super(us) 3 felső
suprā (+ *acc.*) fölött, fölé
surgō 3. surrēxī, surrēctum felkel, felemelkedik
suspendō 3. -pendī, -pensum felfüggeszt
suspiciō, -nis *f* gyanú
suus 3 övé, övék; sajátja, sajátjuk
syllaba, -ae *f* szótag
Syria, -ae *f* Szíria

T

tabella, -ae *f* táblácska, kis kép
tābēscō 3. tābuī elolvad, elsorvad; eleped
tabula, -ae *f* (fa)tábla, kép, festmény, asztal; irat, jegyzőkönyv
taceō 2. -uī, -itum hallgat
tacitus 3 hallgatag, néma; nesztelen, halk; titkos
tālis 2 ilyen, olyan
tam olyan, annyira
tamen mégis
tandem végre, végül is
tangō 3. tetigī, tāctum érint, elér; bánt, sért
tantum csak (annyira)
tantus 3 (oly) nagy, annyi, akkora
tardus 3 lassú, lomha, késlekedő
Tarquinius Superbus, -ī, -ī *m* Róma hetedik királya
Tartara, -ōrum *n* alvilág
taurus, -ī *m* bika
tēctum, -ī *n* tető; ház
tegō 3. tēxī, tēctum befed, eltakar, beborít; elrejt
tellūs, -ūris *f* (anya)föld
temere véletlenül
templum, -ī *n* templom
temptō 1. kikutat, átvizsgál; kipróbál
tempus¹ -oris *n* idő(szak), kor
tempus² -oris *n* halánték
tenebrae, -ārum *f* homály, sötétség
tenebricōsus 3 homályos, sötét
teneō 2. tenuī, tentum tart, fog, elér
tener, -era, -erum gyenge, ifjú; gyengéd
tentō 1. = temptō 1
ter háromszor
tergum, -ī *n* hát; bőr
terminus, -ī *m* határ(kő); vég
Terminus, -ī *m* a határ istene
terra, -ae *f* (száraz)föld
tertius 3 harmadik
testor 1. tanúsít
timeō 2. -uī fél (amitől: *acc.*); félt (akit: *dat.*)
timor, -ōris *m* félelem, aggodalom
tinguō 3. tīnxī, tīnctum fest; öntöz; átitat
tintinnābulum, -ī *n* csengettyű
titulus, -ī *m* felirat; cím; rang
tollō 3. sustulī, sublātum felemel; eltávolít

tormentum, **-ī n** tekerőszerszám; hajítógép;
 kín(zóeszköz)
torquis, **-is mf** nyaklánc
torreō 2. torruī, tostum szárít, perzsel
tot annyi, oly sok
totiē(n)s annyiszor
tōtus 3 egész
trādō 3. -didī, -ditum átad, hagyományoz
trahō 3. trāxī, trāctum húz; vonz; vonszol
trāciō 3. -iēcī, -iectum átdob; átszállít; átdöf; átkel
tranquillitās, -ātis f nyugalom, csendesség
trāns (+ *acc.*) át, keresztül, túl
transfigō 3. -fixī, -fixum átdöf, átszúr
trāsmineō 2. keresztülhalad
tremō 3. -uī reszket
tremulus 3 remegő; félénk
trēs, tria három
tribuō 3. -uī, -ūtum oszt, juttat
tribūnicius 3 tribunusi
tribūnus, -ī m tribunus (rang)
tribūtum, -ī n adó
trigintā harminc
tristis 2 szomorú
Trōia, -ae f Trója
tū te
tueor 2. tuitus sum néz, őriz
tum akkor, azután
tumeo 2. -uī dagad, duzzad
tumulō 1. elhantol, eltemet
tumultuō 1. zavarog, háborog
tunc akkor, azután
turba, -ae f tömeg, zavargás
turbulentus 3 zavaros
turgidulus 3 kissé dagadt
tūtēla, -ae f védelem; őrző személy
tūtus 3 biztos(ított)
tuus 3 tiéd, a te -d
Tyrius 3 türoszi (Türosz: bíborkészítéséről
 híres város)

U

ubī hol? ahol, mihelyt
ūllus 3 valamely, egynémely
ultimus 3 legutolsó, legszélső, legvégső
umerus, -ī m váll
umquam v. **unquam** valamikor
ūnā együtt
unda, -ae f hullám(zás), hab; víz

unde honnan? ahonnan
ūndecimus 3 tizenegyedik
unguentum, -ī n kenőcs, illatszer
ūnitus 3 egyesült, együttes
ūniversāliter egyetemlegesen
ūnus 3 egy; egységes
urbs, urbis f város (Róma)
ūsque folyton, szüntelen, egészen
ūsque ad (+ *acc.*) egészen ...-ig
ut¹, utī amint
ut² (azért), hogy
ut³ bár, noha
ut⁴ mennyire! mennyire?
uter, utra, utrum melyik (a kettő közül)?, amelyik
uterque, utraque, utrumque mindkettő
ūtilis 2 hasznos
utinam bárcsak
ūtor 3. ūsus sum használ; él (amivel: *abl.*)
utrum vajon?
ūva, -ae f szőlő(fürt)
uxor, -ōris f feleség
uxōrem dūcere megnősülni

V

vacca, -ae f tehén
valdē nagyon
valē élj boldogul! ég veled!
valeō 2. -uī, -iturus erős, jó erőben van, ér vmit
validus 3 erős, egészséges, hatalmas
variātiō, -nis f változat(osság)
varius 3 különféle, tarka, változatos
vastus 3 roppant nagy, szörnyű
vātes, -is mf jós, látnok, költő
-ve vagy (pedig) (tapadószó)
vehō 3. vēxī, vectum húz, von, visz, szállít; *pass.* utazik
vel vagy, akár; például
velut(ī) mint (például), mintegy, miként
vēnālicium, -īī n eladó áru; rabszolgavásár
vēndō 3. -didī, -ditum elad
venia, -ae f kegy(elem), engedély, bocsánat
veniō 4. vēnī, ventum jön, érkezik
vēnor 1. -ātus sum vadászik
venter, -tris m has, gyomor
ventus, -ī m szél, szellő
vēnundō -dāre, -dedī, -datum elad, árul
venustus 3 szeretetre méltó, bájos

vēr, -is *n* tavasz
verbum, -ī *n* ige, szó
Vergilius v. *Virgilius* (*Pūblius Maro*) *m* ró-
 mai epikus költő
vērītās, -ātīs *f* igazság, valóság
vērō valóban, pedig
versiculus, -ī *m* versike, verssorocska
versus 3. **ūs** *m* verssor; költemény
vertō 3. **vertī, versum** fordít, felforgat,
 megváltoztat
vērūm de, ellenben
vērūs 3 igaz(i), való(di), méltányos
vēsānus 3 eszelős, tébolyult
vesper, -erī *m* est(i) csillag)
vester, vestra, vestrum tiétek, a ti -tek
vestis, -is *f* ruha, viselet
vestitus, -ūs *m* öltözik
vētō 1. **uī, -itum** megtilt, nem enged
Veturia, -ae *f* Coriolanus anyja
vetus, (-eris) régi, öreg, ősi
via, -ae *f* út
vīcēnī, -ae, -a húsz-húsz
vicis (gen.) (hiányos főnév) *f* viszonzás, he-
 lyettesítés, szerep(cseré)
vicinia, -ae *f* szomszédság, közelség
vicinus 3 szomszédos, közeli
vicissim kölcsönösen, felváltva, viszont
victima, -ae *f* áldozati állat, áldozat
victor, -ōris *m* győző, győztes
videō 2. **vidī, vīsum** lát
vigilia, -ae *f* virrasztás, ébrenlét
vīlis 2 olcsó, értéktelen
villa, -ae *f* (nyári v. falusi) ház
vinciō 4. **vīnxī, vīnctum** megkötöz; bilincs-
 be ver

vincō 3. **vīcī, victum** (le)győz
vinculum, -ī *n* kötelék, bilincs; fogság
vīnea, -ae *f* szőlőlugas, szőlőskert
vir, -ī *m* férfi, hős, ember; férj
virgō, -inis *f* szűz, leány, hajadon; meny-
 asszony
virtūs, -ūtīs *f* erény, érdem, férfiasság, vi-
 tézség
vis plur. **virēs, -ium** *f* erő, hatalom;
 tömeg
viscera, -um *n* (állati) belső részek, zsige-
 rek
vīta, -ae *f* élet
vitium, -ī *n* hiba, vétek, bűn
vīvidus 3 élő, eleven
vīvō 3. **vīxī, victūrus** él
vīvus 3 élő, eleven, életteli
vix alig, nagynehezen, bajosan
vocō 1. hív, szólít, nevez
volātus, -ūs *m* repülés
volō 1. repül
volō, velle, voluī akar
Volscī, -ōrum *m* volszкусok (népnév)
volucris, -is *f* madár
Volumnia, -ae *f* Coriolanus felesége
voluntās, -ātīs *f* akarat, szándék, készség
voluptās, -ātīs *f* gyönyör(űség)
vōs ti, titeket
vōtum, -ī *n* kívánság; ima; fogadalom, foga-
 dalmi ajándék
vōx, vōcis *f* hang, szó
vulgus, -ī *n* (nép)tömeg, sokaság
vulnus, -eris *n* seb, fájdalom; dőfés
vulpēs, -is *f* róka
vultus, -ūs *m* arc(kifejezés), tekintet

Képjegyzék

Fedélfotó: római szarkofág (Museo regionale interdisciplinare di Messina, Messina, közkins)

7. Aiszóposz és a róka (Musei Vaticani, Róma, közkins)
 10. Georges Fraipont: Róka és a szőlő illusztráció © Archives Charmet / Bridgeman Images
 12. Gustave Doré: A farkas és a bárány illusztráció © Bridgeman Images
 14. A jó pásztor szobra (Musei Vaticani, Róma, közkins)
 22. Pompeji falfestmény (Aree archeologiche di Pompei, Ercolano e Torre Annunziata, Pompei, közkins)
 36. Daidalosz dombormű (Metropolitan Museum of Art, New York, közkins)
 41. Pompeji falfestmény (Aree archeologiche di Pompei, Ercolano e Torre Annunziata, Pompei, közkins)
 42. Percy Gardner: A New Pandora Vase című könyv illusztrációja (The Journal of Hellenic Studies, 1901, közkins)
 42. Varga Imre: Zeus (1968, Varga Imre Gyűjtemény, Budapest)
 43. Kovács Margit: Philemon és Baucisz (1970, Kovács Margit Múzeum, Szentendre)
 45. Zeusz templom domborműve © Alinari / Bridgeman Images
 46. Julius Caesar mellszobra © Index Fototeca / Bridgeman Images
 48. Római légiós és gall harcos dombormű © Bridgeman Images
 55. Jacopo Ripanda: Hannibál © Giancarlo Costa / Bridgeman Images
 69. Pompeji freskó © Alinari / Bridgeman Images
 69. Pompeji nő freskó Photo © Superstock / Bridgeman Images
 70. Pompeji csendélet © Bridgeman Images
 72. Aldobrandini freskó © Lebrecht History / Bridgeman Images
 73. Az aquincumi víziorgona (Aquincumi Múzeum, Budapest)
 86. Dombormű Terentius komédiájáról (Museo Archeologico Nazionale di Napoli, Nápoly)
 114. Knósszoszi palota rajza (Wikimedia / Mmoya)
 115. Pompeji freskó Európéről © Samuel Magal, Sites & Photos Ltd. / Bridgeman Images
 115. Adam Elsheimer: Az istenek látogatása Philémón és Baukisz házában © Staatliche Kunstsammlungen Dresden / © Staatliche Kunstsammlungen Dresden / Bridgeman Images
 117. Marcellus színház makettje (Museo della civiltà romana, Róma)
 118. Vettiusok háza © Tarker / Bridgeman Images
 118. Pompeji ebédlő © AGF / Bridgeman Images
 119. Pompeji falfestmény (Aree archeologiche di Pompei, Ercolano e Torre Annunziata, Pompei, közkins)
- Shutterstock Képügynökség: 18., 24., 31., 49., 113., 114., 117.
Shutterstock szerkesztői képek (/Shutterstock.com): 23. o. Sebastian Photography; 61. o. Simona Sirio; 77. o. Dima Moroz; 113. o. CoinUp; 116. o. CoinUp; 120. o. EricBery; 120. o. Ungvari Attila; 120. o. Just dance

Poszeidón-templom Szúunionban a tengerparti szirtfokon

Catullus villájának romjai a Garda-tó félszigetén, Sirmione szélén

Minósz király palotája maketten és mai állapotában

Bikaábrázolás ókori freskón

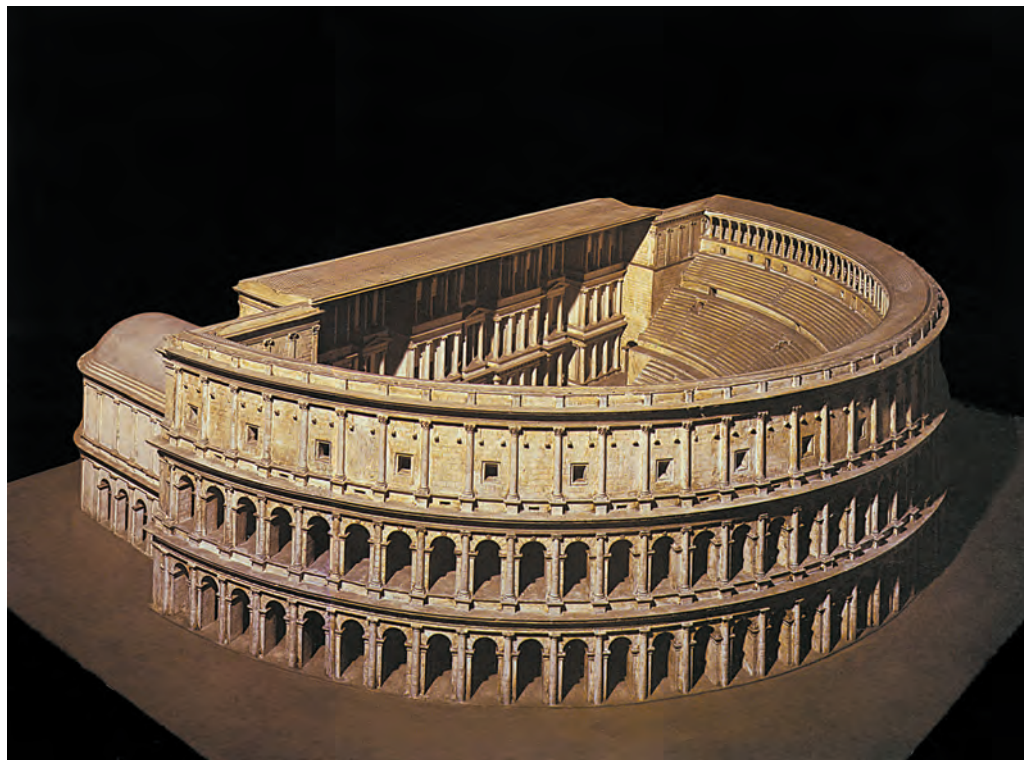
A. Elsheimer: Az istenek látogatása Philémón és Baukisz házában (festmény; 1610)

Praxitelész: Hermész a kis Dionüszossal (márvány)

A római Marcellus színház jelenlegi állapotában

A római Marcellus színház (maketten)

A Vettiusok házának díszkertje Pompejiben

Pompejiben talált, szabadban kialakított ebédlő

Asztali edények (freskó)

A kis Héraklész megfojtja a kígyókat (pompeji freskó)

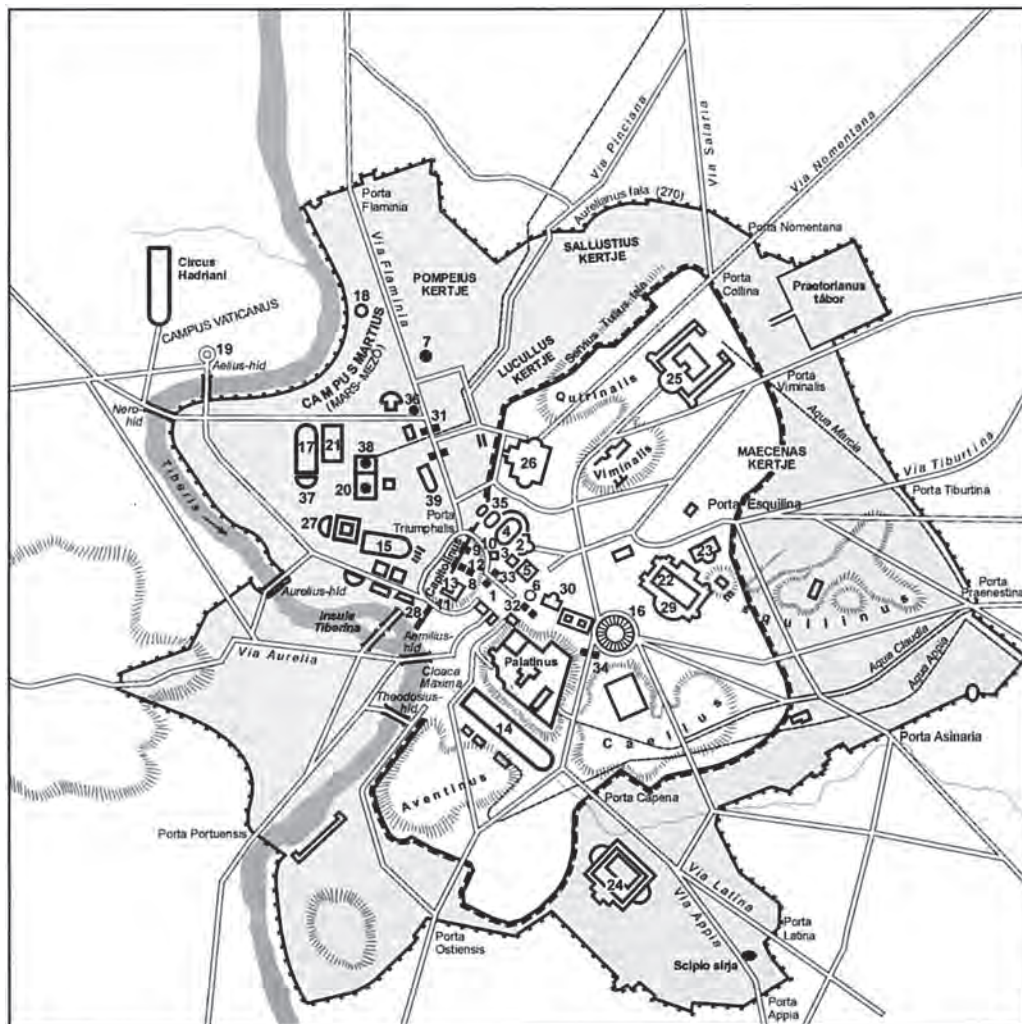
Venus és Ámor (kútszobor a budapesti Gellért fürdőben)

Napisten-ábrázolás a budapesti Széchenyi fürdő kupolájában

Atlasz-szobor New Yorkban

Az ókori Róma

1. Forum Romanum	14. Circus Maximus	27. Pompeius színháza
2. Augustus fóruma	15. Flaminius cirkusza	28. Marcellus színháza
3. Nerva fóruma	16. Colosseum	29. Domus Aurea Neronis
4. Traianus fóruma	17. Domitianus stadiuma	30. Constantinus-bazilika
5. A Béke fóruma	18. Augustus-mausoleum	31. Claudius diadalívé
6. Vesta temploma	19. Hadrianus-mausoleum	32. Titus diadalívé
7. Ara Pacis	20. Agrippa fürdői	33. Septimius Severus diadalívé
8. Tabularium (írártár)	21. Nero fürdői	34. Constantinus diadalívé
9. Iuno Moneta temploma	22. Titus fürdői	35. Traianus oszlopa
10. Tullianum (a tömlöc)	23. Traianus fürdői	36. Marcus Aurelius oszlopa
11. Tarpeia-szikla	24. Caracalla fürdői	37. Odeum
12. Aeranium (kincstár)	25. Diocletianus fürdői	38. Pantheon
13. A capitoliumi Iuppiter-templom	26. Constantinus fürdői	39. Villa publica